

SAN MATEO

*Pe' lawa'mhitsik'i pe' ta'tets pa' Jesucristo.
(Lucas 3:23-38)*

¹ Enewe'en hiyits pe' lawa'mhitsik'i pe' ta'tets ha' Jesucristo, hikha' ta'tets pa' David'ik'i, ta'tets pa' Abraham'ik'i.* ² Pa' Abraham'ik'i qa pa' la's qa hii Isaac, pa' Isaac'ik'i qa pa' la's qa hii Jacob. Pa' Jacob'ik'i qa la'sek pa' Judá qa pe' lamatsits qa pe' lek'injats.* ³ Pa' Juda'ak'i qa pa' la's qa hii Fares qa pa' lek'inij Zara, qa pe' lenene qa hii Tamar. Pa' Fares'ik'i qa pa' la's qa hii Esrom. Pa' Esrom'ik'i qa pa' la's qa hii Aram.* ⁴ Pa' Aram'ik'i qa pa' la's qa hii Aminadab. Pa' Aminadab'ik'i qa pa' la's qa hii Naasón. Pa' Naason'ik'i qa pa' la's qa hii Salmón. ⁵ Pa' Salmón'ik'i qa pa' la's qa hii Booz qa pe' lenene'ek'i qa hii Rahab. Pa' Booz'ik'i qa pa' la's qa hii Obed qa pe' lenene'ek'i qa hii Rut. Pa' Obed'ik'i qa pa' la's qa hii Isai.* ⁶ Pa' Isai'ik'i qa pa' la's qa hii David, hikpa' qi wittata'aj pa'aj. Pa' wittata'ik'i David qa pa' la's qa hii Salomón. Pekhe' lenene'ek'i hikpe' lewhe'ye'tax pa'aj pakha' hii Urias.* ⁷ Pa' Salomon'ik'i qa pa' la's qa hii Roboam. Pa' Roboam'ik'i qa pa' la's qa hii Abías. Pa' Abias'ik'i qa pa' la's qa hii Asa.* ⁸ Pa'

* **1:1** Rt 4:18-22; 2S 7:12-16; 1Cr 2:1-15; Mr 12:26; Lc 1:32,69; 3:4; Hch 1:20; Fil 4:3; Ap 3:5; Sal 89:3; Is 9:6; Gn 22:18; Mt 9:7; Ro 1:3; Ga 3:16 * **1:2** Gn 29:35; Sal 14:7; 105:9; Mt 8:11; 22:32; Stg 2:21
* **1:3** Gn 38:29-30; 46:12; Lc 3:33 * **1:5** Rt 1:4; 2:1; Lc 3:32 * **1:6** 1S 16:1; 17:12; 2S 11:27; 12:24 * **1:7** 1R 11:43; 14:31; 15:8,24; 22:50; 2R 14:21

Asa'ak'i qa pa' la's qa hii Josafat. Pa' Josafat'ik'i qa pa' la's qa hii Joram. Pa' Joram'ik'i qa pa' la's qa hii Uzías. ⁹ Pa' Uzías'ik'i qa pa' la's qa hii Jotam. Pa' Jotam'ik'i qa pa' la's qa hii Acáz. Pa' Acáz'ik'i qa pa' la's qa hii Ezequías.* ¹⁰ Pa' Ezequias'ik'i qa pa' la's qa hii Manasés. Pa' Manases'ik'i qa pa' la's qa hii Amón. Pa' Amon'ik'i qa pa' la's hii Josías. ¹¹ Pa' Josias'ik'i qa pa' la's qa hii Jeconías, qa pe' lamatsits qa pe' lek'injats. Hik pakha'aj pa' lahats'ij pe' Israel qa t'ophehitiju' qa wetka'xii pa'aj pa' witset Babilonia.* ¹² In mexe i'ni'kii pa'aj pa' Babilonia pa' Jeconias'ik'i qa nekfik'i pa' la's qa' hii Salatiel. Pa' Salatiel'ik'i qa pa' la's qa hii Zorobabel.* ¹³ Pa' Zorobabel'ik'i qa pa' la's qa hii Abiud. Pa' Abiud'ik'i qa pa' la's qa hii Eliaquim. Pa' Eliaquim'ik'i qa pa' la's qa hii Azor. ¹⁴ Pa' Azor'ik'i qa pa' la's qa hii Sadoc. Pa' Sadoc'ik'i qa pa' la's qa hii Aquim. Pa' Aquim'ik'i qa pa' la's qa hii Eliud. ¹⁵ Pa' Eliud'ik'i qa pa' la's qa hii Eleazar. Pa' Eleazar'ik'i qa pa' la's qa hii Matán. Pa' Matan'ik'i qa pa' la's qa hii Jacob. ¹⁶ Pa' Jacob'ik'i qa la's pa' José, lewhe'ye' ke' María, hikke' lenene ha' Jesús, hikha' lenqii iye Cristo.* ¹⁷ Pa' Abraham'ik'i uja'x yamets pe' ta'lets catorce (14) ma' qa hats yametsji' pa' David'ik'i, qa pa' David'ik'i uja'x yametsji' iye catorce (14) iye pe' ta'lets, qa hik pa'aj t'ophehitiju' qa wetka'xii pa'aj pa' witset Babilonia. Qa catorce (14) iye yametsji' pekhewep iye ta'lets, ma' qa hikpe' qa ta'hji'ju' ha'

* **1:9** 2R 15:5,38; 16:20; 20:21; 21:18,24 * **1:11** 2R 24:6,14; Is 5:13;

Jer 27:20; Ez 1:1; Mt 1:17 * **1:12** Gn 10:10; 1Cr 3:17; Lc 3:27,30

* **1:16** Mt 27:17,22; Lc 2:11; Jn 1:45; 4:25

Cristo.*

In i'nk'a nekfik'i pa' Jesucristo.

(Lucas 2:1-7)

¹⁸ Aka'an lunye'jkii pa'aj in i'nk'a nekfik'i pakha'aj ha' Jesucristo. Ke' lenene hii María jutsiqetsi'l wetju'l pa'aj qu' lewhe'ye'yi'ij pa' José. In mexente' i'ntaxijupha' pa'aj qa yiwkajitsheninle pa' let'unha'x pa' Espíritu Santo. ¹⁹ Pa' José, María lewhe'ye', yatsathen. Nite' yisu'un qu' pekhel l'anye'ji'ijkii pa'aj ke' María, qa yisu'un qu' nili'ij qa'nte' nenikfe'le'ets pekhewep.* ²⁰ In mexe yijamtitaxijupkii pa'aj aka'an, qa in ima' qa itsowol'axij pa'aj pa' ewi'l ángel ta'hii pa' Yatsat'ax'inij, qa yit'ijets pa'aj: —José, ta'lets ka' David'ik'i, hasu'uj e'nijiwei qu' ni'ijup ne' María qu' ewhe'ye'yi'ij qe pa' la's qu' nenektaxfik'i ta'lets na' let'unha'x na' Espíritu Santo.* ²¹ Ne' María qu' nenektaxfik'i pa' la's qa eqiyi'ij hatse' Jesús. Hii aka'an qe qa' naqsi'jij pe' lewu'lets ene' jukhew qa efuts ha'ne letset.—* ²² Week aka'an in lunye'jkii qe qa' nafits aka' yit'ij pa'aj pa' Yatsat'ax'inij in i'nijji' pa' ewi'l profeta qa yit'ij.* ²³ —*Pekhe' mexe ham yawitjiye' qa' niwkajitshen, qa' nana'l pa' la's qa' leqiyi'ij Emanuel.*— *(Is 7:14)* Qa aka'an qa ikji' —*Dios in initji'ju.*— *(Is 8:10)*

²⁴ Ma' qa in nompha'm pa' José qa tek'eenik'iha pa'

* **1:17** 2R 24:14; Jer 27:20; Dn 9:25-26; Mr 8:29; Hch 2:31,36,38

* **1:19** Mt 13:17; Mr 10:12; Lc 2:36; 1Co 14:35; 2Co 11:2; Ga 4:27;

Dt 22:20-24; 24:1-4; Mt 2:7; Lc 16:18; Jn 8:4-5 * **1:20** 2Cr 1:1; Mt

13:49; 27:19; Jn 6:20; Ro 1:3 * **1:21** Lc 1:31; 2:21; Jn 1:29; 10:25;

1Jn 2:12; Lc 2:11; Hch 4:12; 5:31; 13:23,38-39 * **1:22** Is 7:14; Mt

20:5-6; 21:1-4; Lc 24:44; Ro 1:2-4

yit'ijets pa' Yatsat'ax'inij laqa ángel qa i'nijup pa'aj ke' María.* ²⁵ Qa nite'le ewi't i'wi'hi nite' t'eku'mets iye, pekhe'en qa nekfik'i pa' la's, qa pa' José qa leqiyij Jesús.*

2

Pe' jukhew ta'hii pa' netu'uju't.

¹ In hats neki'fik'i pa'aj ha' Jesús ha' witset'ii Belén, hikha' witset yatsat'axij ha' sehe' Judea, hik pakha'aj mexe tenek'enhei pa' Herodes. Qa namets pa'aj ha' witset Jerusalén pe' jukhew ta'hii pa' netu'uju't. Pekhewe'en nikfe'lets qa yejelijupkiiha iye ne' footekii,* ² qa inaqfaakaniikii pa'aj: —¿Pa'n i'ni' pa' latata ene' judío pa' hane'ej nekfik'i? Qe hi'weni'hii ke' loqo footeki' in nekpha'm na' netu'uju't qa heneki'hii qu' nek'iyini'hii pakha'an. —* ³ Pa' wittata Herodes in yepi'ye' ek'i aka'an ma' qa qi in yitawje'meten pa'aj qa week iye pe' tetseti'yi' ha' Jerusalén. ⁴ Ma' qa iyinii qa no'thet wetju't pe' week tenek'enhe'yij pe' pa'il qa pe' i'nq'ijatshenij iye ke' Moisés le'ljei, qa nifaakanij pa'aj pa'n neki'fik'i hatse' pa' Cristo.* ⁵ Pekhewe'en qa yit'ijju' pa'aj: —Na' Belenii na' sehe' hi Judea qe hik aka' yika'ajji' pa'aj pa' ewi't profeta in yit'ij: ⁶ “Akha' witset Belén, yatsat'axij na' sehe' Judá, nite' t'an epji' qu' nite' eqiye' pe' week witsetits na' sehe' Judá, qe akha' qu' nat'atsji't

* **1:24** Mt 1:6; 13:49; Lc 1:1; 19:32; Jud 5 * **1:25** Gn 4:1,17; Ex 13:2; Jue 11:39; 1S 1:19; Lc 2:7,21 * **2:1** Gn 25:6; 1R 4:30; Lc 1:5; 2:4-7 * **2:2** Jer 23:5; 30:9; Zac 9:9; Mt 27:11; Lc 19:38; Jn 1:49; Nm 24:17; Ap 22:16 * **2:4** Mt 16:21; 20:18; 21:15; 27:41; Lc 9:22

e'pha'm hatse' pa' ewi't qi qu' netnek'enhei qa' nejelets na'yitset Israel.”— (Mi 5:2)* ⁷ Pa' Herodes qa' wanat'inij in iyinii iye pa'aj pe' jukhew pe' nikfe'lets pe' footekii. Ma' qa' nifaakanijha pa'aj, qa' yit'ijets: —¿Pa'n uja'xik'i juwelits in hi'weni'lii pe' footeki'? —* ⁸ Ma' qa' yukinii ha' Belén qa' yit'ijets pa'aj: —Ma'añii qa' anfaakani'liikiiha pa' iini'ha pa' omela's. Qu' i'weni't qa' enfeli't ye'm ma' qa' hakjiyek qa' nek'iyinjiiyek.— ⁹ Ekewe'en l'anye'jets pa'aj pa' Herodes pe' jukhew ma' qa' ikkii pa'aj. Qa' pe' footeki' pe' hayiits yi'wenii pa'aj na' nehu'uju't qa' yi'wen iye qa' ikik'ui yojo'ok'oi pa'aj pe' jukhew qa' yamii pa' i'ni' pa' omela's. Ma' qa' amani' pe' footeki' qa' i'nipji' pe' letsi'. ¹⁰ Pe' jukhew in yi'wenii iye pe' footeki' ma' qa' qi in le'sitsi'mkii pa'aj. ¹¹ Ma' qa' uyifi pe' letsi' qa' yi'wen pa'aj pa' omela's qa' pe' lenene María. Ma' qa' wonokok'enijupju'kii qa' iyinii pa' omela's. Qa' sujle qa' nit'oste' pe' leqeti'najkii qa' tisij pe' oro qa' na'aj tene'tju' ewjisii incienso qa' pakhap ewjisii qa' hii mirra.* ¹² Ma' qa' in ima'ju' pa'aj pe' jukhew qa' itsowol'etsij pa' Intata qa' yit'ijets pa'aj: —Hasu'uj mapilii iye ha' Herodes na' i'ni'. Tujtseika' ma'añji' qu' mapilii iye na' etset'it.— Qa' ikkii pa'aj qa' wapilii pa' letset ikik'i pakhap wit'ikheyi'j.

Pa' José qa' pe' María ilatijetsfik'i pa' sehe' Egipto pa' omela's.

* **2:6** 2S 5:2; Jn 7:42; 21:16 * **2:7** Mr 5:6; Lc 1:7; Hch 13:6; Ap 1:16 * **2:11** Sal 72:10; Is 60:6; Mt 1:18; 12:46; Mr 5:6

13 In ikkii pa'aj pe' jukhew qa neketsju' pa'aj pa' ewi'l'laqa ángel pa' Yatsat'ax'inij itsowol'axij pa' José qa yit'ijets pa'aj: —Eniipha'm. Ku'mi' na' omela's qa ne' lenene iye qa' ilati'letsfik'i na' Egipto leqe sehe' qa' hikna' qu' ni'eku'nili' teek jutsitax qu' hit'ilij ewets iye qa' etpili'lets. Qe niwoyo'oikii na' Herodes qu' nilan ha'ne omela's.—* 14 Ma' qa niipha'm pa' José qa yeka'x pa'aj pa' omela's qa ke' lenene iye naja'xij pa'aj. Ma' qa ikkii qa yamii pa' Egipto. 15 Qa hik pakha' qa i'ni' iplu'ui in wa'm pa' Herodes'ik'i. Hik aka' lunye'j qe qa' nasinik'i pa' l'anye'j pa'aj pa' Yatsat'ax'inij in i'nijji' pa'aj pa' ewi'l' profeta qa yit'ij: —*Na' Egipto leqe sehe' hikna' i'ntaxi' in haiya'yii na' ya's.*— (Os 11:1)*

Pa' Herodes qa inoqwoninii pe' omehets qu' nanlanju'.

16 Ma' qa in nikfe'lets pa' Herodes in yaqankii pe' jukhew qa qi in nayu'kii. Qa inoqwoninii pe' week omehets qu' nanlanju' week pe' wet-sjuk leqe'ninqapits yamijijju' na'aj i'nk'a nekfik'i. Qa' nanlanju' pe' week omehets pa' Belén qa pe' iphuletskii iye witsetits pakha' hats yumti qu' luk'eye' pa' omela's. Qe yijamti'ik'i pa' iphu'uk'i pa' yit'ijju' pe' jukhew in i'nk'a yi'wenii pe' footeki'.* 17 Ma' qa yasiinik'iha iye pa'aj pa' tooxik'i nifel pa' ewi'l' profeta'ik'i hii Jeremías in yit'ij: 18 — *Tepiikaxtii pe' qi in ip efu Ramá teiteki'. Ip qa qi in yejtsi'le'kii pe' Raquel yayintaxik'i pe' telitsik'i. Nite' leke' qu' namehet pe'ye', qe hats naxju' pe'*

* 2:13 Mt 1:20; 13:49; Mr 11:18; Stg 4:7 * 2:15 Ex 4:22; Nm 24:8

* 2:16 Is 59:7; Mr 10:34; Hch 13:6; 25:3; Ap 12:4

telitsik'i.— (*Jer 31:15*)* ¹⁹ Ma' qa in hats wa'm pa'aj pa' Herodes'ik'i, qa pa' Yatsat'ax'inij laqa ángel qa te'nilit'etsju' iye pa' José in mexe amaneyi' pa'aj pa' Egipto. Lots'owoł'axle iye qa yit'ijets pa'aj:* ²⁰ — Eniüpha'm qa' ku'mi' na' omela's qa ne' lenene iye qa' mapilifetsji' iye na' Israel leqe sehe' qe hats naxju' ke' neqek'uyu'taxij na' omela's.— ²¹ Ma' qa niüpha'm pa'aj qa t'eku'mi' pa' omela's qa ke' lenene iye qa wapilii iye na' Israel leqe sehe'. ²² Ma' qa pa' José qa nijiwei qu' amani'i' pa' Judea leqe sehe' in i'ye'ej pa' Arquelao, Herodes'ik'i la's in yaya'xi' in tenek'enhe'yi' ha' Judea. Qa itsowoł'axij iye pa' Intata qa nite' amaneyi' ha' Judea. Ma' qa ikkii iye qa yamii ha' sehe' Galilea.* ²³ In yamets pa'aj ha' Galilea ma' qa i'ni'kii ha' witset hii Nazaret. Ma' qa hats yasiinik'iha pa' l'anye'j iye pa'aj tooxik'i pa' ewi'l profeta yika'ajji' pa'aj ke' Intata le'lijei: — Pakha'an qa lenqiyi'ij hatse' Nazaret leile'.—*

3

Juan Bautista qa i'nq'ijatsheni' pa' ham i'ni'i'.

(*Marcos 1:1-8; Lucas 3:1-9,15-17; Juan 1:19-28*)

¹ Qa hik pakha'aj pe' nelutsji' qa hats yamets lahats'ij ka' Juan Bautista in we'nethinkii qa te'wenheti'yi' in i'nq'ijatsheni' ha' ham i'ni'i' hakha' sehe' Judea, qa yit'ij:* ² —Ili'ilij pe' ul'ets in laqsiihijkii qe pa' tenek'enheiji' pa' Dios hats

* **2:18** Gn 35:19; Jue 4:5; Hch 8:2; 2Co 7:7 * **2:19** Mt 1:20; 13:49;

Lc 1:11; Jud 5 * **2:22** Mt 17:22; Lc 1:5; Hch 27:29; Col 3:21; He 8:5

* **2:23** Mr 1:24; Lc 1:26; Jn 1:45-46 * **3:1** Jn 1:6-8; Jos 15:61; Jue 1:16; 3:1-12; Lc 3:2-17

met ma' qa' hats na'nju'. —* ³ Ha'ne Juan hik ha'ne pa' toxik'i nifel pa'aj pa' profeta'ik'i Isaías in yit'ij: —Tepiikaxtii pa' l'a'x pa' taya'yi'kii pa' ham i'ni'i in yit'ij: “Aqsi'ji'tik'i pa'qu' tikheyije' pa' Yatsat'ax'inij, qa' natsathen iye hasu'uj q'if'imme' pe'qu' t'ikheijeye'.”— (Is 40:3)* ⁴ Pe' leqhinatai pa' Juan taqsijkitiyijkii ne'ej ats'etets l'ewkujits qa pa' leqelutsax qa inqa'met l'aj qa pe' laqats qa efenheyik'i qa na'aj lene'ji' witaq. ⁵ Olots pe' nekii nexpiikeyu'uj pa' Juan uja'x pe' ta'lii ha' Jerusalén qa pe' week pe' witsetits lélits Judea lélits qa pe' ta'liyek pe' metitsi'm pa' qi haqqi' Jordán.* ⁶ Pe' tetfeljiiji'm pe' lewu'ets, ma' qa' ka' Juan qa nimpuujinji'ijji'ju' ha' haqqi' Jordán. ⁷ Qa in yi'wen pa' Juan in olots pe' fariseol qa pe' saduceol iye in nektaxii qu' nenimpuujinju' iye qa yit'ijets pa'aj: —Hik ejunyejeji'l q'oiq'oyits lélits. ¿Lekpa' nifeli'l e'm qu' leke'ye' qu' ilati'lik'ui hatse' pa' qi iftsax lawak pa' Dios? * ⁸ Manaqsiji'lju'ha yijat'ij pa'qu' ejunyejeji'il qu' yijaayi'ija qu' menink'aihiti'l hats'inha qa' ne'twenhetii.* ⁹ Hasu'uj umti'il qu' nelithini'lik'ui hatse' pa' qi lawak hatse' pa' Intata qu' it'ij: “Yekheweli'l hata'hi'lets pa' Abraham'ik'i”. Qe yijaa'ija qu' hit'ij ewets pa' Dios in leke' qu' naqsiijkii ene' utel qu' lélits'ij pa' Abraham'ik'i.* ¹⁰ Qa pe' witfejinetki' qa hats we'nenijupju' pa' lefitets pe' najkakui. Qa hik

* **3:2** Dn 2:44; Mt 4:17; 6:10; 10:7; Mr 1:15; Lc 10:9; 11:20; 21:31

* **3:3** Lc 1:17,76; Jn 1:23 * **3:5** Mt 23:37; Mr 1:5; Lc 3:3; Jn 15:22;

Hch 19:18 * **3:7** Mt 12:34; 16:1; 22:23; 23:15; 23:33; Hch 4:1; 5:17;

23:6; Ro 5:9; 1Ts 1:10 * **3:8** Mt 3:10; 12:33; 13:8,26; 21:19,34,41,43;

Mr 11:14 * **3:9** Lc 3:8; Jn 8:33,39; Hch 13:26; Ro 4:1

ta'lijupi', week pe'qu' najkak'e qu' nite' le'sitse' pe'qu' leye' qa' newetfeकिनifi qa' netwumhitijiji'ju' pa' fe't.* ¹¹ Yakha' yijaa'ija in k'empuujini'iji' ha'ne iweli'le qa' ikji' qu' hats ili'ihij pe' ul'ets in laqsiihikii, qa' hakha'le teke'lenju' qu' nanam hatse' qa' nempuujini'iji' pa' Espíritu Santo qa' pa' fe't iye. Hakha'an les t'un. T'anyipji'. Yakha' nite' ye'weju'ij qu' henit'ijji' pe' l'otshilaxtii.* ¹² Hats t'eku'mi'kii pe' leqe tseyem qa' niwu'mpha'mkii qu' naqsi'iji' pe' trigo hats'inha pa' t'unik'i qa' niwu'mkii pe' l'ajits. Qa pe' loi qa' naqsi'j qa' nenifi pe' lextsi'ij, qa' pekhewe'le l'ajits qa' niwu'mji'ju'kii pa' fe't nite' yom.—*

*Pa' Juan qa' yimpuujin pa' Jesús.
(Marcos 1:9-11; Lucas 3:21-22)*

¹³ Ha' Jesús ta'hii pa'aj ha' Galilea qa' nametsju' ha' haqqi' Jordán, hikha' i'ni' pa'aj pa' Juan qe qa' nimpuujin iye.* ¹⁴ In i'nk'a pa'aj, pa' Juan nite' yisu'untax qu' nimpuujin ha' Jesús qa' yittaxijets: —Yakha'tax yijat'ij qu' etsimpuujin. ¿Qa inhats'ek in lanamyii qu' k'empulijin?— ¹⁵ Qa yit'ij pa'aj ha' Jesús: —Inye'jlu' qu' etsimpuujin qe les le'wis qu' jintaqsiihikii week pa'qu' nisu'un na' Dios.— Ma' qa' tek'eniju'l pa'aj pa' Juan. ¹⁶ In yili'ij in yimpuujin qa' ikik'uipha'm pa'aj ha' iweli', qa' hik pa'aj qa' qhofii na' wa'sji' qa' yi'wen pa' Intata leqe Espíritu hik hunye'jtax ofo' in te'nilit'etsju' qa' i'nipji' pa'aj ha'

* **3:10** Mt 7:19; Lc 13:7,9; Jn 15:2,6 * **3:11** Mr 1:4,8; Jn 1:26; Hch 1:5; Is 4:4; Jn 1:33; Hch 2:3-4; 11:16; Tit 3:5 * **3:12** Is 30:24; Mt 13:30; Mr 9:43,48; Lc 3:17 * **3:13** Jn 1:31-34

Jesús.* 17 Ma' qa yepi'ye' pa' ewi't wit'ax nokesi-
ipha'm na' wa's qa yit'ij pa'aj: —Hane'en hik ha'ne
yaa'sija qi in hisu'un qi in tsi'sinheti'mkii.—*

4

*Pa' inwo'met qa' yijaajintax pa' Jesús.
(Marcos 1:12-13; Lucas 4:1-13)*

1 Qa aje'e't pa' Espíritu Santo qa yeka'xii ha'
Jesús pa' ham i'ni'i' qu' nijaajin pa' inwo'met.*

2 Ham tuje' pa'aj yamijets cuarenta (40) nełuts qa
cuarenta (40) najai iye. Ma' qa i'nk'a'e yoksi'wen
in iyipkun pa'aj.* 3 Pa' inwo'met qa nekets pa'aj

qu' nijaajin, qa yit'ijets pa'aj: —Qu' yijaayi'ija
qu' o' Dios ła'se' qa' it'ijets ene' utel qu' pani'ij.

—* 4 Qa yeku'l pa'aj ha' Jesús: —*Ke' we'nika'ajji'
yit'ij: “Nite' ewi'tte pa'qu' pane qu' nitin pa'qu'
jukhewe', qe ke' week te'łjei na' Dios yit'in iye pa'qu'
jukhewe'.”*— (Dt 8:3)

5 Ma' qa pa' inwo'met qa yeka'xii pa'aj na' witset
Jerusalén. Qa yeka'xiipha'm pa'aj ɓesinje'eipha'm

ne' qi witlijsitjii, qa yit'ijets pa'aj.* 6 —Qu' yi-
jaayi'ija qu' o' Dios ła'se', ilit'iiju' qe ke' we'nika'ajji'

yit'ij iye: “*Qa' nenukinju' ne' łaqa angelits qa' ne-
jeł ewets. Qa pe' tokoyei qa' net'eku'm e' hats'inha
qa'nte' neqfe'metene' ne' utel ne' ef'iyei.*”— (Sal

91:11,12)* 7 Qa yeku'l iye pa'aj ha' Jesús qa' yit'ij:

* 3:16 Mt 24:35; Lc 12:33; Hch 17:24; Ef 6:9; Ap 21:10; Is 11:2; Jn
1:32; Hch 7:56; 2P 1:17 * 3:17 Sal 2:7; Is 42:1; Lc 9:35; Jn 12:28

* 4:1 Jos 15:61; Jue 1:16; Jn 1:6-7; Stg 1:14 * 4:2 Ex 34:28; 1R
19:8; Jn 9:4 * 4:3 Mr 3:11; 5:7; Lc 1:35; 4:41; Jn 1:34,49; Hch 9:20

* 4:5 Neh 11:1,18; Dn 9:24; Mt 27:53 * 4:6 Gn 16:7; Mt 13:49;
Lc 1:11; Hch 5:19; Ap 14:6; 1P 2:8

—Yit'ij iye ke' Dios le'lijei: “*Hasu'uj ijaajin pa' Yatsat'ax'inij eqe Dios.*” — (Dt 6:16)*⁸ Qa ewi'hij iye pa'aj pa' inwo'met qa yeka'xii iye pe' ewi'l qipha'm utek ma' qa yethinij pe' week witsetits in week yiwq'axin pe' lewekwekits.⁹ Qa yit'ijets: —Week qu'k'elisij enewe'en qu' monokok'enyifi qa' iyinyii. —¹⁰ Ma' qa ha' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Yape ihun inwo'met. Qe ke' we'nika'ajji' Dios le'lijei yit'ij: “*Iyinii pa' Yatsat'ax'inij eqe Dios. Ewi'He qu' aqsiijkii pa'qu' nit'ij.*” — (Dt 10:20)*¹¹ Ma' qa pa' inwo'met qa ikik'ui pa'aj ha' Jesús. Qa namets pe' angelits qa t'ifti'ts'ets pa'aj.*

Jesús qa' i'nq'ijatsheni' pa' sehe' Galilea.

(Marcos 1:14-15; Lucas 4:14-15)

¹² In i'ye'ej pa'aj ha' Jesús in i'nifi pe' witq'ophehitjii pa' Juan, qa ik pa'aj qa yamii ha' sehe' Galilea.*¹³ Qa nite'le amani' ha' witset Nazaret qa ikii qu' na'ni' ha' witset Capernaum meti'm ha' lotkoyek ke' kali' te'weyij hekhewe' sehel Zabolón qa Neftalí.*¹⁴ Aka'an in lunye'jkii qe qa' nasiinik'iha pa' l'anye'j pa'aj pa' profeta'ik'i Isaías in yit'ij:¹⁵ —*Sehe' Zabolón qa sehe' Neftalí, ikji'teje'm na' wit'ikheyi'j yamiiju' na' qi iweli' netu'uju't te'weyimii na' haqqi' Jordán. Sehe' Galilea i'ni' ne' olots nite' Judiol.**¹⁶ *Ne' tetseti'yi' i'ntaxji'teje'm na' qi nookii hane'ej qa yi'wen na' qi na'lkii. Qa nekhewe' i'ntaxji'teje'm na' teq'eneteyax na' witwamhi' qa naliti'pji' pa' qi na'lkii.* — (Is

* **4:7** 1S 7:3; 1Cr 21:1 * **4:10** Dt 6:13; 1Cr 21:1 * **4:11** Mt

26:53; Lc 22:43; He 1:14 * **4:12** Mt 14:3; Lc 3:20; Jn 3:24; 1:43;

2:11 * **4:13** Mr 1:21; 2:1; Lc 4:23; Jn 2:12; 4:46 * **4:15** Is 42:7;

Lc 2:32

9:1,2) ¹⁷ Qa hik pa'aj i'nk'ale we'nq'ijatshen ha' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Ili'ihij pe' ul'ets in laqsi'ji'hijkii qe na' tenek'enheiji' na' Dios hats met ma' qa' hats na'nju'.—*

*Jesús qa taya'yets pe' ikwetju't (4)
eq'ehemkinhets.*

(Marcos 1:16-20; Lucas 5:1-11)

¹⁸ Ha' Jesús qa ikik'iju' pa'aj ha' lotkoyek ke' kahi' Galilea qa yi'wen pa'aj he' wetsjuk witjefeye'k. Ewi't ha' hii Simón, qa hii iye Pedro qa hakhap iye qa hii Andrés. Enewe'en mexe teq'ehemkiiju' pa'aj qe hik aka' l'ithayijkit ek.*

¹⁹ Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Atsjayani't, qa k'elisihij qu' mowo'olii ene' jukhew qu' hik lunye'je' in leq'ehemkiyijju'.— ²⁰ Qa aje'e'l nejet pa'aj pe' leq'ehemkil qa yijayan pa'aj. ²¹ Qa pa' ha'niiji'in qa yi'wen iye pa'aj hekhewep witjefeye'k iye lelits ha' Zebedeo hiyits, Jacobo (Santiago) qa ha' Juan. I'nji' pa'aj pe' lenhitjii tokoyei lasi' weeki'l ha' latata, yiti'l pa'aj pe' leq'ehemkil. Ha' Jesús qa taya'yuiji' iye pa'aj. ²² Hekhewe'en qa aje'e'l yiwejini' pa'aj pe' lenhitjii tokoyei lasi' qa yiwejini' iye ha' latata, ma' qa yijayan iye pa'aj.

Jesús qa yijatshen pe' olots jukhew.

(Lucas 6:17-19)

²³ Ha' Jesús qa week yijalki'sik'i pa'aj ha' Galilea. Week pe' witlijtsitjiyits yamji'jets qa yijatshenji'ij qa nifelji'ij iye eke' le'sits wi'tlijei t'ejuyets pa' tenek'enheiji' pa' Dios, qa niinju'kii

* **4:17** Mt 3:2; 5:3,10,19-20; 7:21; 8:11; Mr 1:14 * **4:18** Jn 1:40-42; Mt 15:29; Mr 7:31; Jn 6:1

iye pe' pekhel lunyejeikii pe' laja'metets qa pe' pekhel yaats'e'uju'kii.* ²⁴ Ma' qa pa' lenihe't pa'aj ha' Jesús qa weekij pa'aj ha' sehe' Siria, qa neka'xii week pe' pekhel laatshenye'jeikii. Uja'x pe' qi wanqaats'uju', qa pe' i'nji' pe' inwo'metets, qa pe' akathenhets, qa pe' onqokits iye, qa week yaqsi'jju' nininju' ha' Jesús.* ²⁵ Olootsija pa'aj pe' yijayan ha' Jesús pe' ta'hii ha' sehe' Galilea qa pe' ta'hii he' witsetits Decápolis qa na' Jerusalén qa pe' ta'hii iye ha' sehe' Judea qa pe' nehu'uju't te'weyii na' lajaika' ai na' haqqi' Jordán.*

5

Jesús qa i'nq'ijatsheni' pe' utek ipji'.

¹ In yi'wen pa'aj ha' Jesús in olots pe' jukhew qa efuts iye, qa ikik'ipha'm ke' utek qa hikha' qa i'niju'. Pe' yijatshen qa nekets pa'aj.* ² Ma' qa i'nq'ijatshen qa yit'ij pa'aj in iyet: * ³ — Ë'sitsi'mkii pe'qu' nit'ij letets qu' ham ne'weju'hi'ij qu' hamitsi'im na' Intata, qe na' tenek'enheiji' na' Dios hats i'nji'teje'm.* ⁴ Ë'sitsi'mkii pe'qu' nikametetskii qa na' Dios qa' ne'nq'eletij qa' ni'sinheti'mkii iye.* ⁵ Ë'sitsi'mkii pe'qu' netf'iljetsin nite' watpatunen iye qe lekhewel tisij hatse' na' sehe' na' Intata.* ⁶ Ë'sitsi'mkii pekhewe'

* **4:23** Mr 1:35-39; Lc 4:42-44; Mt 13:54; 24:14; Hch 10:38 * **4:24**

Lc 2:2; Hch 15:23; Ga 1:21; Mt 8:16; 9:32; Mr 5:15; Jn 10:21 * **4:25**

Mr 3:7; 5:20; Lc 6:17 * **5:1** Mr 3:13; Lc 9:28; Jn 6:3,15 * **5:2** Hch

8:35; 10:34; 18:14 * **5:3** Is 57:15; 66:2; Mt 19:14; 25:34; Mr 10:14;

Lc 6:20 * **5:4** Is 61:2; Mt 11:29; 21:5; Jn 16:20; Ap 7:17 * **5:5**

Sal 37:11; Ro 4:13; Ap 21:7

qu' nisu'unija qu' naqsiijkii pa' yatsathen qa na' Dios qa' ni'fenij.* 7 Le'sitsi'mkii pe'qu' ne'nq'eletij pekheupe' iye qa na' Intata qa' nenq'eletjiiek.* 8 Le'sitsi'mkii pe'qu' hats hamitse'ji' pe' latawjets pe' lewu'ets qe hats tetlijiju', qa' ni'wen hatse' na' Intata.* 9 Le'sitsi'mkii pe'qu' ni'sinhet wetju'l pe'qu' na'nayu' wetju'l qa' netitijiti'yijets qu' letitse' na' Dios.* 10 Le'sitsi'mkii pe'qu' natawitjaxtii qe ta'lets in yatsathen qa tek'eenetsha na' Intata, qe lekhewel i'nji'teje'm nakha' tenek'enheiji' na' Dios.* 11 Le'sitsi'il e'mkii qu' nit'ilij ewets ul'axe' qa wekwek wi'tlijei ul'etsik'i qa nawitji'il iye qa wotk'onil'ejkii yit'ijets qu' ul'axe' pa'qu' aqsiijkii, qe ta'ijupi' in l'ek'eni'l yiwetsha. 12 E'le'sitsi'ili'mkiiha qa' le'sitsi'imkiiha iye pe' atawjetsi'l qe na'l hatse' pa' qi le'wis enisit'il qu' amtaxi'lii na' wa's. Qe hik hunejei iye ke' yojo profeta'ik'i in tawitjaxtii.—*

Witlepinek qa fetitji.

(Marcos 9:50; Lucas 14:34-35)

13—Ekheweli'l hik ejunyejeyi'l witlepinek ha'ne sehe' ipji'. Pa' witlepinek qu'nte' ek'eme'ye'ji' ¿pa'n hune'j qu' leke'ye' iye qu' ek'eme'ye'ji' iye? Ham leke'ye'. Qa' netwumhitiile' qa' not'otsipji'kii ene' jukhew. 14 Ekheweli'l hik ejunyejeyi'l fetitji nali-tipji' ha'ne sehe' ipji'. Pa'qu' ewi'he witset'e i'nipji' lesinje' pe'qu' qiye'pha'm utek qa nite' leke' qu'

* 5:6 Is 55:1-2; Jn 4:14; 6:48; 7:37 * 5:7 Pr 11:17; Mt 18:33; Lc 6:36; 2Ti 1:16 * 5:8 Sal 24:4; He 12:14; 1Jn 3:2; Ap 22:4 * 5:9 Mt 5:45; Lc 6:35; Ro 8:14; Stg 3:18; 1Jn 3:1 * 5:10 Mt 19:14; 25:34; Mr 10:14; Lc 6:20; 22:29 * 5:12 Mt 2:23; 2Ti 3:12; Mt 23:37; Hch 7:52; 1Ts 2:15

nanat'inkii.* ¹⁵ Ham pa'qu' leqfenye'ji'ij qu' nene'ji' fetitjiye' qa' niyinji'ju' pe'qu' ti'najki'ye'. Les leke' yijat'ij qe we'nenpha'm hats'inha qa week nali-tipji' ne'ej i'ni' letsi'.* ¹⁶ Qa ekheweli' t' aqsiilijkii hik ejunyejeyi'il ne'ej fetitjii qe nalitipji' qa' nana'lkii qa' ni'wen ene' jukhew pa' laqsiilijkii in le'wis qa' nit'ijets: “Maa hayits qa le'wisija pa' Latata Dios i'ni' na' wa's.”—*

Jesús qa i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei.

¹⁷ —Hasu'uj umti'il qu' natsamijetsju' qu' hiwu'm ke' le'lijei na' Tata yika' ka' Moises'ik'i qa kekhwep iye yika' ke' profeta'ik'i. Nite' tsamijetsju' qu' hiwu'm, qe tsamijetsju' yijat'ij qe qa' nafits pa' yit'ij ekewe'en.* ¹⁸ Qe yijaa'ija aka' qu' hit'ilij ewets in mexe na'l na' wa's qa ha'ne sehe' qa nite' leke' qu' lammise' pa'qu' hame' ekewe'en. Nite' ewiile' pe'qu' witq'ikati'ye' qu' nawa'mik'i, iplu'ui qu' week nafits ekewe'en.* ¹⁹ Qa hik ta'lijupi' pakha' qu'nte' nisu'une' pa'qu' ewi'le' yemjeetax pakha' les in nite' qitax ekewe' wenit'ij qu' jintaqsiijkii qa t'otsipji'kii, ma' qa hik aka' yijatshenij iye pekhewep, pakha'an qa' netitijitijets hatse' qu' les nite' qiye' qu' namtaxii na' tenek'enheiji' na' Intata na' wa'sji'. Qa pakha'le qu' netk'enik'i qa yijatshenij iye pekhewep, ma' qa pakha'an qa' netitijitijets hatse' qu' les qiye' qu' namtaxii na' tenek'enheiji' na' Intata wa'sji'. ²⁰ Qa hik ta'lijupi' qu' hit'ilij ewets in nite' leke' qu'

* **5:14** Pr 4:18; Jn 8:12; Fil 2:15 * **5:15** Jn 5:35; Ap 21:23; Mr 4:21; Lc 8:16; 11:33 * **5:16** Mt 9:8; Jn 15:8; 1P 2:12 * **5:17** Mt 7:12; Ro 3:31; 10:4; 13:8; Ga 3:24 * **5:18** Mt 11:11; 24:35; Lc 16:17; Stg 2:10

uyi'ł ji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Intata qu' nite' les ani'lipji' qu' atsatheni'ł ne' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lıjei qa ne' fariseol iye.—

Ne'ej ul'ets wetju'ł.
(Lucas 12:57-59)

²¹ —Ekhweli'ł hats ł'impı'ye'ełij ke' aqa'jteyi'łik'i in yit'ijets: “Hasu'uj eqek'ui, (Ex 20:13) qe pa'qu' netqek'ui qa' newetka'xetsji' pekhewe' qu' nejelik'ui pa'qu' łunye'je'kii (tribunal) ma' qa' natfaakanhetiikii.”* ²² Qa Yakha'le qa' hit'ijek, pakha' qu' na'nayu'um pa'qu' łejefeye' qa hats iftsaxets qu' newetka'xetsji' pekhewe' qu' nejelik'ui pa'qu' łunye'je'kii (tribunal) ma' qa' natfaakanhetiikii. Qa pa'qu' nit'ijets pa'qu' łejefeye': “Ham e'weju'ı'ij” qa hats iftsaxets qu' newetka'xetsji' pekhewe' qu' les qıtse'ji' qu' nejelik'ui pa'qu' łunye'je'kii (tribunal superior) ma' qa' natfaakanhetiikii. Qa pa'qu' nit'ijets łejefeye', “łujtsek na' qhuf” ma' qa hats iftsaxets qu' namii pa' fe't qi iftsax.* ²³ Qa hik ta'lıjupi' qu' enqıstineyutaxij pe'ye' na' Intata in hats łamii pa' ts'eewe'epji' t'ejuyets qu' łisij ma' qa' lemme' atawe'j in mexe ul'etsi'ł wetju'ł pa'qu' ejefeye' qa' hasu'uj łis eku'nij pa' lenqıstineyutaxij na' Intata. ²⁴ Ma' qa hik pakha'le enejet eku'ni', qa' ma'aku'nii pa' ejefe. Qa qu' hats e'le'sitsi'ı'ı'ı' wetju'ł iye, ma' qa hayitse' yijat'ij qu' leke'ye' qu' łisij na' Intata pa' eqisit'ij. ²⁵ Qu' nana'ł pa'qu' nenektax ei qu' nonq'ophelineyu'tax ej qa' ijayan qa' afaakate'yi'ł aje'eł qu' mexente' ami'ı'ı'ı' pa'qu'

* **5:21** Dt 5:17; Mt 19:18; 23:31,35; Mr 10:19; Lc 18:20; Ro 13:9; Stg 2:11 * **5:22** Mt 18:9; Mr 9:43; Stg 3:6; 1Jn 3:15

jueze' ma' qa' e'le'sitsi'l' wetju'l' hats'inha qa'nte' ami'lii pa' juez. Qe qu' ami'lii, qa pa' juez qa' neka'xiyek pa'qu' witq'ophehijii leife'ye' ma' qa' nophee'hija.* ²⁶ Yijaa'ija aka' hit'ij ewets, in nite' l'atsji'l'fik'i aje'e'l' iphu'ui qu' week ijanin.—

Pa'qu' qapi'i' pekhepe' efuye'.

²⁷ —Ekheweli'l' hats l'imp'i'ye'el'ij in wenit'ijets iye: “Hasu'uj ejtenij qu' a'qapi'i' pekhepe' efuye' qu' hats ewhe'yei. Hasu'uj iye ejtenij qu' a'qapi'i' pe'qu' hats nana'l' lewhe'ye'ye'.” (Ex 20:14)*

²⁸ Qa yakha' qa hit'ij ewetsek pa'qu' neje'ju' efuye' qa yisu'untax qu' qapi'i' qu' nawitji, ma' qa hats hik lunye'j qu' nawitji qa latawe'jleji' i'nji'.* ²⁹ Ne' yiyayik'i oto' qu' nata'lets in laqsiijkii pa' ul'ax qa' les le'wis qu' enit'ijpha'm qa' iwu'm, itonii, qe les le'wis qu' ewi'le' pa'qu' hame' na' ese'n hats'inha qa'nte' week netwumhitiyeji'ju' pa' fe't qi iftsax.*

³⁰ Na' yiya'yik'i okoi qu' hikna' nata'lets in laqsiijkii pa' ul'ax qa' isa'xji' qa' iwu'm, itonii, qe les le'wis qu' ewi'le' pa'qu' hame' na' ese'n hats'inha qa'nte' week netwumhitiyeji'ju' pa' fe't qi iftsax.—

Na'aj weqle.

(Mateo 19:9; Marcos 10:11-12; Lucas 16:18)

³¹ —L'imp'i'ye'el'ij iye in wenit'ij: “Pa'qu' newe-qle qa' netisij pa'qu' lanfaakanek'e t'ejuyets qu' newe-qle.” (Dt 24:1,3)* ³² Qa yakha' qa hit'ij ewetsek

* 5:25 Pr 25:8; Lc 12:58 * 5:27 Dt 5:18 * 5:28 2S 11:2; Job

31:1; Pr 6:25 * 5:29 Mt 18:9; Mr 9:47; Mt 10:28; 23:15,33; Lc 12:5

* 5:31 Jer 3:1; Mt 19:7; Mr 10:4

pa'qu' jukhewe' qu' nili'i'ij pe'qu' lewhe'ye'ye' ham-tax ta'h'i'ijupi' nite' wo'taxiikii jukhewe' qa niweq-leyu'le. Ma' qa pa' jukhew qa hats hikpa' ta'lets in yaqsiijkii aka' witwu'ax pe' efu, in wo'oikii iye pakhape' jukhewe'. Qa pa'qu' lewhe'ye'yi'ij pe'qu' iwhe'yele'ye' ma' qa hats yaqsiijkii iye aka' witwu'ax (adulterio).—*

Na'aj jiweniwjutsiqenij.

³³ —Hats l'imp'i'ye'ehij iye in wenit'ij: “*Hasu'uj aqantekii qu' meni'w'jutsiqen, aqsiijkii yijat'ij pe' hats leniwjutsiqeniji'm pa' Yatsat'ax'inij.*” (Dt 23:23)*

³⁴ Qa yakha' qa' hit'ihij ewetsek iye. Hasu'uj meni-wjutsiqeniji'm ene' wekwek qu' meni'w'jutsiqenij pe'ye', hasu'uj iye meni'w'jutsiqeniji'm na' wa's qe hik nakha' i'ni' na' lots'o'ji'la'x na' Dios.* ³⁵ Hasu'uj iye ha'ne sehe' qe hik ha'ne l'otshi'la'x. Hasu'uj iye na' Jerusalén qe hikna' *letset na' qi Wittata.* (Sal 48:2) ³⁶ Hasu'uj iye amets na' eila' qe nite' leke' qu' aqsiijkii qu' fo'yi'ik'i qa i'nhi' qu' no'yi'ik'i iye ewi'le' ne' ewkujits. ³⁷ Natsatheenija yijat'ij qu' iyet. It'ij, “ehe”, i'nhi' qu' it'ij “nite”. Qa qu' i'tletaxij pekhewepe' iye, ma' qa hats ta'lets pa' ul'ax.—*

Na'aj taqatjai.

(Lucas 6:29-30)

³⁸ —L'imp'i'ye'ehij iye in wenit'ij: “*Pa'qu' nalan qu' nasinji' oto' qa' ilanji'iji'ek totoyé'. Qa qu' nepletii ek'unheti'ye' qa' epletjiyek lek'unheti'ye'.*” (Ex

* **5:32** Mt 19:9; Mr 10:11; Lc 16:18; Ro 7:3; 1Co 7:11 * **5:33** Lv 19:12; Nm 30:2; Dt 23:21; Mt 23:16 * **5:34** Sal 48:2; Is 66:1; Mt 23:22; Hch 7:49; Stg 5:12 * **5:37** Mt 6:13; 13:19,38; Jn 17:15; 2Ts 3:3

21:24)*³⁹ Qa yakha' qa hit'ilij ewetsek qu' hasu'uj atja'yi'liju'l pa'qu' na'nayu'kii. Pa'qu' lunye'je' qu' nilanje'm ekuki' ne' yiya'yik'i qa' eq'eheyijets iye ni'khep.*⁴⁰ Qu' nana'l pa'qu' nanqawitjineyutax'ej qa wo'tk'oni'mkii pe'qu' wit'alheyeyi' pa'qu' witset'e, qa neqitkamhiyu' ej pa'qu' uihitjiye' qa' lisij iye pa'qu' aqa sakuye'.⁴¹ Qu' nana'l iye pa'qu' nekekinenijii ewi'l kilometroye' pe'qu' laqataye' qa' it'ij ju'f qu' wetsjuk kilometroye' pa'qu' iplu'yi'ijik'i.⁴² Pa'qu' jukhewe' qu' niyiniy ewets pe'ye' qa' lisij. Qa pa'qu' nanatkinheyu'uj ewets iye pe'ye' hasu'uj iyejini'm.—*

Isu'uni'l pe' ejuihifetstaxi'l.
(Lucas 6:27-28,32-36)

⁴³ —Hats l'imp'ye'elij iye in wenit'ij iye: *“Isu'un pe' ejuwaikalija (Lv 19:18) qa pe'qu' ejuihifetse' qa' utenija.”*⁴⁴ Qa yakha' qa' hit'ilij ewetsek, isu'uni'l pe'qu' ejuihifetsi'il. Iyini'lipji'kii yijat'ij pe'qu' u'etsetaxik'ikii le'lijeyi'il ewetskii qa qi iye in nawitjtaxi'l.*⁴⁵ Qu' aqsiihijkii aka'an qa' hik ejunyejeyi'il na' Atata'al i'ni' na' wa's qe lakha' yaqsiihkii ne' junu' qa nekpha'm qa weeki'ij in nalitipji' pe' u'ets qa pe' teik'unei iye. Qa nuk-inju' iye na'aj pilei qa weekij iye pe' yatsathen qa pe' nite' yatsathen iye.*⁴⁶ Qu' uja'xe'letax qu' isu'uni'l pekhewe' qu' nesu'uni'l za'pa'n lii pa'qu' enisit'i'lipji'? Ham enisit'i'lipji'. za'Me nite' hik aka' lunyejei ne' wo'li'ii l'astai yijaninkii wekwek in*

* 5:38 Lv 24:20; Dt 19:21 * 5:39 Ro 12:17; 1Co 6:7; 1P 3:9

* 5:42 Dt 15:8; Lc 6:34 * 5:43 Dt 23:6; Lc 10:29 * 5:44 Lc

6:27; 23:34; Hch 7:60; Ro 12:20; 1Co 4:12; 1P 2:23 * 5:45 Job 25:3; Mt 5:9; Lc 6:35; Hch 14:17

uja'xle in yisu'un pe' lejuwaikal? ⁴⁷ Qu' uja'xe'le qu' mewetfelihim pe'qu' ejefetsi'ilipji' na' Intata, ¿me qa hats tujtseika' pa'qu' aqsiihikii qu' ejunyejeyi'il aka'an? ¿Me nite' hik aka' yaqsiihikii iye ne' nite' yijayan na' Dios? ⁴⁸ E'le'sitsi'ilha qa' hik ejunyejeyi'il na' Atata'al i'ni' na' wa's in le'wiisija.—*

6

Hasu'uj metetjunuti'hikii.

¹ —Hasu'uj qu' me'nethinili'ilijets pe'qu' jukhewe' qu' iftits'ilijets pe'ye'. Qu' aqsiihikii aka'an qa na' Atata'al i'ni' na' wa's qa' ham nelisi'ilij.* ² Qa hik ta'hijupi' qu' lisi'hij pe'ye' pe'qu' ham niwq'axine' hasu'uj pekhel enfeli'hikii qa' ifuyu'ulik'i iye ne'ej foj qu' metetjunuti'hikii, in lunyejeyek nekhewe' hik lunyejei qu' wetsjuk'e lejusitse' qa i'njiijifi ne' witlijsitjiyifi qa ne' wit'ikheijeiji' iye, qe nekhewe'en yisu'unle qu' ni'wenij pe'qu' jukhewe' ma' qa le'wis na'aj wenit'ijets. Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, aka'an in hik aka'le pa' lenisit'ij nekhewe'en. ³ Qu' lisi'hij pe'ye' pe'qu' ham niwq'axine' hasu'uj ne'weni'hij pe'ye', hasu'uj iye ne'weni'hij pa'qu' qi ejuwaika'ye'taxi'l, hik lunye'je' yijat'ij qu' nite' nenikfe'le'ets na' efeyi'j okoi pa' yaqsiihikii na' yiya'yik'i okoi, ⁴ hats'inha qa' ham nenikfe'le'ets, qa na' Atata in hikna' week yi'wen qa nifke'lets iye na'aj tat'inhetiitaxkii qa' nelisjiijek pe'ye'.—*

* **5:47** Mt 5:37; Mr 6:51; Jn 10:10; Ro 3:1; 2Co 9:1 * **5:48** Gn 17:1;

Lv 19:2; Fil 3:15; Col 4:12; Stg 1:4; 1P 1:15 * **6:1** Mt 23:5; Lc 6:24

* **6:4** Jer 17:10; Lc 14:14; Col 3:23-24; He 4:13

Pa'n tunye'j qu' ji'niyin.
(Lucas 11:2-4)

⁵ Ha' Jesús mexe iyet qa yit'ij iye: —Qu' iyini'l hasu'uj ejunyejeyi'iliju'l nekhewe' hik lunyejei qu' wetsjuk'e lejusitse', qe nekhewe'en yisu'un qu' ts'ap'ayi'ijifi qu' niyin ne' witlijsitjiyitsifi qa hik lunyejei iye in yamii ne'ej lekfi'ii ne' wit'ikheijej qa iyin qe yisu'unle qu' ni'wenij ne'ej jukhew. Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, aka'an in hik aka'le pa' lenisit'ij nekhewe'en.* ⁶ Qa akha'le, qu' iyin uyifi pe'qu' etsi'ye' qa' it'onji' pa'qu' egeji'ye'. Ma' qa' iyinii na' Atata ham ne'weni'ij qa ham nikfe'le'ets iye. Ma' qa na' Atata in hikna' week yi'wen qa nikfe'lets iye na'aj tat'inhetiitaxkii qa' nelisjiijek pe'ye'.* ⁷ Qu' iyin hasu'uj qu' iyeketijipi'kii e'lijei ham weju'i'ij, in lunyejeyek ne' nite' nikfe'lets na' Intata qe lekhwel yumtitax qu' net'eku'miju'l na' Intata in olotsij in iyetle.* ⁸ Qa hik ta'hijupi' hasu'uj ejunyejeyi'iliju'l nekhewe'en, qe na' Atata'al hayi-its nikfe'lets in mexe nite' l'iyintaxi'hijets pa'qu' hamitsi'il e'm.* ⁹ Aka' eqfenyejeyi'hij yijat'ij qu' iyini'l: “Intata i'ni' na' wa's, neniwqinhetji'ha aka' qiji' ii.* ¹⁰ Yape enekju' qa enek'enhe'yipji' ha'ne sehe'. Yape aqsi'jijkii pa' lisu'un ma' qa hik lunye'je' na' wa'sji'.* ¹¹ Eslisi'hij ha'ne neluji' pa'qu' het-uji'l in lunye'jek week neluts.* ¹² Iwu'mi'lyik'ui pe' ul'ets haqsi'ji'hijkii in yijunyejeyi'lek in hiwejin'i'il

* **6:5** Mt 6:16; Mr 11:25; Lc 6:24; 18:11 * **6:6** 2R 4:33; Is 26:20;
Mt 6:18 * **6:7** 1R 18:26; Ec 5:2 * **6:8** Mt 9:12; Mr 2:17; Lc 5:31;
9:11; 10:42; Hch 2:45 * **6:9** Lc 11:2; 1Co 7:14 * **6:10** Sal 103:20;
Mt 3:2; 4:17; 26:42; Lc 22:42; Hch 21:14 * **6:11** Pr 30:8; Ro 4:4; Ga
5:3

qa hats ye'le'sitsi'l' wetju'l' iye week nekhewe' ul'ax yaqsi'jtaxi'l' ye'mijkii. ¹³ Hasu'uj etswejinli'ilij qu' netswumi'lju' pa' witaqjaajinkeje', itoni'l' ye'mii yijat'ij pa' inwo'met. Qe akha' lantsat'etsij pa' witnek'enheye', pa' witt'unha'x qa pa' witsa'x, qa nite' yili'ij qu' antsat'etsij ene' week lahatsiyij. Amén.”* ¹⁴ Qe qu' iwejinli'il' pekhewe qu' ul'ax pa'qu' naqsi'jtaxi'l' e'mijkii, qa na' Atata'al' i'ni' na' wa's qa' ham jeek leqfenyejeji'il' ej.* ¹⁵ Qa qu' ku'mli'iliju'l' ma' qa' aqatja'yi'lij pekhewepe', qa na' Atata'al' qa' nana'l' jeek pa'qu' leqfenyejeji'il' ej.—*

Qu' nite' jinteke'.

¹⁶ —Ekhweli'l' qu' aqsiilijkii qu'nte' eki'il' qe lowo'ilii na' Intata. Na'ltax pa'qu' aqi'il', nite'le letuji'l'. Hasu'uj mujumme'pha'm ne' ejusitsi'l' in lunye'jek kakha' yaqsiijkii nekhewe' hik lunyejei qu' wetsjuk'e lejusits, qe lekhewel watanalitij in nite' tek qa mujumpha'm lejusits qe yisu'unle qu' ni'wenij pekhewepe' jukhew in nite' tek. Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets aka'an qa hik aka' lenisit'ij. ¹⁷ Qa akha' qu'nte' eke' manaqsi'j metenelisju' iye qa' matanaxtapulij iye.* ¹⁸ Hats'inha qa'nte' nenikfe'le'ets pekhewepe' in nite' l'ek. Ewi'he na' Atata qu' nenikfe'lets hik nakha' ham yi'wene'. Qa na' Atata in hikna' week yi'wen na'aj tat'inhetiitaxkii qa' nelisjiijek pe'ye'.—

Olotsini' yijat'ij ewekwekitse' na' wa'sji'.
(Lucas 12:33-34)

* **6:13** Mt 26:41; 1Co 10:13; 2P 2:9; Mt 5:37; Jn 17:15; 2Ts 3:3; 2Ti 4:18 * **6:14** Mr 11:25; Ef 4:32; Col 3:13 * **6:15** Is 58:5; Mt 18:35; Stg 2:13 * **6:17** Rt 3:3; 2S 12:20; Dn 10:3

19 —Hasu'uj olotsinipji' ewekwekitse' qa aq'astaye' iye ha'ne sehe' ipji' qe tuj lelets qa lawa'mhits iye. Qa hik ha'ne iye ha'ne sehe' ipji' pe' ejtenhetsilets uyetsji'kii qa t'ejtenijkii.*
 20 Les le'wis yijat'ij qu' olotsini' ewekwekitse' na' wa'sji'. Nite' tuj yijat'ij lelets. Nite' lawa'mhits iye. Nite' leke' iye qu' nuyetsji' pe'qu' ejtenhetsiletse' qa' net'ejtenijkii.* 21 Qe pa'qu' eni'li' pe'qu' ewekwekitsi'il qa' hik pakha' jeek qu' na'ni' pe' aqjamtikineyejeyi'lkii.—

Ne' otoi hik nekhewe' lefetitji na' ese'n.
(Lucas 11:34-36)

22 —Ne' otoi hik lunyejei qu' lefetitjiye' na' ese'n, qa hik ta'lijupi', ne' otoi qu' le'sitse' qa' nana'ljiim kiyek na' ese'n. 23 Qa qu' ul'etse'le ne' otoi qa' nooyejiiimkiyek na' ese'n, qa hik ta'lijupi', pe' fetitjii i'ntax etji' qu' nite' netuje'ji', jmaa hayits qa qi'ija qu' noo'ye'kii!—*

Pa' Dios qa eke' l'astai.
(Lucas 16:13)

24 —Nite' leke' qu' wetsjuk'e pe'qu' patunitse' qu' net'ithayi'yi'm pa'qu' ewi'l' jukhewe'. Qe ewi'l' pa'qu' netk'enik'i le'lijei qe yisu'un qa pakhap iye qa' nite' netk'enik'i le'lijei qe yuten. Nite' leke' qu' week aqa patunitsi'ij na' Dios qa eke' l'astai.—*

Hasu'uj pa'qu' itawje'met'e'.
(Lucas 12:22-31)

* 6:19 Pr 23:4; He 13:5 * 6:20 Mt 19:21; 18:22; 1Ti 6:19 * 6:23
 Mt 4:16; 8:12; 22:13; 25:30; 27:45 * 6:24 Ga 1:10; Stg 4:4

25 —Qa hik ta'lijupi' hane'ej qu' hit'ilij ewets hasu'uj natawje'meteni't qu' ham aqi'il i'nh'i pa'qu' iya'alji' qa i'nh'i iye qu' ham eqhinatayi'il. ¿Me nite' les t'anipji' in mexe i'hiyi't pa'qu' aqi'il? ¿Qa me nite' les t'anipji' iye ne' esenitsi't pe'qu' eqhinatayi'il?*

26 Jel geku'ni'tju' ne' na'ya'kii junatai. Nite' we'nq'en. Nite' nifte'ji' pe'qu' leqeye'. Nite' yaqsi'j iye pe'qu' nenifte'ji' leqei. Qa na' Atata'al i'ni' na' wa's hikna' tisijkii pe' laqats. ¿Me nite' ekheweli't les l'ani'hi'ppi' ne' junatai?*

27 ¿Lekpa' ekheweli't qu' nata'lets in yitawje'meten pa'qu' hila'xe' ma' qa' leke'ye' qu' naqsiijkii qu' les nijetin eku'nij iye?

28 ¿Qa inhats'ek in natawje'meteni't qu' ham eqhinatayi'il? Jeli'tju' ne' lop'om ta'hi' na' l'ejinqa'wet in nite' t'ithayiitax qa nite' taftilintax iye.

29 Qa hit'ilij ewets ka' wittata'ak'i Salomón in qitax in yiwq'axin ke' wekwek in wanaqsi'jtaxija nite' hunye'jiju't ne' lop'om. Qe ne' lop'om les qi in le'sits wikfi'.

* 30 Qa na' Dios in qi in le'wis pa' leqjunyejeyij enewe' uje' qu' nonoxp'onhetji qa' lomomeji' hane'ej na'l jup'elket ta'hi' na' l'ejinqa'wet, ¿me qa nite' les qi qu' ne'feni't? Hayits qa leqekuteetsi'tkii jukhew, efuts na' Intata.

31 Qa hik ta'lijupi' qu' hasu'uj natawje'meteni't qu' it'ilij: “Peijat'ij, ¿lekpa' qu' jinteluj?” I'nh'i qu' it'ilij: “¿Lekpa' qu' ji'niyaji'?” Qa i'nh'i qu' it'ilij: “¿lekpa' qu' jiteqhinataji'?”

32 Week ekewe'en qi yitawje'meten ne' nite' nikfe'lets na' Intata, qa ekheweli't na' Atata'al i'ni' na' wa's, lakha' hats nikfe'lets in nite' lisu'untaxi't qu'

* 6:25 Lc 10:41; Fil 4:6; 1P 5:7 * 6:26 Job 38:41; Sal 147:9; Mt 10:29-31 * 6:29 1R 10:4-7; Mt 8:26; 14:31; 16:8

hamitsi'it ejup week ekewe'en. ³³ Qa lesle le'wis qu' nojo qu' mowo'oi na' tenek'enheiji' na' Dios qa qu' aqsiijkii iye pa' yatsathen in lunye'jek pa' yisu'un qu' eqfenyejeyi'it ewek. Ma' qa' hayitse' qa' esti'yij week ekewe' wekwek.* ³⁴ Qa hik ta'lijupi' hasu'uj natawje'meten pakhap neluiyeji', qe pakhape' neŋu na'l iye pe'qu' natawje'meten. Week ene' nelutsji' yeqet'etsij wetju'lkii pe' wekwek qu' natawje'meten.—*

7

Hasu'uj ejefitki pekhewepe'.

(Lucas 6:37-38,41-42)

¹—Hasu'uj ejefitkii pe'ye' hats'inha qa' ham jeek nenit'i'ij ewets.* ² Qe qu' ejefitkii pe'ye' qa hik lunye'je' iye qu' nejefitji'ijkiyek pakhape'. Qa pa' equk'e'ejji' pa' ejifeta'x qa' hik pakha' jeek iye qu' luk'eyeji' pa'qu' netpil epji'.* ³ ¿Qa inhats'ek in lejeju' na' jup'el la's i'nji' ne' foto' na' ejefe qa akha' qa nite' lewetjel in i'nji' ne' oto' na' qi'ik'i najak?* ⁴ ¿Pa'n lunye'j qu' it'ijets pa'qu' ejefeye': “Etswejinij qu' hiwu'm ek'ui na' i'nji' ne' oto' jup'el la's,” in akha' iye les qi'ik'i na' najak i'nji' ne' oto'? ⁵ ¡E'jtitsax hik ejunye'j qu' wetsjuk'e ejusitse'! Ojo'oj yijat'ij qu' iwu'm na' qi'ik'i najak i'nji' ne' oto'. Hats'inha qa' i'wenetsju' yijat'ij qu' iwu'mik'ui na' jup'el la's i'nji' ne' foto' na' ejefe. ⁶ Hasu'uj

* **6:33** Mr 1:15; Hch 20:25; Mt 27:19; Lc 7:29; 23:41,47; Jn 5:30; 17:25; Hch 3:14; 1R 3:13; Mt 19:28; Mr 10:29; Lc 18:29; 1Ti 4:8

* **6:34** Mt 6:25; Lc 10:41; Fil 4:6; 1P 5:7 * **7:1** Mr 4:24-25 * **7:2** Mr 4:24; Ro 2:1; 14:10; Stg 2:13 * **7:3** Lc 6:41; Jn 8:7-9

lisi'lij eke' ta'lets na' Dios nekhewe' jukhew hik lunyejei nunajits. Hasu'uj iye lisi'lij eke' qi le'sits hik lunyejei ute na'lje'mkii (perlas) nekhewe' jukhew hik lunyejei tafitets, qe i'nli'i qu' not'otsli'ipji'kii ma' qa nente'nilit ewets qa' newu'mju'.—*

Iyinet q'a' esti'yij.
(Lucas 11:9-13; 6:31)

7 —Iyini'lets qa netisi'lij na' Dios. Mowo'oñikii qa' i'weni't. Ilani'letskii na' leji' qa' nenit'ihij e'mii qhof.* 8 Qe na'aj iyinkii qa testii. Qa na'aj wo'oikii qa yi'wen. Qa na'aj yilanetskii na'aj leji' qa wenit'iji'mii qhof.* 9 ¿Pa'n lii ekheweli't pa'qu' netisij pe'qu' uteye' pa'qu' la'se' in iyintaxijets pane'? 10 Qa qu' niyintaxijets sehetse', ¿me qa' netisij pa'qu' q'oiq'oye'? 11 In ekheweli't in qitax pe' ewu'tetsi't, la'mek qa le'niyayi'lij in letisi'lijkii pe' le'sits pe' elitsi'it, qa na' Atata'al i'ni' na' wa's qa' les qu' qiye' qu' niya'yij qu' netisi'lij pe' le'sits wekwek qu' iyini'lijetskii.* 12 Qa hik ta'lijupi' week pa'qu' isu'uni't qu' naqsi'ji't e'mijkii pekhewepe', qa' hik pakha' qu' aqsi'ji'ti'mijkii, qe hik aka' yit'ij ke' yika'ajji' ka' Moises'ik'i qa kekhewe' iye profetas.—*

Pe' wetsjuk lejl qa wetsjuk iye wit'ikhejei.
(Lucas 13:24)

13 —Uyi'ñi na' leji' epk'iyit, qe na' epk'etsaxii leji' qa epk'etsaxik'i iye na' wit'ikheyi'j yamii na' fe't qi

* 7:6 Pr 9:7-8; 23:9; Mt 15:26 * 7:7 Mt 18:22; Mr 11:24; Jn 14:13-14; 15:7; 16:24; Stg 1:5; 1Jn 3:22; 5:14 * 7:8 Pr 8:17; Is 55:6; Jer 29:12-13 * 7:11 Gn 6:5; 8:21 * 7:12 Mt 22:40; Lc 6:31; Ro 13:8; Ga 5:14

iftsax qa olots ne' ikik'i nakha'an, * 14 qa nakha' leji' epk'iyit'ii qa epk'iyit'ik'i iye na' wit'ikheyij' yamii na' witiłax, qa nite' olots ne' yi'wen qa uyii.—

Wowol wotjonketik'i kots'etets.

(Lucas 6:43-44)

15 —Jeli'hiju'ł pe' ejtitsits yit'ijets qu' profetaye'. Pekhewe'en in nami'ł ei wotjonketik'i kots'etets, qa pakha'le te'weiju' qa wowolija qa qi in nowe'ł.*

16 Pe'qu' leye' hikpe' qu' nata'lets qu' enikfe'li'hij. ĄMe leke' qu' nata'lets pe'qu' uwaye' ne'ej tii, i'ni'i ne'ej higo qu' nata'lets ne'ej extuwełku'k? * 17 Qa hik łunye'j ne' week najkakui le'sits qa le'sitsjeek lei, qa ne' uł'ets najkakui qa uł'etsjeek lei. 18 Ne'ej najkak le'wis nite' leke' qu' uł'etse' pe'qu' leye', qa nite' leke' iye ne' najkak uł'ax qu' le'sitse' pe'qu' leye'. 19 Week ne'ej najkakui uł'ets lei qa wetfekinik'i qa tewumhitijij'ju'kii na'aj fe't.* 20 Aka'an hik aka' qu' menikfeliti'lets qa' enikfe'li'hij pa'n łunyejei pekhewe'en.—*

Nite' week qu' namiipha'm na' wa's.

(Lucas 13:25-27)

21 —Nite' week pe'qu' ni'ttaxij yiwets: “Yatsat'axyij, Yatsat'axyij” qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Tata wa'sji', qe uja'xle yijat'ij pe'qu' naqsi'jijkiha pa'qu' nisu'un na' Tata wa'sji'

* 7:13 Mt 26:8; Mr 14:4; Jn 17:12; Hch 8:20; Ro 9:22; Fil 1:28

* 7:15 Mt 24:11,24; Mr 13:22; Lc 6:26; Hch 13:6; 2P 2:1; Mt 9:36; 10:6,16; 12:11-12; 15:24; 18:12-13; Mi 3:5; 2Ti 3:5; Ez 22:27; Jn 10:12; Hch 20:29 * 7:16 Pr 11:30; Mt 12:33; Jn 4:36; Stg 3:12; Mt 13:7; He

6:8 * 7:19 Jer 11:19; Mt 3:10; Lc 3:9; 13:7; Jn 15:2; Jud 12 * 7:20 Mt 7:16; 12:33; Lc 6:44; Stg 3:12

qa' hikpe' qu' namiipha'm.* 22 Qu' namtaxets hatse' pa' neluji' olots pe'qu' ni'ttaxij yiwets: “Yatsat'axyij, Yatsat'axyij, yekheweli't hit'ilij ka' ii, qa' hik kakha' iye hit'iliji' in hukini'fik'ikii pe' inwo'metets. Qa' hik kakha' iye ka' ii hit'ilij qa' haqsihijkii ke' ham lunyejeyi'iju't.”* 23 Ma' qa' hit'ijets hatse': “Nite' hayiits qu' netsikfe'li'l' ewets. *jMe'nitoni'tye'mii ekheweli't qi in laqsiitijkii pa' ut'ax!*” — (Sal 6:8)*

Pe' wititsi' wettsupini'ju' pe' qi ute ipji'.

(Marcos 1:22; Lucas 6:47-49)

24 — Pa'qu' nespi'ye' qa' naqsiijkii ekewe' hit'ij qa' hik lunye'je' pa'qu' ewi't jukhewe' yiyail'ewek in yitsupinju' pe'qu' lets'i'ye' qa' yenipji' ne'ej qi ute.* 25 Qa' in namtax pa'qu' qi pil'eye' qa' mulpha'mkii iye pe' lejtits qa' t'unijik'i iye qa' yeqsilanje'mkii pe' wititsi', qa' nite'le niwu'mju' qe wet-supini'ju' pe' ute ipji'. 26 Qa' week pakha' qu' hats nespi'ye'tax qa' nite'le tek'enik'i ekewe' hit'ij qa' hik lunye'j pa'qu' ewi'le' jukhewe' nite' yiyail'ewek, walxa'l iye, yaqsi'jtaxijkii pe'qu' lets'i'ye' qa' yenli'i na'aj isa'xipji'. 27 Ma' qa' in nam pa'qu' qi pil'eye' qa' mulpha'mkii iye pe' lejtits qa' t'unijik'i iye qa' yeqsilanje'mkii pe' wititsi', ma' qa' nopletju', qa' haamija pa'qu' amane'. — 28 Ha' Jesús in yili'ij pa'aj in iyet, qa' pe' jukhew qa' qi in yitjulaxijpha'mkii,*

* 7:21 Mt 3:2; 18:3; Mr 9:43; Sal 143:10; Pr 16:9; Mt 12:50; Ga 1:4; Ef 1:9; 1Jn 2:17; Os 8:2; Mt 25:11; Lc 6:46; Ro 2:13; Stg 1:22 * 7:22 Mr 3:15; Ap 9:20; 18:2; Nm 24:4; Mt 10:15; Jn 11:51; 1Co 13:2 * 7:23 Sal 5:5; Mt 25:12,41 * 7:24 Stg 1:22-25; Mt 12:36; Mr 4:14; 8:21; Jn 1:1; 2:22 * 7:28 Mt 11:1; 13:53; 19:1; 26:1; 13:54; 22:23; Mr 1:22; 6:2; 11:18; Lc 4:32; Jn 7:46

29 qe in i'nq'ijatshen hik lunye'j pa'qu' qi qu' net-
nek'enhei, qa nite' lunyejei he' i'nq'ijatshentaxij ke'
Moisés te'lijei.

8

*Jesús qa yitin pa' ewi't i'nij pa' witja'me't lepra.
(Marcos 1:40-45; Lucas 5:12-16)*

1 In tepilik'uiju' pa'aj ha' Jesús ke' utek qa
olootsija pa'aj pe' nijayan.* 2 Qa nekets pa'aj
pa' ewi't qi wanqaats'e' i'nij kakha' witja'me't hii
lepra, loq'oqkii pa' f'ajik'i, qa wonokok'eni'ju' pa'aj
f'ejuyi'jii ha' Jesús, qa yit'ij: —Yatsat'axyij, qu'
isu'un qa' leke'ye' qu' etsifin wat'ij.—* 3 Qa ha' Jesús
qa t'eku'mets pa'aj, qa yit'ijets: —Ehe, hisu'un
qa' k'eġin hane'ej. — In yit'ijets aka'an pa' wan-
qaats'e' qa aje'eġ naxpa'lij pa' ġaja'me'ttax. 4 Ha'
Jesús qa yit'ijets iye pa'aj: —Menikfelitetsha aka'
qu' hit'ij ewets, hasu'uj enfel eku'ni'm pe'ye' in
hats ġanaxpa'l. Maġe qa' me'nethinii hakha' pa'i
ne' witlijsitjii qa' eyijii pa'qu' eqisit'i'ij na' Dios
(ofrenda), in f'anye'jek ka' inaơyaji'ij ka' Moises'ik'i,
hats'inha qu' week nenikfe'lets in hats ġanaxpa'lij
ka' aja'me'ttax.—*

*Jesús qa yitin pa' teqejkunenek pa' ewi't
tenek'enheyipji' pe' oq'ophetinsilets Roma teġe'.*
(Lucas 7:1-10)

5 In uiji'teje'm pa'aj ha' Jesús ha' witset
Capernaum qa pa' ewi't centurión* qa nekets

* **8:1** Mt 5:1; Lc 3:7 * **8:2** Mt 9:18; 15:25; 18:26; 20:20; Jn 9:38;
Hch 10:25 * **8:4** Mt 9:30; 17:9; Mr 5:43; 7:36; 8:30; Lv 14:3-4,10;
Lc 5:14; 17:14 * **8:5** Centurión ikji', tenek'enhe'yipji' ek pe' cien
(100) oq'ophetinsilets, Roma teġe'.

pa'aj qa iyinijets,* ⁶ qa yit'ijets: —Yatsat'axyij, ha' yeqejkunene'k ke' yitsi'ii qi in wanqaats'e', nite' p'e's iye. — ⁷ Ha' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —Tsamli'iyek qa' hikin.— ⁸ Qa pa' centurión qa yeku't: —Yatsat'axyij, nite' ye'weju't eju't qu' uyifi ke' yitsi' qe ewi'He yijat'ij pa'qu' it'ij ma' qa' hats nit'unhet ha' yeqejkunenek.* ⁹ Qe yakha' iye na'l pe' te'weiyik'uipha'm qa yakha' iye na'l ye'm iye ne' oq'ophelinetsilets in heinek'enhe'yipji'. Qe hiyaji'ets na'aj ewi't nekhewe'en qu' nak, qa ik. Qa nikhapij qe hiyaji'ets qu' nenekmet, qa nekmet. Qa ha' yeqejkunene'k qe hiyaji'ijets na'aj wekwek qu' nithayiki qa yithayiki.— ¹⁰ In yepi'ye' ek'i pa'aj aka'an ha' Jesús qa qi in yitjułaxijpha'm pa'aj. Qa yit'ijji'ju' pekhewe' yijayanik'ikii: —Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, week enewe' Israel leilets ham pa'qu' hi'wen qu' hik łunye'je' in nite' ingeku' ha'ne jukhew. ¹¹ Yakha' hit'ilij ewets in olots hatse' pe'qu' nata'łji' na' nełu'uju't qa pe'qu' tefe nata'łji' iye qa' na'nijupju'kii qa' lekufeye ka' Abraham'ik'i qa ka' Isaac'ik'i qa ka' Jacob'ik'i iye ha'ne wa'sji'pha'm tenek'enheiji' na' Intata.* ¹² Qa nekhewe'le te'nekumhiitaxiiji' qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Intata qa' netwu'mhitiijit'eje'mkii na' i'nfik'i qi in noo'kiuha qa' hikna' qu' qi qu' napi'ju'kii qa' qi qu' nat'aiji' lek'unhetii.— ¹³ Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijets pa'aj pa' centurión: —Yape mapilii pe' etsi', qa aka' hats łunye'j in nite' leqeku'uk'i qa' hik aka' qu' łunye'je'.— Qa pa' witqejkunenek qa hik pakhaa'ijha in hamiikii pa'

* **8:5** Jn 4:46-54 * **8:8** Sal 107:20; Lc 15:19,21 * **8:11** Is 49:12; 59:19; Mr 1:11; Lc 13:29; Ef 3:6

laatshektax.*

Jesús qa yit'unhet pe' Pedro leqewketi'.

(Marcos 1:29-31; Lucas 4:38-39)

¹⁴ Ha' Jesús qa yamii pa'aj ke' lets'i ha' Pedro qa yi'wen pa'aj ke' leqewketi' in nite' niipha'm qe qi in iwilhan. ¹⁵ Qa t'eku'mi' pa'aj pa' loko'i qa hik pakhaa'ijha pa'aj qa ikik'uifik'i pa' witwilhat. Ma' qa niipha'm qa t'unkii, ma' qa yejelets qa yithayiki'im iye pe' wekwek.

Jesús qa nitinju' pe' olots wanqaats'eju'.

(Marcos 1:32-34; Lucas 4:40-41)

¹⁶ Qa in hats uiju' pa'aj pe' junu' ha' Jesús qa tetka'xii pe' olots jukhew qa efutsji'kii i'nji' pe' inwo'metets. Ma' qa le'lijeite pe' yitjijets in yuk-infik'ikii pe' inwo'metets. Qa nitinju' iye pe' week wanqaats'etaxju'.* ¹⁷ Aka'an in hats yaqsiijkii pa'aj, qe qa' nasiinik'iha pa' hats nifel pa'aj tooxik'i pa' profeta'ik'i Isaías in yit'ij: —*Lakha' t'eku'mi' pe' inawtshei qa yeka'x iye pe' inja'metets.*— (*Is 53:4*)*

Pakha' jutsitax tunye'j qu' jintajayan pa' Jesús.

(Lucas 9:57-62)

¹⁸ Ha' Jesús in yi'wen pa'aj in olots pe' namii yeqewuk'un, qa yiyaji'ijets pa'aj he' l'ijatshenhei qu' naki'hii lajaika' ke' kahi'.* ¹⁹ Qa ewi'l pa'aj pa' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa nekets ha' Jesús qa yit'ijets: —Maestro, tsaqjayankeyu'tax ej week pa'qu' maji'ijji'. — ²⁰ Ha' Jesús qa yit'ijets: —Ne' ejenelits na'l ne' lewjets qa ne' junatai qa na'l iye

* **8:13** Mt 9:22,29; Jn 4:53 * **8:16** Mr 3:15; 1Ti 4:1; 1Jn 4:1; Mt 4:24; 8:33; Hch 19:12 * **8:17** Mt 1:22 * **8:18** Mt 14:22; Mr 4:35; Lc 8:22; Jn 6:15-17

ne' lupits, qa ha'nele Ła's na' Jukhew qa ham pa'qu' na'wi'ju' ha'ne leita'.—* ²¹ Qa pakhap iye pe' yijayanik'i qa yit'ijets iye: —Yatsat'axyij, ħme leke' qu' etswejinle eku'n qu' natsamii ha' tata qa hetij' eku'uk'ui hatse'?— ²² Qa yeku'ł pa'aj ha' Jesús qa yit'ij: —Atsjayan yijat'ij. Iwejinli'ij pekhewe' hik lunyejei qu' nawa'm qu' netijik'ui pe' naxju'.—

Jesús qa yaq'ayinij pa' t'unik'i qa pa' iweli'.

(Marcos 4:35-41; Lucas 8:22-25)

²³ Ma' qa ha' Jesús qa he' l'ijatshenhei iye qa t'ilitji'ju'kii pa'aj pe' qi'ik'i witinhitjii qa ikijteje'mkii.* ²⁴ Qa yamji'ju' pa'aj leqewuk'u ke' kahi' qa aje'eł nam pa' qi t'unik'i iftsaxji' qa qitsik'i iye pe' leqe t'uyuyuyits qa tsxiltsxilji'ju'kii pe' witinhitjii. Qa hakha'le Jesús qa ima' pa'aj. ²⁵ Qa he' l'ijatshenhei qa nijt'otshenii pa'aj, qa yit'ijets: —Yatsat'axyij, ħetsi'fen qeku'ni'ł wat'ij! ħHats ji'nuihiyu'!— ²⁶ Qa yeku'ł pa'aj: —ħInhats'ek in qi in le'nijiwe'yi'ł? Hayits qa'nte' qitsi'ł e'm pa'nte' witqekuye'j. — In yit'ij aka'an ma' qa niipha'm pa'aj qa yaq'ayinij pa' t'unik'i qa pa' iweli' iye, ma' qa yili'ij aje'eł qa week ikesimen iye pa'aj. * ²⁷ Qa he' l'ijatshenhei qa qi in yitjulaxijpha'mkii pa'aj, qa yit'ijju': —ħPa'n qu' lunyejei'ija ha'ne jukhew in tek'enets iye aka' t'unik'i qa ha'ne iweli' iye?—*

Pa'sehe' li Gadara i'ni' pekhewe' wetsjuk i'nji' pe' inwo'metets.

(Marcos 5:1-20; Lucas 8:26-39)

* **8:20** Dn 7:14; Mt 9:6; 12:8; 13:41; Mr 8:31 * **8:23** Jn 6:16-21; Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 * **8:26** Sal 65:7; 89:9; 107:29; Mt 6:30; Lc 4:39 * **8:27** Mr 1:27; Lc 5:9

28 In yamiiteje'm pa'aj ha' Jesús ha' lajaika' ke' kahi' ha' sehe' hii Gadara, ma' qa te'nilitfik'ikii pa'aj pe' wetsjuk jukhew i'nji' pe' inwo'metets ta'lets pa' nimełkuket qa nekets pa'aj pa' i'ni'. Pekhewe'en qi in iftsitsiju'ha pa'aj pa' lunyejei, ma' qa ham pa'qu' neneki'kii pakha' i'ni' pekhewe'en. 29 Qa tayai wetju'ł pa'aj: —¿Inhats'ek in lanami'lyii Łaa'sija pa' Dios? ¿Me lanami'lyii qu' atsawtsheteni'ł in mexente' yamtaxets pa' lahats'ij?—* 30 Iplulii pa'aj pa' i'ni' pe' olots tafitets taqakiyi'ju' pa' jup'elket. 31 Qa pe' inwo'metets qa iyinijets pa'aj ha' Jesús: —Qu' etswu'mi'łfik'i, qa etswejinki'łij qu' nek'uyilik'i ne' tafitets.— 32 Ha' Jesús qa yit'ijju'ł pa'aj: —jMa'afik'ikii!— Qa pe' inwo'metets qa ikik'ufik'ikii pa'aj pe' jukhew qa uijiteje'mkii pe' tafitets. Qa aje'eł pe' tafitetsik'i qa week wekuma'xik'iju'kii pa' koomojo' qa t'ilitji'ju'kii pa' iweli' qa naq'axijju'. 33 Pekhewe' yejeltax pa'aj pe' tafitetsik'i qa wekuma'xii pa'aj pa' witset qa nifelkii week pakha' lunye'jkii. Qa pa' lunyejeikii iye pekhewe' jukhew i'ntaxji' pe' inwo'metets. 34 Ma' qa week pa' witset qa nekii pa'aj pa' i'ni' ha' Jesús. Qa in yi'wen pa'aj qa iyinijets qu' nakik'ui iye pa' leqe sehe' pekhewe'en.*

9

Jesús qa yitin pa' ewi'ł onqok pa' witset'ii Capernaum.

(Marcos 2:1-12; Lucas 5:17-26)

* 8:29 Jue 11:12; 2S 16:10; Mr 1:24; Lc 4:34; Jn 2:4; Hch 8:7 * 8:34 1R 17:18; Lc 5:8; Hch 16:39

1 Ma' qa ha' Jesús qa t'ilitji'ju' iye pa'aj pe' wit-inhitjii qa yijawe'jiiteje'm pa' lajaika' qa yametsteje'm iye pa'aj ha' letseet'ija.* 2 Qa tetka'xii pa'aj pa' ewi'l jukhew qi wanqaats'e', nite' p'e's, tetkaxij pa' witiwhi'la'x. Ha' Jesús in yi'wen pa'aj pekhewe'en in nite' yeqeku', qa yiyaji'etsju' pa'aj pa' wanqaats'e: —Ment'unhet ya's, ne' ewul'ets hats wetwu'm ek'ui.—* 3 Ma' qa pe' uja'x hekhewe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa yumti': —Ha'ne jukhew yiwakaninkii pa' Dios. Ul'etsik'i ke' le'lijeyets.—* 4 Ha' Jesús qa hatsle nikfe'lets pa'aj pakha' yumti pekhewe'en, qa yit'ijets: —¿Inhats'ek in ul'ax aka' agjamtikineyejeyi'lij aka'an?—* 5 ¿Pa'n lunye'j pa'qu' les nite' jutsitaxe' qu' jintit'ij: “Me pe' ewul'ets hats wetwu'm ek'ui” in nite' leke' qu' i'weni'l? ¿Me i'nhi'i qu' jintit'ij: “Eniipha'm qa' ma” qe hi'weni'l yijat'ij? 6 Hane'ej qa' nethini'ij ha'ne La's na' Jukhew in na'li'm pa' let'unha'xijup ha'ne sehe' ipji' qu' niwu'mkii pe' witwu'ets.— Ma' qa yiyaji'etsju' pa'aj pa' wanqaats'e' nite' p'e's: —Eniipha'm, it'ij jof na' ewhi'la'x qa' mapilii pe' etsi'. — 7 Pa' wanqaats'etax qa niipha'm pa'aj qa ik qa wapilii pe' lets'i'. 8 He' jukhew qa efuts iye in yi'wen pa'aj aka'an qa qi in yitju'axijpha'mkii, ma' qa qi in yiwqinhetji' pa' Dios qe aka' witt'unha'x tisij ene' jukhew.*

*Jesús qa taya'yets pa' Mateo.
(Marcos 2:13-17; Lucas 5:27-32)*

* 9:1 Mt 4:13; Mr 5:21 * 9:2 Mt 4:24; 8:10,13; 9:22; Lc 7:48; Jn 16:33 * 9:3 Mt 26:65; Jn 10:36 * 9:4 Mt 12:25; Lc 6:8; 9:47; 11:17 * 9:8 Mt 5:16; 15:31; Lc 7:16; 13:13; Jn 15:8; Hch 4:21

9 Ha' Jesús in hats ikik'ui iye hakha' i'ntaxi', qa yi'wen ha' ewi't jukhew hii Mateo, i'niju' ha' yijanini'kii ke' wekwek t'ejuyets na' witset. Qa yiyaji'ets: —¡Atsjayan!— Ma' qa niipha'm qa yijayan.* 10 Ha' Jesús qa i'nijupju' ha' mesa in teki'ju' ke' letsii'ii ha' Mateo. Qa olots iye hekhewep yijaninkii wekwek qa hekhewep iye jukhew qi iye pe' lewu'ets, nekii iye qa week ewi't lekulaxi't qa hekhewe' iye l'ijatshenhei.* 11 Qa in yi'wenij he' fariseol qa nifaakan he' l'ijatshenhei: —¿Inhats'ek na' aqa maestro'ol in lekufets ne' qi ul'ets wekwek yijanin qa ne' qi pe' lewu'ets iye? —* 12 Ha' Jesús qa yepi'ye' ej aka' yit'ijju' ma' qa yit'ijji'ju': —Nekhewe' ham yaats'eyi'iju' nite' wo'oikii weihetaxe' witeqjunhetits leife', qe uja'xle yijat'ij nekhewe' wanqaats'eju'. * 13 Ma'alkii qa' jehi'hijupkiiha aka' yit'ij pa'aj eke' wi'tlijei in yit'ij: “Yakha' les hisu'un qu' e'nq'eleti't wetju't qa nite' pa'qu' ilantaxi'tyifi ene' inqa'metets.” (Os 6:6) Yakha' nite' tsamijju' qu' haiya'yii pe' yatsathen, qe uja'xle yijat'ij ne' qi pe' lewu'ets qe qa' nijayan na' Dios.—*

Inaqfaakanij in t'ejuyets qu' jintaqsiijkii qu'nte' jinteke'.

(Marcos 2:18-22; Lucas 5:33-39)

14 Ma' qa he' l'ijatshenhei ka' Juan Bautista qa nekets ha' Jesús qa nifaakan: —¿Inhats'ek yekheweli't qa ne' fariseol iye in olotsij in

* 9:9 Mt 10:3; Mr 3:18; Lc 6:15; Hch 1:13 * 9:10 Mt 10:42; 28:19;
Lc 14:26; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Hch 6:1 * 9:11 Mt 11:19; Lc 5:30;
15:2; Ga 2:15 * 9:12 Mr 2:17; Lc 5:31 * 9:13 Mi 6:6-8; Mt 12:7

nite' heyekji'ji'l qa ne' ijatshenhei qa nite' yaqsiijkii aka'an? —* 15 Qa yeku'l ha' Jesús: —¿Me leke' qu' nika'metets wetju'l pekhewe' te'niyinhe'yij pa' witiwhe'yeyii in mexe i'nji'teje'm pakha' niwhe'yeyu'? Yamets hatse' pa'qu' lahats'i'ij qu' ne'tnekumhi'yi' qa' netwumhitiifk'i pakha' niwhe'yeyu'. Ma' qa hayitse' yijat'ij qu'nte' neteke'ju'. 16 Ham witqhinawat'e qu' nowotk'oyinij pa'qu' lepk'eye'en penyiloye' qu' ink'ayik'e, qe na'aj ink'ayik wapilje'm qe wempuli'j qa' niwjafitik'i pa'qu' lawa'ma'xe' ma' qa' les e'pk'etsaxje'm pa'qu' lawjaf'ie'. 17 Nite' leke' iye qu' na'natsiyik'iju' pa'qu' ink'ayik winoye' ne' lawa'mhii l'ajits ehi'nilij, qe qu' nanaqsiijkii aka'an qa ne' l'ajits ehi'nil qa' netikehijje'm ma' qa' week hamitse' winolik'i qa ehi'nilik'i iye. Qa hik ta'hijupi' qu' atsi'yi'hik'iju' yijat'ij na' ink'ayik wino ne' ink'aihits l'ajits ehi'nilij ma' qa' week le'sitse'.—

Jesús qa yitin pe' lasi' pa' Jairo.

(Marcos 5:21-43; Lucas 8:40-56)

18 In mexe iyetij ha' Jesús ekewe'en qa namets ha' ewi'l tenek'enhe'yij iye pe' ewi'l hekhewe' le'lijtsitjiyits ne' judiol. In namets qa wonokok'eni'ju' ha' l'ejuyi'jii qa yit'ijets: —Ke' yasiik'i i'nk'aa'ija wa'm, qa qu' enekik'i' qa' ku'mipji' ma' qa' ita'xe' iye.—* 19 Ha' Jesús qa niipha'm qa yijayan qa week iye he' l'ijatshenhei.* 20 Ma' qa ewi'l ke' efu qi in wanqaats'e' nite' hamitsik'ui pe' l'athits qa hats yamijets doce (12) leqe'ninqapitsij. Qa nijayanpha'm ha' Jesús qa

* 9:14 Mt 11:2; 14:12; 15:2; Lc 11:1; 18:12

* 9:18 Mt 8:2-3

* 9:19 Lc 5:11; Jn 8:12

t'eku'mets pa'aj ha' te'weiiju' ha' l'uihitjii.* 21 Qe yumti'ija qu' lunye'je' qa yit'ij: —Qu' nakha'yele l'uihitjii qu' he'yeku'mets qa' natsaxpa'lij ha'ne yaatshe'k.—* 22 Qa ha' Jesús qa tetwek'elaxiju'l qa yi'wen ke' efu qa yit'ijets: —Ment'unhet, yasi'. Hats lanaxpa'lij na' aatshek qe nite' l'inqeku'.— Qa hik akaa'ijha qa naxpa'lij pa' laatshektax.* 23 In hats uyifi ha' Jesús ke' lets' ha' witlijsitjii tenek'enhe'yij qa yi'wen hekhewe' tofojiyijup qa hekhewe' iye t'aiji' in yejtsi'le' wetju'l.* 24 Qa yit'ijji'ju': —Ma'alik'uifik'i ene' wititsi'. Ne' ome'laski' nite' wa'm. Ima'le.— Ma' qa talakaxtiiju' ha' Jesús.* 25 Ha' Jesús in hats week yuki'nfik'ikii he' week. Ma' qa uyetsji' qa t'eku'mi' ha' lokoi, ma' qa ke' wa'mtax ome'laski' qa niipha'm.* 26 Qa weekij ha' sehe' in i'ye'ej iye aka' lunye'jkii.*

Jesús qa yi'wenkitkii pe' wetsjuk puk'aletstax.

27 In ikik'ui iye ha' Jesús hakha' i'ntaxi', qa wetsjuk he' puk'alets nijayanpha'm qa taya'yik'ikii, qa yit'ijju': —Ea's pa' David'ik'i, e'nq'elet qeku'ni'lyij wat'ij. —* 28 Qa ha' Jesús in uyifi ke' wititsi' qa nekets iye he' puk'alets. Ma' qa ha' Jesús qa nifaakan hekhewe'en: —¿Me nite' leqeku'ulik'i qu' leke'ye' qu' haqsiijkii aka'an? — Qa yit'ijju'

* 9:20 Lv 15:25; Nm 15:38; Dt 22:12; Mt 14:36; 23:5 * 9:21 Mt 14:36; Mr 3:10; Lc 6:19 * 9:22 Mt 15:28; Mr 10:52; Lc 7:50; 17:19; 18:42 * 9:23 2Cr 35:25; Jer 9:17; 16:6; Ez 24:17; Ap 18:22 * 9:24 Jn 11:13; Hch 20:10 * 9:25 Mr 9:27; Hch 3:7; 9:40-41 * 9:26 Mt 4:24; 9:31; 14:1; Mr 1:28; Lc 4:14 * 9:27 Mt 1:1; 12:23; 15:22; 20:30-31; Mr 10:47; Lc 18:38-39

in yeku'l: —Nite' heqeku'ulik'i, Yatsat'axyij. —*
 29 Ma' qa ha' Jesús qa t'eku'mipji' he' lotoi qa
 yit'ijets: —Aka' hats lunye'j in nite' l'inqeku'uł qa'
 nanaqsi'jjiil e'mijkiyek. —* 30 Ma' qa yi'wen wetju'l
 hekhewe' puk'aletstax. Ma' qa ha' Jesús qa qi
 in yiyajitaxetskiiha qa yittaxijets: —Mowo'otiiha
 qu'nte' nenikfe'le'ets pe'ye' aka'an. — 31 Qa in i'nk'a
 ikik'uikii qa aje'eł nifelkii, ma' qa weekij aje'eł ha'
 sehe' in nikfe'lets ka' yaqsiijkii ha' Jesús.

Jesús qa yitin pa' ewi't ham le'lijeye'.

32 In i'nk'a ikik'uifik'ikii he' puk'aletstax, qa
 aje'eł namets iye he' uja'x jukhew ha' Jesús,
 neka'xii ha' ewi'l jukhew ham le'lijeye' qe i'nji' pa'
 ewi'l inwo'met.* 33 Ha' Jesús in yukinik'uifik'i
 pa' i'ntaxji' inwo'met ha' jukhew ma' qa iyet ha'
 hamtax le'lijeye'. He' jukhew qa efuts iye qi in
 yitjułaxijpha'mkii qa yit'ijju': —Nite' pakhaa'ij qu'
 lunye'je' pa'qu' ne'twenhetiji'teje'm ha'ne Israel
 qu' lunye'je' ka' lunye'j ha'ne jukhew. — 34 Qa
 hekhewe'le' fariseol qa yit'ijju'ek: —Ha'ne jukhew
 in yuki'nfik'ikii pekhewe' inwo'metets yit'iji' pa'
 let'unha'x pa' qi latata pe' inwo'metets. —*

*Olotstax ne' yuji' na' wit'enekju', qa nite'le olots
 ne'yithayikitax.*

35 Ha' Jesús qa week ikik'i he' witsetits qa he' wit-
 setits lelits iye qa i'nq'ijatshenifikii he' le'lijitijiyits
 ne' judiol week he' witsetitsji'. Qa nifelji'ij iye
 ke' le'sits wi'tlijei t'ejuyets pakha' tenek'enheiji'

* 9:28 Mr 11:24; Jn 3:16; Hch 10:43; Ro 10:9; 1P 1:8-10 * 9:29

Mt 8:4,13; 9:22; Mr 8:25; Jn 9:26 * 9:32 Mt 12:22-24; Lc 11:14-15

* 9:34 Mr 3:22; Jn 7:20

pa' Dios qa nĩnju'kii iye he' pekhel łunyejeikii pe' łaja'metets qa he' pekhel yaats'e'ju'kii iye.* 36 In yi'wen he' olots jukhew qa efuts iye qa qi in neq'eletij, qe itawje'metets qa nite' yimaamkii qe ham pa'qu' ni'fenkii qu' nejełets hik łunyejei ne'ej kots'etets qe ham na'aj łenilayets in yejeelija.* 37 Qa yit'ijji'ju' he' ł'ijatshenhei: —Hats olotstax ne' yuji' na' wit'enekju' qa nite'łe olots ne' yithayikitax.* 38 Qa hik ta'łijupi' qu' iyini'łijets na' Yatsat'axij na' wit'enekju' qu' nenukin iye pe'qu' nithayiki.—

10

*Jesús qa t'ekumiiji'kii pe' doce (12) ł'ijatshenhei.
(Marcos 3:13-19; Lucas 6:12-16)*

1 Ma' qa taya'yets ha' Jesús he' doce (12) ł'ijatshenhei qa' tisij pa' łet'unhaxitsijup qu' nukinfik'ikii pe' inwo'metets qa qu' nenĩnju'kii iye pe' pekhel łunyejeikii pe' łaja'metets qa pe' pekhel yaats'e'ju'kii iye.* 2 Enewe'en łiyits he' doce (12) ł'ijatshenhei ha' Jesús. Yojo ha' Simón, łii iye Pedro qa ha' łek'inij Andrés. Qa ha' Jacobo (Santiago) qa ha' łek'inij Juan, enewe' wetsjuk łelits ha' Zebedeo,* 3 Felipe qa ha' Bartolomé, Tomás qa ha' Mateo, hik ha'ne yijaninkii wekwek t'ejuyets pa' witset Roma, qa ha' Jacobo (Santiago) ła's ha' Alfeo, qa ha' Tadeo, 4 qa hakhap iye Simón, i'nji'teje'mek pa'aj pekhewe' łiyinyejei cananitas* qa ka' Judas

* 9:35 Mt 4:23; Mr 1:15 * 9:36 Mt 14:14; 15:32; Mr 6:34; 8:2; Nm 27:17; 1R 22:17; Ez 34:5; Zac 10:2 * 9:37 Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 * 10:1 Mr 6:7,13-16; Mt 9:35; Lc 9:1 * 10:2 Mt 4:18,21; 16:18; Jn 1:42 * 10:4 Cananitas łiyits pekhewe' neq'wumhiyu'taxij pa'aj pe' Roma łelits.

Iscariote, hikka' wotk'onijkii ha' Jesús.*

Jesús qa yukinkii pe' t'ijatshenhei.

(Marcos 6:7-13; Lucas 9:1-6)

⁵ Ha' Jesús qa yukinkii ene' doce (12) t'ijatshenhei qa nifeli'm pa'qu' leqfenejeje' lewek qa yit'ijets: —Hasu'uj ami'lets ne' leqe sehel ne' nite' judiol. Qa hasu'uj iye uyi'l ji'teje'm ne' Samaria letsetitits.*

⁶ Ma'alii yijat'ij nekhewe' i'ni'kii ne' kots'etets hamitstaxiikii ene' lets'i ka' Israel'ik'i.* ⁷ In laki'lkii qu' enfeli't qa' it'ilij: “Pa' tenek'enheiji' pa' Dios hats met ma' qa' hats na'nju.”* ⁸ Ihini'l pe' wanqaats'uju', ihini'l pa'qu' hats nawa'mji'ijtax. Ihini'l pakha' qu' na'ntaxij kakha' witaja'me't lepra. Iwu'mjiilfik'ikii pekhewe' inwo'metets. Aka'an in t'estiyi'hij ham laja'ye', qa hik ta'hijupi' qu' hasu'uj ji'jek ijanini'l.* ⁹ Hasu'uj iye eka'xi'l aq'astayi'il nijketits oro qa ke' plata qa ke' cobre iye.* ¹⁰ Hasu'uj iye eka'xi'l pa'qu' ti'naje' in laki'lkii. Ewi'le'le iye pa'qu' uihitjiyi'il, hasu'uj wetsjuk'e iye otshilaxtiyi'il qa hasu'uj iye eka'xi'l awaikajit'i'il, qe na'aj t'ithayii weju'hij in testi'yij na'aj laq.* ¹¹ Qu' ami'lets pa'qu' witset'e i'ni'i qu' witset la'se' qa' aje'e'l mowo'oliikii pakha' qu' ninikfe'l qu' natsathen pa'qu' luncye'je', qa' hikpa' ni'ilijup pe'qu' lets'i'ye' qa' ami'hijii qu' ma'alik'ui iye pa'qu' witset'e. ¹² Qu' ami'lets pe'qu' wititsi'ye' ma'

* **10:4** Mt 26:14; Lc 22:3; Jn 6:71; 13:2,26 * **10:5** 2R 17:24; Lc 9:52; 17:16; Jn 4:9; Hch 8:25 * **10:6** Sal 119:36; Is 53:6; Jer 50:6; Mt 9:36; 18:12; Hch 2:36; 7:42; He 8:8,10 * **10:7** Mt 3:2; 4:17; Lc 10:9 * **10:8** Mr 3:15; Ap 9:20; 18:2 * **10:9** Mr 6:6-8; 10:4-12; Lc 22:35-36 * **10:10** Lc 10:7; 1Co 9:14; 1Ti 5:18

qa' it'ihijets qu' mewetfelili'm pekhewe' tetsii:
 “Pa' wit'ikesimeya'xlekii qu' na'ni'l ejupkii.”*
 13 Qa pekhewe' tetsii pe' wititsi' qu' ni'wejułeni
 qu' netesti'yij aka'an, ma' qa aka' lewetfeliliji'm
 wit'ikesimeya'xlekii qa' amaneye' jiiupkiyek. Qa
 qu' nite'le ni'wejułeni'ij qu' netesti'yij, ma' qa'
 eka'xi'lik'ui iye qu' ma'alik'ui.* 14 Qa qu' nite'le
 lesitsi'l eju'l axe'm qu' nite' nenexpiikeyu'yi'il
 ej, ma' qa' ma'alik'ui pe' wititsi' axe'm qu'
 witset'e, qa' enfuluti'ju' pa'qu' sehe'ye' qu'
 namtaxij ne' ef'iyeyi'l qa' jutsiqetsi'im in ul'ets.*
 15 Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets, qu' namtaxets pa'
 nełu qu' newetjeyumtshentax ene' week qa
 pa' łantanithenkeye'j hatse' ha'ne witset in nite'
 nexpiikeyu'ul ej les qi qu' iftsaxe' hatse' qa tees
 qu' łunye'ji'iju'l na' łantanithenkeye'j hatse' kekhewe'
 witsetitsik'i Sodoma qa ka' Gomorra.—*

Na'l pekhewe' qu' ul'ax leqfenejeyi'it ej.

16 —Ek'en qeku'ni'lek, yakha' in k'ukini'łkii hik
 ejunyejeyi'l kots'etets qu' na'nji'ju' leqewuk'u ne'ej
 wowol. Qa hik ta'lijupi' matjanitheni'łkiiha hik
 ejunyejeyi'l na'aj q'oiq'oi, qa hikle ejunyejeyi'it
 ne'ej ofol in ham yumtiyi'iikii.* 17 Jeki'łiju'łha
 ene' jukhew, qe na'l pekhewe' qu' neka'xi'łii hatse'
 pekhewe' qu' nejelik'ui pa'qu' łunye'je'kii (tribunal),
 qa' neqsilani'łje'mkii iye pekhewe' le'lijtsitjiyitsifi.*

* **10:12** 1S 25:6; 1Cr 12:18; Sal 122:7-8 * **10:13** Sal 35:13; Mt
 8:8; Hch 16:15 * **10:14** Neh 5:13; Lc 10:11; Hch 13:51 * **10:15**
 Mt 12:36; Hch 17:31; He 10:25; 2P 2:9; 1Jn 4:17; Mt 11:22,24; 2P 2:6;
 Jud 6-7 * **10:16** Gn 3:1; Lc 10:3; Ro 16:19; Fil 2:15 * **10:17** Mr
 13:9,11; Lc 12:11-12; Hch 5:40; 26:11

18 Qa' neka'xi'hii iye pekhewe' wit'alheiji' pe' witsetits (gobernadores) qa pe' qitsji' wittatal (reyes), qe ta'l yiwets in łatsjayani'tha, hats'inha qu' iwq'axini'lij qu' enfeli'hi'mha pekhewe'en aka' yijunye'j qa pekhewe' iye nite' judiol.* 19 Qa qu' neka'xihetsji' pekhewe' wit'alhei hasu'uj natawje'meteni't qu'nte' e'niya'yi'ihiju't pa'qu' it'ihijju't, qe qu' namets qu' iyet qa na' Dios qa' nelisi'lij pa'qu' it'ihijju't,* 20 qe nite' ekheweli't qu' iyeti't, nakha' leqe Espiritu na' Atata'al qu' hikna' niyeti'l'epji'.* 21 Ma' qa ene' jukhew qa' ninaqyaji'ij qu' natlanhetii pa'qu' lek'inije' i'nhi'i pa'qu' łamats'e. Qa pa' łatata qa ninaqyaji'ij qu' natlanhetii pa' ła's qa i'nhi'i pe'qu' łasi'ye', qa pe' witlitstax qa' l'ejuihifetsi'ij pe'qu' l'alheye' qa' ninaqyaji'ij qu' natlanhetiiju'.* 22 Week ha'ne sehe' epji' qi qu' nuteni't qe ta'l yiwets in łatsjayani'tha, qa pa' qu'nte' niliye'yij qu' namijii pa' l'aka'the' qa' hikpa' qu' ila'xe'.* 23 Qu' nanqawitjineyu'ul'ej pa'qu' witset'e qa' aje'el ilati'hii iye pakhape' witset'e iye. Qe yijaa'ija aka' qu' hit'ihij ewets in tees qu' week anq'axilijpha'm qu' ma'alik'i ene' witsetits ha'ne Israel qu' hats nanam ha'ne Ła's na' Jukhew.* 24 Ham wit'ijatshenek'e qu' nat'anipji' pa'qu' laqa maestroye' qa ham iye pa'qu' witqejkunenek'e qu'

* **10:18** Mt 28:19; Ro 1:5; Ga 1:16 * **10:19** Mr 13:11-13; Lc 21:12-17; Ex 4:12; Nm 23:5; Dt 18:18; Mt 6:25 * **10:20** Sal 51:11; Jn 1:33; Hch 2:4; Ro 8:9; Ga 5:25; Tit 3:5; Lc 12:12; Hch 4:8; 13:9; 2Co 13:3 * **10:21** Mi 7:6; Mt 10:35-36; Mr 13:12 * **10:22** Mt 24:9; Lc 21:17; Jn 15:18; Mt 24:13; Mr 13:13; Jn 12:12-13 * **10:23** Mt 12:15; Hch 8:1; 9:25; 14:6; 17:10

netweyik'uipha'm pa'qu' laqa patune'.* 25 Na'aj wit'ijatshenek les le'wis qu' ni'weju'enij in hats hik lunye'j na'aj laqa maestro, qa na'aj witqejkunenek iye in hik lunye'jek na'aj lunye'j na'aj laqa patun. Ene' jukhew qu' leqiyi'ij Beelzebú (tatata pe' inwo'metets) na' yatsat'axij ne' wititsi', qa ¿me nite' les ul'etsi'ik'i pe'qu' leqiyitsi'ij ene' felits na' yatsat'axij ne' wititsi'?—*

Hasu'uj e'nijiwei.

(Lucas 12:2-7)

26 —Qa hik ta'hijupi' qu' hasu'uj e'nijiwe'yi'hiju't ene' jukhew qa efuts iye, qe ham pa'qu' natat'inhetiikii qu'nte' ne'twenheti'ye' qa qu'nte' ninikfe'le' iye.* 27 Pa'qu' uja'xe'hi'ilijikii qu' hit'ilij ewets in nookii qa' enfeli't qu' ne'ne'ukii. Qa pa' ujaxhi'ilijki in k'efeli'hi'm qa' mewehijiji'ppi' ne' wititsil qa' it'unheti'lik'iha' qu' enfeli't.* 28 Hasu'uj e'nijiwe'yi'hiju't enewe' yilante ne' esenitsi't qa pakha'le ne'ini't (alma) qa' nite' yaq'alij. Les le'wis yijat'ij qu' e'nijiwe'yiju'lha nakha' leke' qu' naqsiijkii yijat'ij qu' week niwul'enhetsju' ene' wit'esenits qa pa' yilin (alma) ene' wit'esenits, qa' niwum'ji'ju'kii pa' fe't qi iftsax.* 29 ¿Me nite' te'ninei ne'ej wetsjuk papaye'mtsil in laja'aju't ne'ej ewi't l'astaki' nijket lasi'? Enewe'en nite' ewii'le' pe'qu' nanami'ju' na' sehe' qu'nte' lexke'yi'ij na' Atata'al.* 30 Qa ekheweli't ne'

* **10:24** Lc 6:40; Jn 13:16; 15:20 * **10:25** 2R 1:2; Mt 12:24,27; Mr 3:22; Lc 11:15,18-19 * **10:26** Mr 4:22; Lc 8:17 * **10:27** Mt 24:17; Lc 5:19; 12:3; Hch 5:20 * **10:28** Is 8:12-13; 51:12-13; Jer 1:8; 1P 3:14; Mt 5:22; Lc 12:5; He 10:31; Stg 4:12 * **10:29** Mt 5:16; 11:27; Lc 11:13; Jn 8:42

ewkujitsi'ł hats week wetjeyumtshen, hats jutsiqax iye pa' uja'x.* ³¹ Qa hik ta'hijupi' hasu'uj e'nijiwe'yi'ł, qe ekheweli'ł les e'weju'łi'łij yijat'ij nite' ejunyejeyi'łiju'ł pe'qu' olootse'tax papaye'mtsile'.—*

Pe' qu'nte' newelkut'i' ijkii.

(Lucas 12:8-9)

³² —Qa hik ta'hijupi' week pakha' qu' netetfely-ijha nite' welku't'ijetskii ene' jukhew in tsijayan, ma' qa' yakhap ji'jek iye qu' hetetfeljiiijim'ha ek nite' hewelkut'ijetskii na' Tata i'ni' na' wa's.* ³³ Qa pakha'le qu' newelku'tyijkii qu' natfaakanheti-itaxyij, ma' qa' yakhap ji'jek iye qu' hewelkutjiijet-skiyek na' Tata i'ni' na' wa's.—*

Jesús ta'lets in yeqet'etsju'kii.

(Lucas 12:51-53; 14:26-27)

³⁴ —Hasu'uj umti'ł yakha' in tsam qu' henka'x pa'qu' lesaxitse'wetju'łkii ha'ne week sehe' epji'. Nite' tsamijetsju' qu' henka'x pa'qu' lesaxitse'wetju'łkii ha'ne week sehe' epji'. Tsamijetsju' yijat'ij qe qa' nawatk'esa'xju'kii.

³⁵ Tsametsju' ha'ne sehe' qe qa' nuten pa'qu' jukhewe' qa' t'ejuihifeyi'ij pa'qu' tatataaye'taxija. Qa pe'qu' witasiye' qa' nutenek qa' t'ejuihifeki'ij pe'qu' teneneye'taxija qa' pe'qu' witfelits'etax qa' nutenek qa' t'ejuihifekiyi'ij pe'qu' teqewketi'ye'. ³⁶ Qa pekhewe' t'ejuihifets pakha' jukhew i'nti'i efu qa hik pekhewe' pe' tejeheetstaxija. *(Mi 7:6)** ³⁷ Pa'qu' les

* **10:30** 1S 14:45; 2S 14:11; Lc 21:18; Hch 27:34 * **10:31** Mt 6:26;

12:12 * **10:32** Ro 10:9-10; Ap 3:5 * **10:33** Mr 8:38; Lc 9:26; 2Ti

2:12; 2P 2:1 * **10:36** Sal 41:9; 55:12-13; Jn 13:18

qi qu' namitfik'i qu' nisu'un pa'qu' latataye' i'nli'i pe'qu' leneneye' qa yakha'le qa nite' tsisu'unija qa nite' weju'lij qu' natsat'axij. Qa pakha' qu' les namitfik'i qu' qi qu' nisu'unija pa'qu' la'se' i'nli'i qu' lasi'ye' qa yakha'le qa' nite' tsisu'unija iye qa nite' weju'lij iye qu' natsat'axij.* ³⁸ Qa pa'qu' nite' net'ekumi'i pe'qu' leqe cruze'† qa' natsjayantax nite' weju'lij qu' natsat'axij iye. ³⁹ Pakha' qu' namitfik'i in yisu'un pakha' lunye'j in mexe ila'x, qa hikpa' qa' nanqamij pa' witi'ila'x. Qa pakha'le qu' naqamij pakha' qu' lunye'je'tax in mexe il'ax qe ta'lyiwets qa' hikpa' qu' ila'xe' hatse'.—*

Na'l hatse' pa'qu' lenisit'e'.

(Marcos 9:41)

⁴⁰ —Pa'qu' qi qu' neneqjunu'u'ej, yakha'le iye in neqjunu'yij. Pa' neqjunu'yij qa neqjunu'uj iye na' ts'ukinju',* ⁴¹ pa'qu' neneqjunu'uju'l pa'qu' ewi'l profetaye' qe ta'lets in profeta qa neqjunu'uju'l, ma' qa' netesti'yij pa'qu' lenisit'e' in lunye'jek pa' lenisit pa' profeta. Pa'qu' neneqjunu'uju'l qa t'eku'miju'l pa'qu' natsathen jukhewe' qe ta'lets in yatsathen qa neqjunu'uju'l, ma' qa' netesti'yij pa'qu' lenisit'e' in lunye'jek pa' lenisit pa' yatsathen.* ⁴² Pa'qu' lunye'je' pa'qu' jukhewe' qu' netisij yemjeetax qu' ewi'l tok'o la'se' iweli'ye' eneleiji' enewe' nite' weniwqinhetji' qe tsijayanija. Ma' qa'

* **10:37** Lc 14:25-27 † **10:38** “T'eku'mi' pe'qu' leqe cruze'” ikji' qu' netk'enetsha pa' Jesús yemjeetax qu' qiye'tax pa'qu' u'axe'.

* **10:39** Mt 16:25; Mr 8:35; Lc 9:24; 17:33; Jn 12:25; Jn 8:12; 12:26; 21:19 * **10:40** Mt 18:5; Lc 9:48; 10:16; Jn 13:20; Ga 4:14; Mr 9:37;

Jn 12:44 * **10:41** 1R 17:10-15; 18:4; 2R 4:8; 3Jn 5-8

hik pakha' hatse' qu' yijaayi'ija qu' nana'l pa'qu' lenisit'e'.—*

11

¹ Ma' qa in hats naq'axijik'i in yijatshen ha' Jesús he' doce (12) l'ijatshenhei, ma' qa ik qu' nakik'i he' metits witsetits i'ni' hakha' sehe' Galilea qa' ni'nq'ijatshen qa qu' nenfel iye ke' le'ljei.*

Pe' l'ijatshenhei pa' Juan Bautista qa' namii pa' Jesús.

(Lucas 7:18-35)

² In impi'ye'ej pa'aj pa' Juan pe' witq'ophelitjiyifi ke' yaqsiiikii ha' Cristo, ma' qa yukinii pa'aj pe' l'ijatshenhei ³ qu' nanfaakankii ha' Jesús, ma' qa hekhewe'en qa yit'ijets: —¿Me hik akha' pakha' hats jutsiqaxik'ui qu' nanam? ¿Me i'nhi' qu' hon-otki'ilik'ui iye pakhape'?—* ⁴ Ha' Jesús qa yeku'l: —Mapili'hii ha' Juan qa' enfeli'h'i'm aka' li'weni'l qa aka' l'impie'elij iye, ⁵ ne' puk'aletstax qa hats yi'wenkii,

(Is 35:5) ne' onqokitstax qa hats t'otsjo' iye qa ene' otshimetetstaxju' qa hats otshimetsitsju' iye, ne' loq'oqtaxkii l'ajits (lepra) qa hats hamitsiikii iye ke' lajametetstax, ne' nite' yepi'ye'tax wetju'l qa hats yepi'ye'kii iye, hekhewe' hats naxtaxju' qa ihii iye, *qa ene' if'iljetsits qa tefelhiti'yi'm eke' wi'tlijei t'ejuyets na' witi'la'x.* *(Is*

*61:1)** ⁶ Qa le'wisi'mkii pakha' qu'nte' na'nayu'ye'

* **10:42** Mt 25:40; He 6:10; Mt 28:19; Lc 14:26; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Hch 6:1 * **11:1** Mt 7:28; 9:35; Lc 23:5 * **11:3** Sal 118:26; Jn 6:14; 11:27; He 10:37 * **11:5** Is 35:5; Lc 4:18; Stg 2:5

yi'ij ye'm pe'ye'.—* ⁷ In hats ikkii iye pekhewe'en qu' napilkii, ma' qa ha' Jesús qa iyetik'ui hekhewe' jukhew nifeli'm pa'n lunye'j pa' Juan, qa yit'ij: — ¿Łekpa' lejetilii pa'aj in łami'hii na' ham i'ni'i'? ¿Me ewi'l pe' fapu' yiwu'mkii pa' t'unik'i'?* ⁸ Qa qu' nite' hik aka'ye', ¿qa pa'n lunye'jek pa' lenjusi'hii pa'aj? ¿Me ewi'l pa'qu' jukhewe' qi in le'sits pe'qu' leqhinataye'? Ekheweli'l lenikfe'li'lets nekhewe' natkin kekhewe' le'sits witqhinatai in i'nifi ne'letsil ne' qitsji' wit'alhei. ⁹ Qa ¿łekpa' ek łami'hii qu' i'weni'l? ¿Ye' me ewi'l pa'qu' profetaye'? Ehe, hik aka' yijat'ij in lunye'j, qa hiwjutsiqeni'l e'mha in hik hakha' les in qi in profeta.* ¹⁰ Hik hakha' Juan, hikha' t'ejuyets aka' we'nika'ajji' pa'aj Intata le'lijei in yit'ij: *“Jel qeku'nek, yakha' hukin hatse' na' yukinek qu' nathayin ek'ui, qa' hik nakha' qu' naqsi'jik'i pa'qu' ikheyi'je.”* (Mal

3:1)* ¹¹ Yijaa'ija aka' qu' hit'ihij ewets in week ene' jukhew ha'ne sehe' epji' ham pa'qu' nat'anipji' qu' luk'eyeji' ha' Juan Bautista, qa pakha'le qu' les nite' qiye'ji' pe' i'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios, qa t'anipji' ha' Juan. ¹² In iplu'uk'i ek in i'nk'aa nam ha' Juan Bautista qa yamijii hane'ej ene' jukhew in watkatitij wetepji' in yisu'un qu' na'n ji'teje'm nakha' tenek'enheiji' na' Intata. ¹³ Qe week ke' profeta'ik'i qa ke' le'lijei iye ka' Moises'ik'i in nifel na' tenek'enheiji' na' Intata wa'sji', kekhewe'en yamijii in hats nam ha' Juan. ¹⁴ Ekheweli'l qu' isu'uni'l qa' ku'mi'hiju'l aka'an, hakha' Juan in hik hakha' profeta hii Elías, hayiits jutsiqaxik'ui pa'aj

* **11:6** Is 8:14-15; Mt 13:21; Jn 6:61; 16:1 * **11:7** Mt 3:1; Ef 4:14

* **11:9** Mt 14:5; 21:26; Lc 1:76 * **11:10** Mr 1:2

qu' nanam.* 15 Pekhewe' qu' nana'l lekfiye' qa nepiye'ek'i aka'an.* 16 ¿Pa'n hii pa'qu' hejeyumt-shenijupi' ene' jukhew qa' efuts iye hane'ej ha'ne lahats'ij? Hik lunyejei ne'ej omehets qe t'oto'yi'ju' na'aj joofji'ju' qa taya'yiikii ne'ej l'otoihifets, 17 qa yit'ijiikii: “In hifuyutaxi'l e'mik'i ne' foj, ekheweli'l qa nite'le l'otoyi'l. Hijitaxi'l e'mik'i ke' witlijsinel if'iljetsitsik'i qa nite'le lapi'lju'” 18 Qe in namtax ha' Juan qa nite' tuj ke' week qa nite' iya' iye, qa titijiti'yijets in i'nji' pa' ewi'l inwo'met.* 19 Qa in namtax iye ha'ne La's na' Jukhew qa tek qa iya' iye, qa titijiti'yijets in i'inkeyax qa iyana'x iye, lejuwaika'aj nekhewe' wekwek yijanin qa lejuwaika' iye ne' ul'ets jukhew. Qa jutsiqaxh'ij pa'qu' i'nithayijkit'e qu' jinenikfe'lkii.—

Hiyee' enewusits pe' witsetits.

(Lucas 10:13-15)

20 Ma' qa yapefek ha' Jesús qa yit'ijets pa' ul'ax lunyejei hekhewe' witsetits hekhewe' qi in yaqsi'jtaxiji'kii kekhewe' ham lunyejeyi'iju'l. Yi'wentaxij yemjee qa nite'le yili'ij in yaqsiijkii pe' ul'ets. Ma' qa yit'ij ha' Jesús: 21 —i'Peijaat'ij hiyee' a'ha'nus ha'ne witset Corazín! i'Peijaat'ij hiyee' a'ha'nus iye ha'ne witset Betsaida! Qa qu' hakha'ye' Tiro qa ha' Sidón qu' nanaqsi'ijji'kii kekhewe' ham lunyejeyi'iju'l wanaqsi'jtaxi'l e'mijkii ha'ne la'ni'li'. Qekha hayiits nilitaxij in yaqsiijkii pe' ul'ets qekha nijayantax pa' Dios, ma' qekha ninq'ethintaxij in yijaa'ija qu'

* 11:14 Mal 4:5; Mt 17:10-13; Mr 9:11-13; Lc 1:17; Jn 1:21 * 11:15

Mt 13:9; Mr 4:23; Lc 8:8; 14:35; Ap 2:7 * 11:18 Mt 3:4; Lc 1:15

netf'iljetsin leqhinatai qekha ul'etse'tax qa leifa' qekha nilintaxij na'aj lo.* ²² Qa hik ta'hijupi' qu' hit'ilij ewets ekheweli't, qu' namtaxets pa' ne'uji' qu' newetjeyumtshentax ene' week, qa ekheweli't les qi qu' iftsaxe' hatse' qu' atanithenheti'yi't qa tees qu' lunye'ji'iju't na' lantanithenkeye'j hatse' ne' tetseti'yi' na' Tiro qa na' Sidón.* ²³ Qa akha' witset Capernaum, ¿me lumti qu' ekekiti'yetspha'm na' wa's? Akha' l'ewumhiti'yijju' hatse' na' fe't le'nq'itset'ij ne' naxju' (Hades). Qe qek nanaqsi'ijji'kii ka' witset'ik'i Sodoma kekhewe' ham lunyejeyi'iju't wanaqsi'jtaxij e'mijkii, ka' Sodoma'ak'i qekha hane'ej mexe nana'ltax.* ²⁴ Qa hik ta'hijupi' qu' hit'ij ewets iye witset Capernaum, qu' namtaxets pa' ne'uji' qu' newetjeyumtshentax ene' week, qa ekheweli't les qi qu' iftsaxe' qu' atanithenheti'yi't qa tees qu' lunye'ji'iju't na' lantanithenkeye'j hatse' ke' tetseti'yi' ka' witset'ik'i Sodoma'ak'i.—

Eneki'tyiwets qa' k'awapiihiti't.

(Lucas 10:21-22)

²⁵ Hik aka'aj ka' lahats'ij ha' Jesús qa yit'ij pa'aj: —Qi in le'wisij, Tata, Yatsat'axij na' wa's qa ha'ne sehe' iye qe hats l'ethinij ene' nite' weniwqinhetji' eke' ham nikfe'le'ets t'ejuyets na' witi'la'x, qa' nite' l'ethinij pekhewe' wekwek nikfe'lets qa pekhewe' iye wekwek yiya'yij.*

²⁶ Ehe, Tata qe hik aka' lisu'un qu' lunye'je'.—

* **11:21** Mr 6:45; Lc 6:17; 9:10; Jn 12:21; Mt 15:21; Hch 12:20

* **11:22** Ez 28:2-4; Am 1:9-10; Mt 10:15; 15:21; Mr 3:8 * **11:23**

Is 14:13,15; Mt 4:13 * **11:25** Sal 8:2; Lc 22:42; Jn 11:41; 1Co 1:26; 2Co 3:14

27 Qa yit'ijets iye he' jukhew: —Na' Tata hats week tsehij qu' heinek'enhe'yipji' ene' wekwek. Ham pa'qu' ewi'le' qu' nenikfee'letsha ha'ne Ła's. Ewi'He na' Łatata in nikfe'letsha. Qa ham iye pa'qu' ewi'le' qu' nenikfe'letsha na' Łatata, ewi'le' ha'ne Ła's in nikfe'lets qa nekhewe' iye yisu'un ha'ne Ła's qu' nikfelitets qa yikfelitets.*

28 Eneki'ł yiwets week ekheweli'ł pe'qu' hats qi qu' niwefju' qa qi iye in neq'iihetij pe' wekwek qa yakha' qu' k'awapiihiti'ł.* 29 Ku'mi'łi' qa' je'wetsjuk'eji' nakha' wakka ło'siyit (yugo) heni' yi'wonje' qa yakha' qu' k'ijatshenihij, qe yakha' nite' yeq'itaqsuna'x qa nite' iye heniwqinhetji' ma' qa qi qu' nawapii ne' atawjetsi'ł. (Jer 6:16)*

30 Qe nakha' wakka ło'siyit (yugo) heni' yi'wonje' nite' jutsutax qa ne' yaqatai qa af'ayaiji'.—

12

Jesús yatsat'axij pa' nełuji' nite' wit'ithayijii.

(Marcos 2:23-28; Lucas 6:1-5)

1 Hik aka'aj ka' łahats'ij ha' Jesús qa ikji'teje'm ha' wit'enekju' ka' ewi'ł nełuji' witwapiihijii (sábado) nite' łeke' pa'qu' net'ithayijii'. He' ł'ijatshenhei hats iyipkunju' qa nit'ijji' ke' łei trigo qa tuj.*

2 Qa he' fariseol in yi'wenij, ma' qa yiyaji'ets ha' Jesús qa yit'ijets: —Jeł qeku'nijju' ek ne' ijatshenhei ka' yaqsiijkii nite' łenexke'ej qu' naqsi-ijkii pe'ye' in yamets ha'ne nełuji' witwapiihijii

* 11:27 Mt 28:18; Jn 1:18; 7:29; 8:19; 10:15; 17:25-26 * 11:28 Jer 31:25; Jn 7:37 * 11:29 Jn 13:15; Ef 4:20; Fil 2:5; 1P 2:21; 1Jn 2:6; Zac 9:9; 2Co 10:1; Fil 2:7-8 * 12:1 Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16

ham t'ithayiye'ji.—* ³ Ma' qa yeku't ha' Jesús qa yit'ijiju't: —¿Me nite' lejehi't ne' witfaakanhei in nifel pa' yaqsiijkii pa'aj ka' David'ik'i pa' ewi't neluji' pa'aj in qi in iyipkuni'tju' pekhewe' lijts'eyek? ⁴ Qa uyifi pa'aj pe' witlijtsitjii qa tuj pa'aj pe' pan t'ejutshenheti'yets na' Dios. Ekewe'en nite' tenexke'ej qu' netnekui. Uja'xhi'ijkii pekhewe' pa'il in leke' qu' netuj.* ⁵ ¿Me nite' lejehi't iye ke' Moisés le'lijei ne' pa'ilipji' ne' witlijtsitjii qu' net'ithayijii' na'aj witwapiihijii (sábado), qa nite' u'ax in yaqsi-ijkii?* ⁶ Hit'ihj ewets hane'ej in na'l na' les t'anipji' ne' witlijtsitjii hats ha'ne i'ni'in.* ⁷ Ekheweli't qek enikfe'li'tik'i kakha' ikji'ha aka' wi'tlijei in yit'ij: “*Yakha' les hisu'un qu' eq'iltinhetsi'il qa nite' hisu'un pa'qu' ilantaxi'tyifi ene' inqa'metets*” (Os 6:6) ma' qekha nite' it'etaxi'hijets qu' u'etse' enewe' ham yaqsi'ji'ijkii pa'qu' u'axe'.* ⁸ Qe ha'ne Ła's na' Jukhew Yatsat'axij tenek'enhe'yipji' ha'ne witwapiihijijii' (sábado).—*

Ewi't pa' jukhew yistax pa' tokoyik'i.
(*Marcos 3:1-6; Lucas 6:6-11*)

⁹ Ha' Jesús in hats t'atsji'tik'uifik'i ha' wit'enekju' qa ikii qa uyifi ke' judiol le'lijtsitjii. ¹⁰ Qa hikha' i'ni' ha' ewi't jukhew yistax ka' tokoyik'i. Qa in funye'jek hekhewe'en in wo'taxii pa'qu' nit'ijets qu' u'axe' qu' naqsiijkii ha' Jesús, ma' qa nifaakan: —¿Me leke' qu' jintilin pa'qu' nanqaats'etax in

* **12:2** Mt 12:10; Lc 13:14; 14:3; Jn 5:10; 7:23; 9:16 * **12:4** Ex

25:30; Lv 24:5-9; 1S 21:6 * **12:5** Nm 28:9-10; 1Cr 9:32; Jn 7:22-23

* **12:6** 2Cr 6:18; Mal 3:1; Mt 12:41-42 * **12:7** Mi 6:8; Mt 9:13

* **12:8** Mt 8:20; 9:6; 12:32,40

mexe witwapiihijijii' (sábado)?—* 11 Ha' Jesús qa yeku'l qa yit'ijiju'l: —¿Pa'n hii ekheweli'l qu' nanamik'iju' pe'qu' witijkiye' pe'qu' lelinkiye' kots'etax in sabadoji'? ¿Me nite' nit'ijpha'm pekhe'en?—* 12 Qa na'aj jukhew in les weju'tij yijat'ij nite' lunye'jiju'l pe'qu' kots'etaxe', qa hik ta'hijupi' in leke' qu' jintaqsiijkii pa'qu' le'wise' pa'qu' sabadoye'ji'.—* 13 Ma' qa yiyaji'ets ha' jukhew qa yit'ijets: —ijjin na' okoi!— Ha' jukhew qa yijin ha' lokoi qa aje'eł hamiikii ka' lunye'jtax ha' lokoi, ma' qa week lunyejei iye he' lokoyei.* 14 Ma' qa ikfik'ikii he' fariseol qa yifaakateji' pa'qu' leqfenyejeji'ij qu' leke'ye' qu' nilan ha' Jesús.*

Pa' profeta'ik'i Isaías hayiits nifel pa'aj pa' Jesús.

15 Ha' Jesús in nikfe'lets aka'an, ma' qa ikik'ui hakha' i'ni' qa olots he' yijayanik'i. Ha' Jesús qa nilinju' week hekhewe' wanqaats'etaxju'.* 16 Qa yiyaji'ijets qu' hasu'uj nenfeli'm pe'ye' kakha' yijaa'ija in lunye'j ha' Jesús.* 17 Hats'inha qu' nafits kakha' yit'ij pa'aj pa' Intata in i'nijji' pa' profeta'ik'i Isaías, in yit'ij pa'aj: 18 —Jeli'tju', hane'en hik ha'ne yeqejkunene'k. Hik ha'ne he'yeku'miiji'. Qi in hisu'un qa qi iye in tsi'sinheti'mkii. Hetisij nakha'an na' yeqe Espíritu. Lakha' qa' nenfeli'm nakha' yatsa-then nekhewe' witsetiikal nite'judiol.* 19 Lakha' tees

* 12:10 Mt 12:2; Lc 13:14; 14:3; Jn 9:16 * 12:11 Ex 23:4-5; Dt 22:4; Lc 14:5 * 12:12 Mt 6:26; 10:31 * 12:13 1R 13:4; Mt 8:3; Hch 28:8 * 12:14 Mt 26:4; 27:1; Mr 3:6; Lc 6:11; Jn 10:39; 11:53 * 12:15 Mt 4:23; 10:23; 19:2; Mr 3:7 * 12:16 Mt 8:4; 9:30 * 12:18 Jn 3:34; 10:25; Mt 3:17; 17:5; Lc 4:18

qu' netk'elei, tees qu' natyaitekii. Nite' leke' qu' net-piikaxtii pa'qu' l'axe' pe'qu' wit'ikheijeye'ji'. ²⁰ Nite' yeplet pe' fapu' in hats qatiyuje'm. Nite' yomhet iye in hats yomiyu'tax qa hats p'ulltax na'aj witfetitjiyij penyilo i'nji' ne'ej eti'ni. Hik aka' qu' lunye'je' qa' naamli'ijii qu' naxinentaxij pa'yatsathen. ²¹ Qa aka' liiji' qu' netjumti'ets week pe' witsetits pekhewe' qu' netk'enets.—
(Is 42:1-3)

Pe' fariseol qa yit'ijju' qu' ul'axe' pa' Jesús.

(Marcos 3:20-30; Lucas 11:14-23; 12:10)

²² Ma' qa tetka'xii ha' Jesús ha' ewi't jukhew puk'al qa ham iye le'lijeye' qe ta'lets pa' inwo'met. Qa ha' Jesús qa yilin, ma' qa yi'wenkitkii qa iyet iye.* ²³ Week hekhewe' yi'wenij qi in yitju'axijpha'mkii qa yifaakateji' iye: —¿Ma hik hane'ek pa' La's pa' David'ik'i?—** ²⁴ In yepi'ye' ek'i aka'an he' fariseol qa yit'ijju': —Pakha'le Beelzebú, latata pe' inwo'metets, tisij hane'en pa' let'unha'xijup qa leke' in yuki'nfik'ikii pekhewe' inwo'metets.—* ²⁵ Ha' Jesús nikfe'lets hekhewe'en ka' yumtitax qu' lunye'je' qa yit'ijji'ju': —Na'aj qi witset qu' nawatlanju'kii ma' qa lakha'le lete'm qu' netwu'lenhetju' qa hik lunye'j iye na'aj witset la's. Qa hik lunye'j iye na'aj ewi't jukhew qa letits qa lewhe'ye' iye in watlanju'kii qa lekhewelle lete'm iye in wetwu'lenhetju'*. ²⁶ Ma' qa hik lunye'j na' Satanás in lakha'le lete'm qu' ne'nukinfik'i in Satanás, ma' qa lakha' ye'le lete'm qu' newetqethenju'kii. ¿Qa pa'n lunye'j

* **12:22** Mt 4:24; 9:32-34 * **12:23** La's pa' David'ik'i ikji' Cristo.

* **12:23** 2Cr 1:1; Mt 1:1; Ro 1:3 * **12:24** Mt 9:34; 10:25; Mr 3:22

* **12:25** Mr 3:23-27; Lc 11:17-22

qu'nte' niliyi'ij na' tenek'enheiji' nakha'an?*

²⁷ Ekhweli'l in lit'ilijets in hukinfik'ikii pe' inwo'metets qa ta'lets pa' let'unha'x na' Beelzebú qa qu' yijaayi'ija aka'an, ¿qa lek let'unha'xek pa'qu' nata'ijets ne' ijatshenheyi'l in yiwu'mfik'i pe' inwo'metets? Qa hik ta'lijupi' nekhewe'en qu' hik nekhewe'ye' qu' nit'ilij ewets qu' ijanik'i.*

²⁸ Qa qu' nata'He'ets na' leqe Espíritu na' Dios in hukinfik'ikii ne' inwo'metets, ma' qa hats jutsiqax in hats nami'l ewetsju' na' tenek'enheiji' na' Dios.* ²⁹ ¿Pa'n leqfenye'j lewek pa'qu' nuyetsji' pe'qu' lets'ye' pa'qu' net'un jukhew qa' nenitka'mij pekhewe' lewekwekits qu'nte' nojoye' qu' nophe'l? Qu' nophe'l yijat'ij ma' qa leke'ye' yijat'ij qu' nenitka'mij pe'qu' lewekwekitse'.* ³⁰ Pakha' qu' nite' yi'feyi'ij pakha'an yejuihife'ej. Qa pakha' nite' tsi'fenij in haqsi'jje'mkii qa yak'esa'xlekii.* ³¹ Qa hik ta'lijupi' qu' hit'ilij ewets, in week pakha' qu' naqsiijkii pakha' qu' lunye'je'le pa' ul'ax qa pakha' iye qu' ul'etsik'i le'lijeyi'ij pa'qu' lunye'je'le, qa leke'le qu' netwumhiti'yik'ui pe' lewu'ets. Qa pakha'le qu' ul'ax l'anye'je'ets nakha' Espíritu Santo qa' nite' leke'ye' qu' netwumhiti'yik'ui pe' lewu'ets.*

³² Pa'qu' lunye'je' qu' nit'ij pa'qu' ewi'l w'itlijeye' t'ejuyiju'l ha'ne La's na' Jukhew, qa leke'le qu' netwumhiti'yik'ui aka'an. Qa pakha'le qu' nit'ij pekhewe' qu' net'ejuyiju'l nakha' Espíritu Santo qa nite' leke' qu' netwumhiti'yik'ui pekhewe'en,

* **12:26** Mt 4:1,10; 13:19; Hch 13:10 * **12:27** 2R 2:7; Hch 19:13

* **12:28** Lc 17:21; 1Jn 3:8 * **12:29** Is 49:24; 53:12 * **12:30** Mr

9:40; Lc 9:50; 11:23 * **12:31** Mr 3:28-30; Lc 12:10; He 6:4-6; 10:26; 1Jn 5:16

nite' hane'ej ha'ne lahats'ij qa nite' iye pakha' mexe hamik'ui.—*

Pe' najkak jutsiqetsij pe' lei.

(Lucas 6:43-45)

³³ Ha' Jesús qa yit'ijets iye he' fariseol: —Jeh'i'ji' pa'qu' it'ihijju'ha ekewe'en in t'ejuyets ka' haqsiiikii, ne' najkak le'wis qa le'sitsjijek lei, ne' najkak ul'ax qa ul'etsjeek lei, qe ne'ej lei hik ne'ej jutsiqetsij ne'ej najkak.* ³⁴ ¡Q'oiq'oyits lelits! ¿Pa'n lunye'j qu' it'ihij pa'qu' le'wise' in ekheweli't qi in ul'etsi't? Qe pakha' topo'oj ha'ne intawe'j qa hik pakha' t'atsji'hi ha'ne ineji'.* ³⁵ Pakha' jukhew le'wis qe ta'lets pe' le'sits yenji'ju'kii pa' latawe'j ma' qa t'atsji'lfik'i pa' le'wis, qa pakha'le qu' ul'ax jukhewe' qe ta'lets pe' ul'ets yenji'ju'kii pa' latawe'j ma' qa t'atsji'lfik'i pa' ul'ax.* ³⁶ Qa yakha' qa hit'ihij ewets qu' namtaxets pa' nehiji' qu' week newetjeyutshentax, ma' qa' nen-feelija lekpa' ta'hijupi' in yit'ij pe' ham weju'hi'ij wi'tlijei nite' leke'tax qu' nit'ij.* ³⁷ Qe pe' e'lijei hik pekhewe' qu' nata'lets qu' nenit'ij ewets hatse' yatsathen, qa pe' e'lijei iye qu' nata'lets qu' nenit'ij ewets hatse' qu' ul'axe' qa' atanithenhetii.—

Jesús qa wetjeyumtshenti'ijupi' pa' profeta'ik'i Jonás.

(Marcos 8:12; Lucas 11:29-32)

³⁸ Ma' qa he' uja'x he' fariseol qa he' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa yit'ijets ha'

* **12:32** Mt 11:19; Jn 7:12; 9:24; Mr 2:10; 10:30; Lc 12:10; 20:34-35; Ef 1:21; Tit 2:12; He 6:5 * **12:33** Mt 7:23; Jn 15:4-7 * **12:34** 1S 24:13; Mt 3:7; 23:33; Lc 6:45; Ef 4:29 * **12:35** Mt 13:52; Col 4:6 * **12:36** Mt 12:41; Jn 5:29; 1Jn 4:17; Lc 16:2; Hch 19:40; Ro 14:12; He 13:17; 1P 4:5

Jesús: —Maestro, hisu'untaxi't qu' k'eweni'ijha qu' aqsiijkii pa'qu' ham lunye'ji'iju't hats'inha qu' jutsiqetsi'it ye'mha qu' nelisij pa' et'unha'x pa' Dios. —* ³⁹ Ha' Jesús qa yeku't: —Enewe' hane'ej jukhew qi in ul'ets qa nite' ewi'hi'i' iye nakha' yijayantax, iyintaxets qu' net'ethinheti'yij pa'qu' ham lunye'ji'iju't, qa hatsle nite' teke' qu' net'ethinheti'yij pa'qu' ham lunye'ji'iju't. Ewi'he hatse' qu' net'ethinheti'yij qu' hik lunye'je' ka' lunye'jkii ka' profeta'ik'i Jonás.* ⁴⁰ Qe in lunye'jek in i'nji' ka' *Jonás pe' tekutjii pa' qi lejits wetshetk'ewi't neluts qa wetshetk'ewi't najai* (Jon 1:17)

qa' hik aka' qu' lunye'je' ha'ne Ła's na' Jukhew wetshetk'ewi't neluts qa wetshetk'ewi't najai iye qu' na'nji'ju' ha'ne sehe'. ⁴¹ Kekhewe' Nínive łeiletsik'i niipha'mkii hatse' qu' neniitaxpha'mkii enewe' hane'ej na'l ha'ne łahats'ij pa' nełuji' qu' newetjeyumtshentax ene' week, kekhe'wen qa' nit'ijets qu' les ul'etse' wiikfik'i enewe' hane'ej na'l ha'ne łahats'ij. Qe ke' Nínive łeiletsik'i yili'ij in yaqsiijkii pe' ul'ets in yepi'ye' ek'i ke' nifeli'm ka' Jonas'ik'i, qa hane'ej nakha' les in t'anipji' ka' Jonas'ik'i qa hats ha'ne i'ntaxi'in.* ⁴² Ke' ewi't efu'uk'i qi tenek'enhei ta'hi na' i'wk'uyi'lii qa' neniipha'm hatse' qu' neniitaxpha'mkii enewe' hane'ej na'l ha'ne łahats'ij pa' nełuji' qu' newetjeyumtshentax ene' week, kekhe'wen qa' nit'ijets qu' les ul'etse' wiikfik'i enewe' hane'ej na'l ha'ne łahats'ij. Qe łakha' ke' efu'uk'i in toxtaxii

* **12:38** Mt 16:1; Lc 11:16; Jn 2:18; 6:30; 1Co 1:22 * **12:39** Mr 8:11-12,38; Lc 11:29-32; Is 57:3; Mt 16:4 * **12:41** Jer 3:11; Ez 16:51; Ro 2:27; Jon 1:2; 3:5

yemjee na' ta'łji' nakhap seheika' qa namii qu' nepiye' ka' qi likfeliya'xkii ka' wittata'ak'i Salomón, qa hane'ej nakha' les in t'anipji' ka' Salomon'ik'i qa hats ha'ne i'ntaxi'in.—*

Pa' inwo'met ul'ax in tepilii pa' jukhew.

(Lucas 11:24-26)

⁴³ Ha' Jesús qa yit'ij iye: —Pa'qu' ewi'ł inwo'met'e in ikik'uifik'i na'aj jukhew qa nekłi'ikii pe' yisłaxkii sehel, wo'taxiikii ławapihiwet'e qa nite'le yi'wen, ⁴⁴ ma' qa yit'ij: “Qa' hapilii iye ke' yitsi' ke' hata'łifi.” Qa in tepilii qa yi'wen in ham i'ni'ifi. Hats wetp'ilastaxifi qa hats wanaqsi'jtaxifi iye. ⁴⁵ Ma' qa ik iye qa ikii pekhewep iye wetsjuk tatsai (7) inwo'metets les qi in ul'ets wiikfik'i qa t'eqe'mets qa week enewe'en qa uiji'teje'm iye qa i'nji' iye pakha' jukhew. Ma' qa les qi'ija in ul'ax nite' hik łunye'j pa' yoo in łunye'jtax. Aka'an hik aka' qu' łunyejeje' hatse' enewe' ul'ets jukhew ha'ne hane'ej łahats'ij.—*

Pe' lenene qa pe' lek'injats pa' Jesús.

(Marcos 3:31-35; Lucas 8:19-21)

⁴⁶ Ha' Jesús in mexe iyetik'ui hekhewe' olots jukhew qa' efuts iye, qa namtaxets ke' lenene qa he' lek'injats iye qe nifaakateyutaxets qa amanełefik'i.* ⁴⁷ Qa ewi'ł ha' yit'ijets ha' Jesús: —Ke' enene qa he' ek'injats ha'niite' amaneyi'fik'i, nifaakateyutax ewets. — ⁴⁸ Qa yeku'ł ha' Jesús hakha'an, qa yit'ijets: —Łek pekhe' nene qa lek pekhewe' iye k'injats?— ⁴⁹ Ma' qa t'apsiiji'teje'm

* **12:42** 1R 10:1; 2Cr 9:1 * **12:45** He 6:4; 2P 2:20 * **12:46** Mt 13:55; Mr 6:3; Jn 2:12; Hch 1:14; 1Co 9:5; Ga 1:19

he' h'ijatshenhei qa yit'ij: —Enewe'en k'injats qa nene iye.* ⁵⁰ Qe pa'qu' h'nye'je' qu' naqsiijkii pa' yisu'un na' Tata i'ni' na' wa's, qa hik ha'ne k'inij qa k'inja' iye qa nene iye.—*

13

*Yejeyumtshenijupi' pa' ewi't iwenq'enhena'x.
(Marcos 4:1-9; Lucas 8:4-8)*

¹ Hik kakha' ka' neluji' qa ikik'uifik'i ke' wititsi' ha' Jesús qa i'niju' ha' lotkoyek ke' kali'. ² Qa oloot-sija he' nekii, qa hik ta'lijupi' ha' Jesús in t'ilitji'ju' ke' qi'ik'i witinhitjii qa i'nji'ju' qa hekhewe'le jukhew qa efuts iye qa amaneyi' ha' lotkoyek ke' kali'.* ³ Ma' qa iyetik'ui qa olots ke' wek-wek in yejeyumtshenijupi', qa yit'ij: —Ewi't pa' jukhew iwenq'enhena'x ikii pa' lewenq'enne'wet.* ⁴ In we'nq'en qa namji'ju'kii pe' uja'x loqofoi pa' wit'ikheyi'j, qa namii pe' junatai qa tuj. ⁵ Qa pekhewep qa namji'ju'kiyek pa' t'un sehe' qe uteket, qa nite' qi pa'qu' seheeyi'ija. Enewe' loi qa aje'eł ta'ł qe nite' akaptaxju' pa' sehee'ija. ⁶ Qa in nekpha'm ne' junu' qa yaq'alij aje'eł, qe nite' ijetits pe'qu' lefitetsiye' qa yisłax aje'eł. ⁷ Qa pekhewep iye loi qa namji'ju'kiyek pa' tiiket, qa pa' tiiket in qitspha'm qa tik'eyijju' qa yitali'meten. ⁸ Qa pekhewep iye loi qa namji'ju'kiyek pa' le'wisji' sehe' qa italimetsits qa na'l iye pe' lei. Uja'x pe' yamets cien (100) pe' ta'ł in ewi'łtax pe' lo' qa uja'x

* **12:49** Mt 10:42; 28:19; Lc 14:26; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Hch 6:1

* **12:50** Mt 6:1; 7:21; Jn 15:14; He 2:11 * **13:2** Mr 3:9; Lc 5:3

* **13:3** Mt 13:10,34-36; 15:15; 21:33,45; 22:1; 24:32; Mr 4:2

pe' sesenta (60) yamets in ewi'ltax pe' lo' qa uja'x iye pe' treinta (30) in ewi'ltax pe' lo'.* ⁹Pa'qu' nana'l lekfiye' qa nepiye'ek'iha aka'an.—*

Inhats'ek kekhewe' yejeyumtshenijupi'.

(Marcos 4:10-12; Lucas 8:9-10)

¹⁰ He' l'ijatshenhei qa ikets qa we'tmetinheti'm ha' Jesús qa nifaakanij: —¿Inhats'ek in lit'iji' in l'iyetik'ui hekhewe' jukhew qa efuts iye kekhewe' wekwek in lejeyumtshenijupi'?—* ¹¹ Ha' Jesús qa yeku't: —Qe ekheweli't lexke'ej na' Dios qu' enikfe'li'lets ekewe' nite' hayiits qu' nana'l pa'qu' nenikfe'lets t'ejuyets na' tenek'enheiji' na' Dios. Qa nekhewe'le'en qa nite' lexke'ej na' Dios qu' nenikfe'lets.* ¹² Qe pa'qu' hats nana'li'm, qa' les netesti'yij iye, ma' qa' les qiyi'ija pa'qu' nana'li'm. Qa pakha'le hami'm, qa' netitkamhiti'yij iye pa' lammi's in na'ltaxi'm.* ¹³ Qa hik ta'hijupi' in hit'ilij'e' in k'iyeti't ek'ui ke' wekwek hejeyumtshenijupi'. Qe lekhwel yejelleju' qa nite'le yi'weenija. Tek'entaxik'i qa nite'le yepi'ye' ek'i, nite' nikfe'lik'i iye.* ¹⁴ Aka'an in lunyejei nekhewe'en ma' qa hats yafits kakha' yit'ij ka' profeta'ik'i Isaías in yit'ij: “*Yepi'ye'tax qa nite'le nikfe'lik'i. Yejeltaxju' qa nite'le yi'wen.*”*

* **13:8** Gn 26:12; Mt 13:23 * **13:9** Mt 11:15; 13:43; Lc 8:8; 14:35;

Ap 2:7,11,17,29; 3:6,13,22 * **13:10** Mt 9:10; 13:35; 15:15; 21:33,45;

22:1; 24:32; Mr 10:10; Lc 6:1; Jn 6:3; Hch 6:1 * **13:11** Mt 11:25;

19:11; Jn 6:65; 1Co 2:10; Col 1:27; 1Jn 2:20,27 * **13:12** Mt 25:29;

Lc 8:18; 19:26; Jn 15:2; Stg 4:6 * **13:13** Dt 29:4; Is 42:19-20; Jer

5:21; Ez 12:2; Mt 15:10; 16:12; 17:13; Mr 8:21 * **13:14** Mr 4:12; Lc

8:10; Jn 12:40; Hch 28:26-27; Ro 11:8

15 *Qe pe' laqjamtikineyejeikii ha'ne witset tit'oyik'i. Yit'onik'i lekfiu qa yit'onik'i iye totoi. Qa qu' nite' hik aka' lunyejeje', in yeje'ju' qekha ni'wentax, in yepi'ye' ek'i qekha netk'entaxik'iha, qekha nenikfe'ltaxik'i iye pe' laqjamtikineyejeikii ma' qekha nink'aihittax qa yakha' qekha hentintaxju'.*”(Is 6:10)* 16 Qa ekheweli't qa e'le'sitsi'hi'mkii qe na'l ne' otoi't qa hi'wenikii qa ne' ekfiyi't iye qa lepiye'elkii.* 17 Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets in olotstax ke' profeta'ik'i qa ke' yatsathen jukhewik'i yisu'untax qu' ni'wen ha'ne hane'ej hi'weni't qa nite'le yi'wen. Yisu'untax qu' nepiye' ha'ne hane'ej lepi'ye'el qa nite'le yepi'ye'.—*

Pa' ikji'ha in yejeyumtshenijupi' pa' iwenq'enhena'x.

(Marcos 4:13-20; Lucas 8:11-15)

18 Ha' Jesús qa yit'ij iye: —Ek'eni't, hane'ej qu' henfel ka' ikji'ha pa' ewi't iwenq'enhena'x. 19 Week pa'qu' nepi'ye'taxik'i eke' wi'tlijei t'ejuyets na' tenek'enheiji' na' Dios, qa nite'le nikfe'lik'i, qa hik lunyejei pekhewe' loi namji'ju'kii pa' wit'ikheyi'j. Qa nam na' inwo'met qa nitka'mij eke' wi'tlijei we'nentaxji'ju' latawe'j.* 20 Qa pe' loi namji'ju'kiyek pa' uteket qa hik lunyejei pe' yepi'ye' ek'i ke' wi'tlijei qa t'eku'mi' aje'el qa lesitsi'mik'iha.* 21 Qa in nite'le ijetits pe'qu' lefitetsiye' qa nite' t'unitsji'. In tajaajinhetii qa wenit'ijetskii pe' ul'ets ma' qa yo'qmositij qa yili'ij aje'el.* 22 Qa

* 13:15 Mt 15:8; He 5:11 * 13:16 Lc 10:23-24; Mt 16:17; Jn 20:29

* 13:17 Jn 8:56; He 11:13; 1P 1:10-12 * 13:19 Mt 4:23; 5:37; 6:13

* 13:20 Is 58:2; Ez 33:31-32; Mr 6:20; Jn 5:35 * 13:21 Mr 4:17; 10:30; Hch 8:1; 13:50; Ro 8:35; 2Co 12:10

pekhewe' loi namji'ju'kiyek pa' tiiket qa hik lunyejei pekhewe' qu' nepiye'ek'i ekewe' wi'tlijei, qa lesle in yamitfik'i in yitawje'meten ekewe' wekwek, qa pa' leqsu'unka'xij ekewe' wekwek qa qi in yawitji. Qa week ekewe'en tit'oyijju' kekhewe' wi'tlijei, ma' qa ham leye'.* ²³ Qa pekhewe' loi namji'ju'kiyek pa' le'wisji' sehe' qa hik lunyejei pekhewe' qu' nepiye'ek'i eke' wi'tlijei qa nikfe'lik'i. Ma' qa hik pekhewe' qa na'l yijat'ij pe' lei, ewi'ttax pe' lo' qa yamets cien (100) pe' lei, qa pekhewep qa yametsek sesenta (60) qa pekhewep iye qa yametsek treinta (30) pe' lei.—

Pe' ul'ets wit'enheiju' we'nenji'ju' pe' trigo.

²⁴ Ha' Jesús nifeli'm iye kakhap iye wekwek yejeyumtshenijupi': —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j na'aj ewi'l jukhew in yeni'ju' ne'ej le'sits loqoloi na'aj lewenq'enhe'wet.* ²⁵ Qa in hats week ima'ju' qa namii pa' ewi'l l'ejuihife qa yenji'ju' ek pe' loqoloi ne'ej cizaña* hik lunyejeitax trigo pa' witwenq'enhe'wet'ij pe' trigo, ma' qa ik iye pakha'an. ²⁶ Qa in hats qhufje'm pe' trigo ma' qa hats laxaji' pe' lei, qa lunyejeijijek iye pe' cizaña we'nenji'ju' in teiji'jek. ²⁷ Ma' qa pe' yithayiki qa nifelii pa' yatsat'axij pa' wit'enekju': “Yaqa patun, in le'sitstax ke' loi l'eniju' na' ewenq'enhe'wet ¿qa pa'n qu' nata'lji' ne' cizaña in latakifetsij?”* ²⁸ Qa yit'ij pa' patun: “Na'l na' i'nejuihife t'ejtenijji'ju'

* **13:22** Ro 12:2; 2Ti 4:10; 1Jn 2:15; Mt 19:23; Mr 10:23; 1Ti 6:9-10; 2Ti 4:10 * **13:24** Mt 18:23; 20:1; 25:1; Mr 4:26,30 * **13:25** Ne'ej cizaña, hik lunyejeitaxija ne'ej trigo, qa nikhewe'hi'ij lei qa pakha' lunyejei. * **13:27** Mt 10:24; Col 3:11; 4:1; Ap 1:1

pa'aj in yenji'ju'." Pekhewe' t'ithayii qa nifaakanij iye: "¿Me lisu'un qu' haki'hi qa' henit'ihjik'i?" ²⁹ Qa pakha'an qa yit'ij: "Nite', qe qu' enit'ihijpha'm ne' cizaña qa i'nhi'i qu' enit'ihijpha'm iye ne' trigo. ³⁰ Iwejinle eku'ni'lij qu' week nata'hi't iplu'ui qu' netenitaxijji' ne' trigo. Qa qu' namtaxets qu' netenit'ijji' ma' qa' hit'ijets nekhewe' qu' nenit'ijji': 'Ojohoni't qu' ant'a'ahijji' ne' cizaña qa isifini't je'mkii hats'inha qa' netene'lju', qa nekhewe'le trigo qa' eni'hifi ne' yextsi'ij.'"—

Ne'ej mostaza lo'.

(Marcos 4:30-32; Lucas 13:18-19)

³¹ Ha' Jesús nifeli'm iye kakhap iye yejeyumt-shenijupi': —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye ne'ej mostaza lo' na'aj jukhew in yeni'ju' pa'qu' leq'ejinqa'wet'e.* ³² Yijaa'ija pe' lo' in hik pekhe' les in nite' qi pe' week loi. Qa in ta't qa les qipha'm, nite' luk'elpha'm pekhewep wit'enheiju' ne'ej lesejets (hortalizas) qe qipha'mha ma' qa najkak'ij. *Ma' qa namii ne'ej junatai qa tupiiji' ne'ej takjil.*—

*(Ez 31:6)**

Pe' levadura.

(Lucas 13:20-21)

³³ Ha' Jesús qa nifeli'm iye kakhap iye yejeyumt-shenijupi': —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye ne'ej levadura, ne'ej ewi't efu in yetsjikkinij na'aj fo'ji' qitaxji' qa lammistax levadura. Ma' qa in hats yamje'mha qa yiju'fjufinhetik'i ma' qa les in qi'ija na'aj fo'ji'.—*

* **13:31** Mt 13:24; 17:20; Lc 17:6

* **13:32** Sal 104:12; Ez 17:23;

Dn 4:12 * **13:33** Gn 18:6; Ga 5:9

*Jesús qa nifel pe' yejeyumtshenijupi'.**(Marcos 4:33-34)*

³⁴ Week qa iyetjiik'ui ha' Jesús he' jukhew qa efuts iye qa uja'xle qa yitjiiji' ne'ej yejeyumtshenijupi', qa ham pa' qu'nte' nejeyumtshenijupi' qa iyetjiik'ui,* ³⁵ qe qa' nasinik'iha kakha' hayiits yit'ij pa'aj pa' ewi'l profeta'ik'i in yit'ij: — *Hit'iji' hatse' pe'qu' newetjeyumtshenti ijupi' qu' nek'iyetik'ui. Hit'ij hatse' kekheve' wekwek nite' hayiits qu' nana'l pa'qu' nenikfe'lets in iptu'uk'i ek in i'nk'a wanaqsiijkii ha'ne week sehe'.— (Sal 78:2)**

Pa' ikji'ha pe' ul'ets we'nenji'ju' pe' trigo.

³⁶ Ha' Jesús qa wetfeli'm hekhewe' jukhew qa efuts ma' qa uyifi ke' wititsi'. Qa hik hakha'a' he' l'ijatshenhei qa nekets qa yit'ijets: —Enfeli'l ye'mha pakha' ikji'ha pekhewe' cizaña we'nenji'ju' pa' wit'enekju'.—* ³⁷ Ha' Jesús qa yeku'l qa yit'ij: —Pakha' yenju' pe' le'sits loi hik ha'ne ha'ne Ła's na' Jukhew. ³⁸ Qa pa' witwenq'enhe'wet qa hik ha'ne ha'ne week sehe' ipji'. Pe' le'sits loi qa hik pekhewe' pe' lelits na' tenek'enheiji' na' Dios. Qa pekhewe'le cizaña hik pekhewe' pe' lelits nakha' ul'ax.* ³⁹ Qa pakha' l'ejuihife in yenju' qa hik nakha' na' inwo'met. Qa in tenit'ijji' pe' lei qa hik łunye'j qu' namtaxets pa' łahats'ij qu' hame' ha'ne week sehe'. Qa pekhewe' nit'ijji' pe' lei qa hik nekhewe' ne' angelits.* ⁴⁰ Qa hik łunye'j iye in ewi'l we'neni' pe' cizaña, qe qa' netene'łju', qa'

* **13:34** Jn 10:6; 16:25 * **13:35** Ro 16:25-26; 1Co 2:7; Ef 3:9; Col 1:26 * **13:36** Mt 13:3; 15:15; 21:33,45; 22:1; 24:32 * **13:38** Mt 8:12; Jn 8:44; Hch 13:10; 1Jn 3:10 * **13:39** Jl 3:13; He 9:26; Ap 14:15

hik lunye'je' iye hatse' qu' namtaxets pa' lahats'ij qu' hame' ha'ne week sehe' ipji.* ⁴¹ Ha'ne Ła's na' Jukhew yukinii hatse' ne' Łaqa angelits nakha' tenek'enheiji', qa' nant'a'aiji' week nekhewe' in-qaqsijkinenjiijkii na' ul'ax qa nekhewe' iye yaqsi-ijkii na' ul'ax in i'ntaxji'teje'm.* ⁴² Qa' niwu-mik'iteje'mkii ne' noxp'onhetjii qi in tujje'mha. Qa hikna' qi qu' nejtsi'le'e' wetju't, qa qi iye qu' nat'aiji' lek'unhetii.* ⁴³ *Ma' qa pekhewe' yatsathen qa' netujjiha hatse' in lunye'jek ne' junu'(Dn 12:3)* qu' hats nantaxji'teje'mha na' tenek'enheiji' na' Łatata. Pa'qu' nana'l lekfiye' qa' nepiye'ek'i aka'an.—*

Pe' ewi't qi inyetax tat'inhetiikii.

⁴⁴ —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye ne'ej ewi't qi inyetax wekwek in tat'inheti'yi'kii pa' ewi't l'ejinqa'wet. Qa ewi't pa' jukhew yi'wen qa yayaxkit iye in yat'inkii iye, qa qi in le'wisi'mkii qa wapilii pe' łetsi' qa week t'ihinij pekhewe' lewekwekits ma' qa taqha'yets pa' l'ejinqa'wet yat'inikii pe' ewi't wekwek qi inyetax.—*

Pe' ewi't inyetax ute łasi' perla.

⁴⁵ —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye aka'an, na'aj ewi't t'ihinij wekwek, in wo'oi ne'ej inyetets le'sits utel łelits perlas. ⁴⁶ Qa in yi'wen pekhe' les in le'wis perla, qa wapilii pe' łetsi'. Ma' qa week t'ihinijkii pe' lewekwekits ma' qa' taqha'yets pekhe'en.—*

* **13:40** Mt 24:3; 28:20 * **13:41** Sof 1:3; Mt 8:20; 18:7; 24:31

* **13:42** Ap 1:15; 9:2; Mt 8:12; Ap 19:20; 20:10 * **13:43** Mt 11:15;

1Co 15:42 * **13:44** Is 55:1; Fil 3:7-8; Ap 3:18 * **13:46** Pr 2:4; Mt 7:6

Pa' tenek'enheiji' pa' Dios hik lunye'j iye ne'ej ewi't witq'ehemki'.

⁴⁷ Ha' Jesús qa yit'ij iye: —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye ne'ej ewi't witq'ehemki' tewumhitijji'ju' na'aj iweli' qa olotsji' lunyejeile wetju't lejits witq'ehemkinel.* ⁴⁸ In topo'oj pe' witq'ehemki' qa pekhewe' teq'ehemkii qa yetsinijetspha'm pa' l'isla'wet qa i'nijupju'kii qa yejeji' pe' le'sits qa yenji' pe' canastul qa pekhewe'le u'ets qa yiwu'mlekii. ⁴⁹ Hik qu' lunye'je' hatse' qu' nanaxtaxijik'i pa' lahats'ij. Qa' nak ne' angelits qu' nant'a'ajji' ne' u'ets in wenetsji'taxi't ne' yatsathen,* ⁵⁰ ma' qa niwu'mik'iteje'mkii ne' noxp'onhetjii qi in tujje'mha. Qa' hik nakha'a' qu' qi qu' nejtsi'le'e' wetju't qa' qi iye qu' nat'ajji' lek'unhetii.* ⁵¹ ¿Me week qu' enikfe'li'lik'i ekewe'en? — Hekhewe'en qa yeku't: —Ehe, Yatsat'axyij. — ⁵² Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijji'ju' iye: —Qa hik ta'hijupi' na'aj ewi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei (ley) in tetwek'ela'xets qa i'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Intata, ma' qa hik lunye'j na'aj ewi't jukhew yatsat'axij ne'ej wititsi' in nikfe'lets qu' ni'nq'ethinij pe' lewekwekits pe' ink'aihits qa pe' lawa'mhits iye.—*

Jesús qa yamii pa' Nazaret.

(Marcos 6:1-6; Lucas 4:16-30)

⁵³ In yili'ij ha' Jesús in nifel eke' wekwek yejeyumtshenijupi' pa' lunye'jkii, ma' qa ikik'ui ha' witset. ⁵⁴ Qa yamii ha' letseet'ija qa hik hakha'a' qa

* **13:47** Mt 3:2; 13:44; 22:10 * **13:49** Mt 13:39-40; 25:32

* **13:50** Mt 8:12; 13:42 * **13:52** Mt 12:35; 28:19

i'nq'ijatshenifi ke' judiol le'lijtsitjii. Qa he' jukhew qa qi in yitjulaxijpha'mkii, qa yit'ijju': —¿Pa'n ta'hiji' hane'en week ekewe' nikfe'lets? ¿Qa pa'n ta'hiji' iye pa' let'unha'x in yaqsiijkii eke' ham lunyejeyi'iju'l?*

⁵⁵ ¿Me nite' hik ha'ne la's ka' ewi'l carpintero'ik'i? ¿Me nite' hii ke' lenene María, qa he' lek'injats qa Jacobo (Santiago), qa ha' José, qa ha' Simón qa ha' Judas iye?*

⁵⁶ ¿Me nite' hik ha'ne iye i'ni' he' lek'injai? ¿Qa pa'n ta'hiji' hane'en week ekewe' wekwek?—

⁵⁷ Qa aka'an in ta'lijupi' qa nite' nek'enheyu'ets. Qa ha' Jesús qa yit'ij: —Ham pa'qu' profetaye' qu' nite' nineqjunu'ye', qa ni'kha'li'ij letsetitstaxija' qa letsit'taxija iye qa hik ne'ej qa nite' negjunu'uj.—*

⁵⁸ Qa hik ta'lijupi' in nite' olots ke' yaqsiiji'kii wekwek ham lunye'iji'iju'l hakha' witset qe he' tetseti'yi' qi in yeqeku'.

14

Talanhetii pa' Juan Bautista'ik'i.

(Marcos 6:14-29; Lucas 9:7-9)

¹ Hik akaa'ijha ka' lahats'ij, ha' Herodes tenek'enhe'yi' ha' Galilea qa i'ye'ej ke' yaqsiijkii ha' Jesús in ham lunyejeyi'iju'l.* ² Qa yit'ijets pekhewe' leqejkunenhei: —Hik kakha' Juan Bautista'ik'i. Hats ila'x iye. Qa hik ta'lijupi' in na'li'm pa' qi let'unha'x qa leke' in yaqsiijkii pekhewe' ham lunyejeyi'iju'l.—* ³ Qe ha' Herodes t'eku'mi' pa'aj ka' Juan'ik'i qa yophe'l lokoyei qa yenifi iye pe'

* **13:54** Mt 2:23; 4:23; 7:28 * **13:55** Mt 12:46; 13:55; Mr 6:3; Lc

3:23; Jn 6:42; 7:5; Stg 1:1; Jud 1 * **13:57** Jer 11:21; 12:6; Lc 4:24;

Jn 4:44 * **14:1** Mr 8:15; Lc 3:19; 13:31; 23:7; Hch 4:27; 12:1; 13:1

* **14:2** Mt 16:14; Mr 6:14; Lc 9:7

witq'ophelitjii, qe ta'lets pa'aj pe' ewi'l efu hii Herodías lewhe'ye'tax pa' lek'inij hii Felipe.* 4 Qe ka' Juan'ik'i yittaxijets pa'aj: —Nite' inek lenexke'ej kakha'an qu' ewhe'ye'yi'ij nekhe' efeli'tstax.—* 5 Qa ha' Herodes in neqek'uyu'taxij pa'aj ka' Juan, qa nijiweik'i'ju'l iye pa' witset, qe titijiti'yijetsha ka' Juan'ik'i in ewi'l profeta.* 6 Qa in ink'ayik leqe'ninqa'p ha' Herodes, qa ke' lasi' ke' Herodías qa t'otoyijup pekhewe' namii in leqe le'wis ne'u pa'aj. Ha' Herodes qa qi in yisu'unijji' pa'aj ke' inanyi' in t'otoyijup. 7 Qa hik ta'hijupi' in weniwjutsiqeniji'mha qu' yijaayi'ija qu' netisij pa'qu' niyinijets. 8 Ke' inanyi' in tayajaxti'yetskii pa'aj yiyaji'etskii pa'aj ke' lenene, ma' qa yit'ij: —Hisu'un qu' entshen hane'ejija ha' leila' ha' Juan Bautista. Enji' tok'oye'.— 9 Aka'an qa qi in nite' yi'sinhettaxi'mkii pa'aj ha' Herodes, qa hatsle tetfelijha in weniwjutsiqen qa week iye yepi'ye' ej pe' namii pa' leqe le'wis ne'u. Ma' qa inaqyaji'ij qu' netetka'xii qa' netesti'yij. 10 Ma' qa inq'ukinii qu' ne'nisa'xii ka' leila' ka' Juan'ik'i pe' witq'ophelitjii. 11 Ma' qa tetka'x pa'aj ka' leila' ka' Juan'ik'i i'nji' pa' tok'o qa testi'yij pe' inanyi' qa yeka'xiii' pe' lenene qa tisij pa'aj. 12 Qa namii pa'aj he' l'ijatshenhei ka' Juan'ik'i qa yeka'x pa'aj qu' netijik'ui. Hekhewe'en qa nifelii ha' Jesús ka' lenifeny'e'j ka' Juan'ik'i.

Jesús qa tisij pe' laqats pe' cinco mil (5.000) jukhew.

(Marcos 6:30-44; Lucas 9:10-17; Juan 6:1-14)

* 14:3 Mt 4:12; 11:2; Jn 3:24 * 14:4 Lv 18:16; 20:21 * 14:5 Mt 11:9; 21:26,46

13 In i'ye'ej ha' Jesús ka' Juan'ik'i in talanhetii pa'aj, ma' qa ikkii uja'xlekii qa i'nji' ke' witinhitjii qu' namijiiteje'm ha' ham i'ni'i'. Ma' qa in nikfe'lets he' week witsetits hekhewe' jukhew qa efuts iye pa' t'ejuiji', qa yijayanpha'm qa t'otsleju' in yamik'ui ha' t'ejuiji'. 14 Qa in t'ilittaxpha'm ha' Jesús qa yi'wen in olootsija he' nijayan. Qa qi in neq'eletij qa nilinju' iye he' wanqaats'etaxju'.* 15 In hats metju' junu', he' l'ijatshenhei qa ikets qa yit'ijets: —Hats metiyu'ju' ne' junu' qa ha'ne ju'uni' ham pa'qu' na'ni'. Yape it'ijets ene' jukhew qa efuts iye qu' napilii he' witsetits lélits hats'inha qu' nataqha'yets laqatse'.—* 16 Qa yeku't ha' Jesús: —Inye'jlu' qu'nte' napile'kii. Ekheweli't qu' lisi'hij pa'qu' netuj enewe'en.— 17 Qa yeku't iye he' l'ijatshenhei: —Uja'xle inek ene' na'l ine'm lee'fij (5) ene' pan, qa wetsjuk ene' sehets, qa uja'xle.— 18 Ha' Jesús qa yit'ijets: —Enka'xi't met pekhewe'en.— 19 Ma' qa yiyaji'ijets qu' nanaqsijju' qu' na'ni'ju'kii ha' jup'elket week hekhewe' jukhew qa efuts iye. Ma' qa t'eku'mi' ke' lee'fij (5) pan qa ke' wetsjuk sehets qa yejeletspha'm na' wa's qa yit'ijetspha'm le'wisij pa' Dios. Ma' qa napk'asitju' ke' pan qa tisij he' l'ijatshenhei qa hikhe' qa netisijju' he' week jukhew qa efuts iye.* 20 Qa weekij in tuj qa hats ilinijju'. Qa he' l'ijatshenhei qa nat'a'ak'i ke' lapk'asil ke' amaneifik'i qa yenji'ju'kii he' doce (12) canastul qa topolij.*

* 14:14 Mt 4:23; 9:36 * 14:15 Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 * 14:19 1S 9:13; Mt 26:26; Mr 8:7; 14:22; Lc 24:30; Hch 27:35 * 14:20 Mt 16:9; Mr 6:43; 8:19; Lc 9:17; Jn 6:13

21 Inŋi'i qu' leefij mil (5.000) uja'x namets he' jukhew tuj ke' pa'n. Qa hekhewe'le efuts qa omehets iye qa nite' wetjeyumtshen.

Jesús qa t'otsipji' pa' iweli'.

(Marcos 6:45-52; Juan 6:16-21)

22 In naxijik'i aka'an, ma' qa ha' Jesús qa aje'eŋ yiyaji'ets he' I'ijatshenhei qu' aje'eŋ nathayiniji-iteje'm ke' witinhitjii ha' Iajaika' ai, qa Iakha'le qa' mexe newetfeli'm he' jukhew hats'inha qu' napilkii. 23 Qa in hats yili'ij in wetfeli'm he' olots, ma' qa ikik'ipha'm ke' utek ewi'hekii qe qa' niyin. Ma' qa in hats najaleikii qa menjiit amani' ewi'hekii.* 24 Qa kikhe'le witinhitjii qa hats toxik'iteje'mha, qa ke' leqe t'uuyuyuits ha' iweli' qitsik'i qa yiwu'miju'lkii ke' witinhitjii qa nite' ju'f qe t'ejuyiju'ŋ ka' t'unik'i. 25 Ma' qa in hats iplu'uikii pa' neŋu ha' Jesús qa yijayanpha'm hekhewe'en t'otsipji' ha' iweli'.* 26 He' I'ijatshenhei in yi'weniju'ŋ in t'otsipji' ha' iweli' qa qi in ni-jiwei, qa yit'ijju': —iPeyijat'ij, ma wit-si'ng'alek hane'en!— Ma' qa yeqejsi'le'ej wetju'ŋ qe qi in niji-weitax. 27 Qa aje'eŋ yit'ijets ha' Jesús: —iIkesimeni'ŋ! Yakha'le, e'nijiweikitek'iŋ.—* 28 Qa ha' Pedro qa yeku'ŋ qa yit'ij: —Yatsat'axyij, qu' hik akhaayi'ija qa it'ij yiwets qu' henek ei na' Ia'ni' na' iweli'ipji'. — 29 Qa yit'ij ha' Jesús: —iTe'ŋun!— Qa ha' Pedro qa t'ilit'ik'uiju' ke' witinhitjii qa t'otsipji' ha' iweli' qa ikii ha' Jesús. 30 Ha' Pedro in yi'wen in t'unik'i qa nijiwei, ma' qa nikheyu'ju' qa tayai, qa yit'ij:

* 14:23 Lc 6:12; 9:48 * 14:25 Mt 24:23; Mr 13:35 * 14:27 Dt 31:6; Is 41:13; 43:1-2; Mt 17:7; Lc 2:10; Ap 1:17

—ǀEtsi'fen wat'ij, Yatsat'axyij! — ³¹ Ha' Jesús qa aje'eł yijin ha' ǀokoi qa t'eku'mi', qa yit'ijets: — Hayits qa nite' qi pa'nte' egekuye'jtax. ǀInhats'ek in'ǀinǀekutaaxkii?—* ³² In t'ilitji'ju'kii ke' witinhitjii, ma' qa qeesik'ui ka' t'unik'i. ³³ Ma' qa hekhewe' i'nji' ke' witinhitjii qa wonokok'enijupju'kii ha' Jesús qa yit'ijets: —ǀQete'e' yijaa'ija in akha' pa' Łaa'sija pa' Dios!—*

Jesús qa yamii pa' sehe' Genesaret.

(Marcos 6:53-56)

³⁴ Qa yamiiteje'm ha' ǀajaika', qa t'ilit'ipha'mkii ha' sehe' Genesaret.* ³⁵ He' tetseti'yi' qa nikfe'lij ha' Jesús ma' qa aje'eł yamipji' ǀenihe't week ha' sehe' qa tetka'xiikii he' wanqaats'eju'. ³⁶ Qa iyini-jets qu' niwejinǀi'ij qu' net'eku'metskii ha' ǀ'aka'the' eiju' ha' ǀuihitjii he' wanqaats'eju'. Qa week he' hats t'eku'mets qa naxpa'lij pe' ǀaatsheitax.*

15

Na'aj yiwu'ǀenhet pa'qu' jukhewe' ta'tii ǀeji'.

(Marcos 7:1-23)

¹ Ma' qa nekets ha' Jesús he' uja'x fariseol qa he' i'nq'ijatshenij ke' Moisés ǀe'lijei ta'tii ha' Jerusalén qa nifaakan qa yit'ijets:* ² —ǀInhats'ek ne' ijatshenhei in nite' tek'enik'i kekhewe' yittaxij inwets pe' inaqwa'mhitsik'i qu' jintaqsiijkii? Enewe'en nite' wa'nqa' eku'nju' qa tekji'ijju'.

* **14:31** Mt 6:30; 8:26; 16:8 * **14:33** Sal 2:7; Mt 16:16; 26:63; Mr 1:1; Lc 4:41; Jn 11:4 * **14:34** Jn 6:24-25; Mr 6:5; Lc 5:1 * **14:36** Mt 9:20; Mr 3:10; Lc 6:19; Hch 5:15 * **15:1** Mr 3:22; 7:1-23; Jn 1:19

—* 3 Qa nifaakanijek ha' Jesús qa yit'ij: —
 ¿Inhats'ekek ekheweli'f in nite' f'ek'eni'lik'i ka'
 yit'ij na' Dios qa e'mehe'elij in f'ek'eni'lik'i ke'
 le'ljeite ke' lawa'mhitsik'i? 4 Qe na' Dios yit'ij:
 “Ek'eenetsha qa iwqinhet iye atata qa eneneye'
 iye” (Ex 20:12) qa “pa'qu' nit'ijets
 ul'ets le'ljei pa'qu' latataye' qa tenene iye qa' hikpa' qa'
 hats jutsiqaxe' qu' nawa'm.” (Ex 21:17)* 5 Qa
 ekheweli'if qa lit'ijets pa'qu' jukhewe' in teke' qu'
 nit'ijets pa'qu' latataye' qa tenene iye: “Nite' teke'
 qu' he'yifti'ts ewets qe week ke' na'lji'ijtax ye'm
 qa hetisji'ij pa' Dios.” 6 Pakha' qu' nit'ij aka'an
 ma' qa hats nite' yiwqinhet pa'qu' latataye' qa
 teneneye' iye. Ekheweli'f liwu'miflik'i qa hili'ij iye
 ka' yittaxijha na' Dios, ma' qa hijayani'f hane'ej pe'
 e'ljei'if. 7 Ekheweli'f e'jtitsitsi'f hik ejunyejeji'f qu'
 wetsjuk'e pe'qu' ejusitsi'if! Yasinik'iha ka' yit'ij
 ewets ka' profeta'ik'i Isaías in yit'ij: 8 “Ha'ne witset
 le'ljeite tsiwqinhettax qa nekhewe'le latawjets qa tots
 ye'miia. (Is 29:13)* 9 Nite'
 weju'tij in tsijyantax, ke' i'nq'ijatshenij le'ljeite ene'
 jukhewte.”— (Sal 78:36) 10 Ma'
 qa ha' Jesús qa taya'yets he' week jukhew qa efuts
 iye qa yit'ijets: —Ek'eni'fha qa' menikfelitilik'iha
 iye. 11 Na'aj timju' na'aj jukhew qa efu iye nite'
 hik ha'ne qu' niwu'enheth, qe pa' yiwu'enheth
 yijat'ij pa'qu' jukhewe' qa efu iye, ta'lii leji'.—
 * 12 Ma' qa he' f'ijatshenhei qa we'tmetinheti'm

* 15:2 Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; 11:38; Jn 12:16; Ga
 1:14; Col 2:8; He 11:2 * 15:4 Dt 5:16; Ef 6:2; Lv 20:9 * 15:8 Ez
 33:31; Col 2:22; Tit 1:14 * 15:11 Mt 15:18; Mr 7:15; Hch 10:14-15;
 21:28; He 9:13; 1Ti 4:3

qa yit'ijets: —¿Me nite' lenikfe'lets nekhewe' fariseol in nayu'kii in nepi'ye'ej kakha' lit'ij?—
 13 Qa yeku't ha' Jesús qa yit'ij: —Week pe'qu' wit'enkiye'ju' in nite' yenju' na' Tata i'ni' na' wa's, qa' netenit'ijpha'm weekij lefitetsii.* 14 Iwejinhi'il nekhewe'en ek'enli'ilets, qe nekhewe'en puk'alets yojo'ok'oi pekhewep iye puk'alets. Qu' puk'ale' pa'qu' nojo'ok'oi pakhape' iye puk'al, ma' qa' week nanamik'iju'kii pe'qu' koomojiju'ye'. —*
 15 Ha' Pedro qa yit'ijets ha' Jesús: —Etsfelih'i'mha pa' ikji'ha kakha' lejeyumtshenijupi'. —* 16 Qa yeku't ha' Jesús: —¿Me ekhewepi't iye qu' mexe nite' enikfe'li'ilik'i? 17 ¿Me nite' lenikfe'li'lik'i in week na'aj uyii pa'qu' witeji'ye' qa yamiiju' lekutjii ma' qa i'nk'ale qa ikfik'i iye? 18 Qa pakha'le t'atsji'hi witeji' qa ta'hiiju' wittawe'j, qa hik ha'ne yijat'ij in yiwul'enhet pa'qu' jukhewe'.* 19 Qe wittawe'j ta'hiiju' ekewe'en: ul'ets witaqjamtikineyejeikii, teqek'ui, wanawitji'il pakhape' i'nhi' pekhepe' in hats tewhe'yeytax, wanawitjii'il pakhape' i'nhi' pekhepe' in mexe hamtax lewhe'ye'ye', t'ejtenkii, ejtitsits wotk'onli'imkii pe'qu' netnek'enhei qa wotk'onli'ijkii iye pa'qu' hamtax leq'innye'je'.*
 20 Ekewe' wekwek hik ekewe' yijat'ij in yiwul'enhet pa'qu' jukhewe' qa efu iye. Qa qu' jintekle in mente' jiwanqa'tax qa nite' jiyiwul'enhet.—*

* **15:13** Is 60:21; 61:3; Jn 15:2; 1Co 3:9 * **15:14** Mal 2:8; Mt 23:16,24; Lc 6:39 * **15:15** Mt 13:36; 15:10,11; Mr 7:17 * **15:18** Mt 12:34; Stg 3:6 * **15:19** Ef 4:31; Col 3:8; 1Ti 6:4; Ex 20:13-16; Ga 5:19-21; Stg 2:4 * **15:20** Mt 11:18; Mr 7:2,5; 1Co 6:9-10

*Ewi'l pe' efu tujtseika' ta'tji' nekets pa'aj pa' Jesús.
(Marcos 7:24-30)*

²¹ Ma' qa ha' Jesús qa ikik'ui iye ha' i'ntaxi' qa yamii hakha' sehe' te'weyij he' witsetits Tiro qa ha' Sidón.* ²² Ewi'l ke' efu canaán leleki' i'ni'kii hakha' sehe' qa nekets ha' Jesús yit'unhetik'i in iyet qa yit'ij: —Yatsat'axyij, La's pa' David'ik'i, enq'eletyij wat'ij. Ke' yasi' i'nji' pa' ewi'l inwo'met qi in yawtsheten.—* ²³ Qa nite' yeku'l ha' Jesús. Qa he' l'ijatshenhei qa nekets qa yit'ijets: —Iyaji'ets ne' efu qu' nak. Jiyijayanijpha'mkii in iyet. Nite' yili'ij.—* ²⁴ Jesús qa yit'ij: —Na' Dios ts'ukinijetsju' qu' howo'oikii hekhewe' hamitstaxiikii kots'etets Israel lelets.—* ²⁵ Qa ke' efu qa wonokok'eni'ju' l'ejuyi'jii ha' Jesús, qa yit'ijets: —Yatsat'axyij, ifti'ts qeku'n yiwets wat'ij.— ²⁶ Qa ha' Jesús qa yeku'l: —Nite' le'wisjupi' qu' netitkamhiti'yij na' pan enewe' omehets ma' qa' netesti'yij ne' nunajits lelets.—* ²⁷ Qa ke' efu qa inku'l qa yit'ij: —Ehe, Yatsat'axyij, qa tujle iye ene' nunajits lelets ne'ej laqamhiliiju' na'aj lenilayets namifikii na'aj mesa.— ²⁸ Ma' qa yit'ij ha' Jesús: —Efu, hayits qa qi in nite' lesqeku'. Hane'ej qa' hunye'je' pakha' hats lisu'un qu' hunye'je'.— Qa hik akaa'ijha pa'aj qa le'wisju' pe' lasi'.*

Jesús qa nitinju' pe' olots wanqaats'eju'.

* **15:21** Mt 11:21; Mr 7:24 * **15:22** Gn 10:15,19; Jue 1:30-33; Mt 4:24; 9:27 * **15:23** Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16
* **15:24** Mt 10:6,23; Mr 7:27; Jn 4:22; Ro 15:8 * **15:26** Ex 22:31; 2R 9:10; Mt 8:2; Fil 3:2 * **15:28** Mt 9:22; 17:18; Jn 4:52-53

29 Ma' qa ha' Jesús qa ikik'ui hakha' i'ntaxi' qa yamiiju' ha' lotkoyek ke' kahi' Galilea. Ma' qa' ikik'ipha'm ke' utek qa i'niju'.* 30 Olootsija he' jukhew qa efuts iye nekii ha' i'ni'. Neka'xii he' ul'ets lewek f'oyoq f'oyoq, qa he' onqokits, qa he' puk'alets, qa he' ham le'lijeye', qa olots iye hekhewep iye wanqaats'eju', we'nenifikii ha' Jesús ma' qa week niinju'. 31 Ma' qa hik ta'hijupi' in qi in yitjułaxijpha'mkii he' jukhew qa efuts iye in yi'wen in iyet he' hamtax le'lijeye', qa otshimet-sitsju' iye he' f'oyoq f'oyoqtax, qa he' onqokitstax qa hats t'otsjo' iye, he' puk'alets qa yi'wenkii iye. Ma' qa hik ta'hijupi' qa yit'ijets: —iMaa! hayits qa le'wisija pa' Israel leqe Dios.—*

Jesús qa tisij pe' laqats pe' jukhew yamets ik-wetju't mil (4.000).

(Marcos 8:1-10)

32 Ha' Jesús qa taya'yets he' H'ijatshenhei qa yit'ijets: —Hats tseq'eletij enewe' jukhew qa efuts iye qe hats wetshetk'ewi'l ke' neluts in i'nyijup qa hats ham laqe'. Nite' hisu'un qu' hipilheninkii in mexe ham pa'qu' netuj qe i'nhi'i qu' nana-jkat'axijju' leyipkul na' wit'ikheyi'jik'i. —* 33 Qa yit'ijiju'l he' H'ijatshenhei: —¿Qa pa'n qu' jintahi'iji' pa'qu' netuj enewe'en in olots wikfi' in hami' hane'e'in pa'qu' nata'lets pa'qu' laqe' qe ham i'ni'i? —* 34 Qa nifaakan ha' Jesús: —¿Pa'n uja'x pe' aqatsi'l pan? — Hekhewe'en qa yit'ijiju'l: — Wetsjuk tatsaite (7) ne' pan qa uja'x ne' sehets

* 15:29 Mr 7:31-37; 9:43; Mt 9:8; 18:8 * 15:31 Is 29:23; Lc 1:68; Hch 13:17 * 15:32 Mt 14:14-21 * 15:33 Mr 8:4; 2Co 11:26; He 11:38

łelits iye.— ³⁵ Ma' qa inaqyaji'ij ha' Jesús qu' week na'ni'ju'kii ha' sehe'. ³⁶ Qa t'eku'mi' ke' siete (7) pan qa ke' sehets łelits iye qa yit'ijetspha'm łe'wisij pa' Dios. Qa napk'asitju' qa netisijju' he' l'ijatsshenhei qa hik hekhewe' qa netisijju' hekhewe' jukhew qa efuts iye.* ³⁷ Week he' tuj, qa ilinijju'. Qa he' l'ijatsshenhei qa nat'a'ak'i ke' łapk'asil ke' amaneifik'i qa yenji'ju'kii he' wetsjuk tatsai (7) qits canastul qa topolij. ³⁸ Hekhewe' tuj ke' pan yamets ikwetju'ł mil (4.000) he' jukhew, hekhewe'łe efuts qa nite' wetjeyumtshen, qa he' omehets iye. ³⁹ Ma' qa in hats wetfeli'm ha' Jesús hekhewe' jukhew, qa t'ilitji'ju'kii iye ke' witinhitjii qa ikkii iye qa yamii ha' sehe' Magadán.*

16

Iyintaxets pa'qu' ham łunye'ji'iju'ł.
(*Marcos 8:11-13; Lucas 12:54-56*)

¹ Hekhewe' fariseol qa he' saduceol iye qa namii ha' Jesús qu' nijaajin, qa iyintaxijets qu' nethinij pa'qu' pakha' łunye'je' na' wa'sji'.* ² Qa ha' Jesús qa yeku'ł qa yit'ijiju'ł: —In metiyu'ju' ne' junu' ekheweli'ł hit'ilijets in qi qu' łe'wise'kii qe na'ł pa'qu' s'eye' na' wa'sji'. ³ Qa in leefiju' ekheweli'ł qa hit'ilijets qu' ul'axekii qe na'ł na'aj s'e' qe i'ni' na' wa's qa a'taxiju'ł iye. Ehe, ekheweli'ł in łenikfe'li'łets pa' łunye'j ha'ne wa'sji' qa ğinhats'ek in nite' łenikfe'li'łets ekewe' jutsiqetstaxij ha'ne łahats'ij? ⁴ Enewe' hane'ej jukhew qi in ul'ets qa

* **15:36** Mt 26:27; Lc 22:17; Jn 6:11,23; Hch 27:35; Ro 14:6; 1Co 10:30 * **15:39** Mr 3:9; 8:10 * **16:1** Mt 12:38-39; Lc 11:16; 1Co 1:22

nite' ewi'Hi'i' iye nakha' yijayantax iyintaxets qu' net'ethinheti'yij pa'qu' ham lunye'ji'iju'ł, qa nite'le leke' qu' net'ethinheti'yij pa'qu' ham lunye'ji'iju'ł. Ewi'He hatse' qu' net'ethinheti'yij qu' hik lunye'je' ka' lunye'jkii ka' profeta'ik'i Jonás.— Ma' qa' ha' Jesús in yili'ij qa' ikik'ui.*

Pe' leqe levadura pekhewe' fariseol.

(Marcos 8:14-21)

⁵ In yijawe'jiiteje'm iye he' P'ijatshenhei ha' łajaika' ke' kahi' qa nitapi'ii qu' neka'x łaqatse' pane'. ⁶ Ma' qa yit'ijets ha' Jesús: —Qeku'nek, jeli'łiju'ł ne' leqe levadura nekhewe' fariseol qa nekhewe' iye saduceol.—* ⁷ Qa he' P'ijatshenhei qa yifaakateji' aka'an qa yit'ijju': —Ma in nite'ek jiteka'x pane'.— ⁸ Qa ha' Jesús qa hatsle nikfe'lets, qa yit'ijji'ju': —Ekhweli'ł hayits qa lesqeku'ul, łinhats'ek in łit'ihijets qu' hamitse' ine'm inqatse' pane?* ⁹ łMe nite' lenikfe'lik'i in hentisijju' ke' lee'fij (5) pan he' lee'fij mil (5.000) yamets he' jukhew? łQa pa'n uja'x ke' łaqaxpalii topolij he' canastul?* ¹⁰ łMe hats łantapi'ilik'i iye in hentisijju' ke' wetsjuk tatsai (7) pan he' ikwetju'ł mil (4.000) yamets he' jukhew? łQa pa'n uja'x iye ke' łaqaxpalii topolij he' canastul? ¹¹ łInhats'ek in nite' lenikfe'li'lets yakha' in nite' k'iyetij pa'qu' pane', qe k'iyetij yijat'ij qu' jeli'łiju'ł ne' leqe levadura nekhewe' fariseol qa ne' saduceol iye?—* ¹² Ma' qa nikfe'lik'iha hekhewe'en ha' Jesús in nite' iyetij ne'ej levadura yetsji'ł ne'ej

* **16:4** Mt 4:13; 21:17; Lc 11:29 * **16:6** Mt 3:7; 8:15; Lc 12:1; 1Co 5:6-8; Ga 5:9 * **16:8** Mt 6:30; 8:26; 14:31; Lc 12:28 * **16:9** Mt 14:17-21; 15:34-38 * **16:11** Mt 3:7; 16:6; Mr 8:15; Lc 12:1

pan, qete'e' kekhewe' i'nq'ijatshenij he' fariseol qa he' saduceol iye.*

Jesús takha'ija pa' Cristo.

(Marcos 8:27-30; Lucas 9:18-21)

¹³ Ha' Jesús in hats yamets ha' sehe' te'weyij ha' witset Cesarea de Filipo, qa nifaakanji'ju' he' l'ijatshenhei: —¿Pa'n l'anyejeyij ene' jukhew ha'ne Ła's na' Jukhew?— ¹⁴ Qa yeku'l he' l'ijatshenhei: —Uja'x he' yit'ijets in akha'te' ka' Juan Bautista'ik'i, qa uja'x he' yit'ijetsek in akha'te' pa' Elias'ik'i, qa hekhewep qa yit'ijetsek in akha'te' pa' Jeremi-asik'i qa yumtitax iye pekhewep profeta'ik'i.—*

¹⁵ Qa ha' Jesús qa yit'ijets he' l'ijatshenhei: —Qa ekheweli'l, ¿tekpa' letsumti'iliikiyek qu' yakha'ye'?—

¹⁶ Qa ha' Simón Pedro qa yeku'l qa yit'ijets: —Akha' pa' Cristo, Łaa'sija pakha' nite' wa'm Dios.

—* ¹⁷ Ha' Jesús qa yit'ijets: —Qi qu' e'le'wisi'imkii, Simón, Ła's ha' Jonás, qe nite' pa'qu' jukhewe'le qu' nethinij in lenikfe'lets aka'an, qe ewi'Łe na' Tata i'ni' na' wa's in nethinij qa lenikfe'lets aka'an.*

¹⁸ Yakha' hit'ij ewets, in akha' e' Pedro, ute Łasi', qa ene' qi ute qa' hik ene' haqsi'jipji' ne' yi'lijtsitjii. Qi qu' net'un, qa nite' yegenijaniij hatse' na' le'nq'itset'ij ne' naxju' (Hades).* ¹⁹ K'ekisij ne' łejinjei na' tenek'enheiji' na' Dios. Qa pa'qu' ophe'l ha'ne sehe' ipji' qa' hik łunye'je'jeek na' wa'sji' qu' not'ophelitii, qa pa'qu' iwejin ha'ne sehe' ipji'

* **16:12** Mt 5:20; 17:13; 23:3 * **16:14** Mt 14:2; 17:10; Mr 6:15; Lc 9:8; Jn 1:21 * **16:16** Mt 1:16; Jn 11:27 * **16:17** Jn 1:42; 21:15-17; 1Co 15:50; Ga 1:16; Ef 6:12; He 2:14 * **16:18** Mt 18:17; Hch 5:11; 7:38; 8:1,3; 9:31; 11:22,26

qa łunye'je'jeek qu' netwejinhetii iye na' wa'sji'.—
* 20 Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijets he' l'ijatshenhei
qu' hasu'uj nenfel'ekuni'm pe'ye' in łakha'ija pa'
Cristo.*

Jesús qa nifel qu' natlanhetii hatse'.

(Marcos 8:31–9:1; Lucas 9:22-27)

21 Qa hik aka'aj ha' Jesús qa nifeeli'mha he'
l'ijatshenhei in łakha' qu' namii hatse' ha' Jerusalén
qa he' tenek'enhe'yij ha' witset qa hekhewe' iye
tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' i'nq'ijatshenij iye
ke' Moisés le'lijei qu' qi qu' naatsheten hatse'. Qa
yit'ijets qu' nilan qa' ila'xe'le iye qu' namets wet-
shetk'ewi'l neluts.* 22 Ha' Pedro qa ikijfik'i ha'
Jesús qe qa' naq'ayiniq aka' yit'ij, ma' qa yit'ijets:
—¡Nite' hisu'un qu' lexke'yi'ij kakha'an pa' Dios,
Yatsat'axyij! ¡Aka'an nite' leke' qu' ejunye'je'kii!—
23 Qa ha' Jesús qa tetwek'ela'xets, qa yit'ijets ha'
Pedro: —Me'nton ye'mii, Satanás, hik ejunye'j
ne'ej ute qu' hilanifi qa' natsamju', qe akha' nite'
lijamti'ets pa'qu' nisu'un na' Dios, qe uja'xle eke'
yisu'un ene' jukhewle.—* 24 Ma' qa ha' Jesús qa
yit'ijets he' l'ijatshenhei: —Qu' nana'l pa'qu' nisu'un
qu' natsjayanija, qa' nili'ij pa'qu' łakhayeletax qu'
nisu'un, net'eku'mi' yijat'ij pe'qu' leqe cruze* qa'
natsjayan.* 25 Qe pa'qu' nisu'un pa' witiłax ha'ne
sehe' ipji', qa qu' nawa'm qa' hami'im hatse'. Qa

* 16:19 Is 22:22; Mt 18:18; Jn 20:23; Ap 1:18; 3:7 * 16:20 Mr 8:30;
Lc 9:21 * 16:21 Lc 9:22-27; Mt 17:9; 20:18; 27:63; Lc 24:7; Jn 2:19
* 16:23 2S 19:22; Ro 8:5,7; Fil 2:5; 3:19; Col 3:2 * 16:24 “T'eku'mi'
pe'qu' leqe cruze” ikji' qu' netk'enetsha pa' Jesús yemjeetax qu'
qiye'tax pa'qu' ul'axe'. * 16:24 Mt 10:38; Lc 14:27

pakha'le qu' nite' nana'yi'ij pa' witi'la'x ha'ne sehe' ipji' qe ta' l' yiwets, qa qu' nawa'm qa' nana'li'm pa' witi'la'x.* ²⁶ Qe, ¿lek pakha' qu' ne'weju'lij pa'qu' jukhewe' qu' natsat'axtaxij ha'ne week sehe' ipji' qa ham hi'im na' witi'la'x na' wa'sji'? ¿Qa lekpa' iye qu' ni'eyijkitiju'l pa'qu' jukhewe' qu' nataqha'yets pa'qu' hi'la'xe' na' wa'sji'?* ²⁷ Qe ha'ne La's na' Jukhew te'nilit'ijju' hatse' na' qi lesa'x na' Latata qa ne' laqa angelits iye. Ma' qa' ha'ne La's na' Jukhew *qa' nijaninij week ewitei in tunyejeyek pe'qu' naqsii'kii.* (Sal 62:12)* ²⁸ Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, enewe' uja'x hane'e'in mente' naxju' hatse' qa' ni'wen ha'ne La's na' Jukhew namijju' qu' netnek'enhei.—*

17

Jesús qa tujtseika' pa' tunye'j pa'aj.
(Marcos 9:2-13; Lucas 9:28-36)

¹ In naxijik'i ke' ewi'l tatsai (6) nelutsik'i ha' Jesús qa ikijfik'i ha' Pedro qa ha' Jacobo (Santiago) qa hakha' iye lejefe'le ha' Jacobo, Juan. Qa uja'xhi'ikii in iki'lik'ipha'm ke' qipha'm utek.* ² Qa hik hakha'a' pa'aj qa we'nethinets ha' Jesús in tanalit pa' tunye'j. Ma' qa pa' leju's leppepep hik tunye'j ne' junu' qa pe' leqhinatai qa tujji'ha in foo'ija.* ³ Qa laxa iye pa'aj pa' Moises'ik'i qa pa' Elias'ik'i tafaakate'yi'lju' pa'aj ha' Jesús. ⁴ Ha' Pedro

* **16:25** Mt 10:39; Jn 12:25 * **16:26** Sal 49:7-8; Lc 12:20 * **16:27**
Mt 26:64; Mr 8:38; Hch 1:11; 1Ts 1:10; 4:16; Ap 1:7 * **16:28** Mt
4:23; 10:23; Hch 20:25 * **17:1** Mt 26:37; Mr 5:37 * **17:2** Sal
104:2; Dn 7:9; Mt 28:3; 2Co 3:18; Ap 1:16; 10:1

qa yit'ijets pa'aj ha' Jesús: —Yatsat'axyij, hayits qa le'wisi' ha'ne ju'uni'. Qu' isu'un qa haqsiijikii wetshetk'ewi'le' wititsil lelitse', ewi'le'pe'qu' etsi'yi'ij qa ewi'le' pe'qu' Moisés letsi'yi'ijek qa pekhep iye qa' letsi'yi'ijek na' Elías.—* ⁵ In mexe iyet pa'aj ha' Pedro qa nametsju' pa'aj pe' tujji'ha wasi' qa tit'oyijju' pa'aj qa hikpe' nokes ji'teje'm pa' iyet qa yit'ij pa'aj: —Hane'en hik ha'ne Ya's qi in hisu'un, hik ha'ne qi in tsi'sinheti'mkii. Qa hik ha'ne ek'eni'lik'iha pa'qu' nit'ij.—* ⁶ In yepi'ye' ek'i pa'aj aka'an he' l'ijatshenhei qa namju'kii, weniipinju'kii pa'aj qa qi in nijiwei.* ⁷ Ha' Jesús qa ikets pa'aj qa t'eku'metsju'kii qa yit'ijets pa'aj: —Eniyi'le'pha'mkii. Hasu'uj e'nijiwe'yi'le'.—* ⁸ Qa yeje'taxik'ipha'm pa'aj qa hats hamits pekhewep hats ewi'le'kii pa'aj ha' Jesús. ⁹ In tepilik'uiju'kii iye ke' utek, ha' Jesús qa yiyaji'ijets pa'aj qu' hasu'uj nenfel, qa yit'ijets: —Hasu'uj enfeli'li'm pe'ye' aka' li'weni'le'. Hatse'lu' qu' ita'xe'tax iye ha'ne La's na' Jukhew qa' enfeli'le'kii yijat'ij.—* ¹⁰ Ma' qa he' l'ijatshenhei qa nifaakanij ha' Jesús qa yit'ijets: —¿Inhats'ek ne' i'ng'ijatshenij ke' Moisés le'lijei in yit'ijets qu' nonjo qu' nanam pa' Elias'ik'i qa ink'aye'le' pa' Cristo?—* ¹¹ Ha' Jesús qa yeku'le': —Yijaa'ija qu' nanam hatse' pa' Elías, qa' hikpa' week naqsi'jju' hatse' ekewe' wek-wek.* ¹² Qa yakha'le' qa hit'ij ewets ka' Elías in hats namtax qa nite'le' nikfe'lij, qe leqfenyejeyij yi-

* **17:4** Mr 9:5; Lc 9:33 * **17:5** Is 42:1; Mt 3:17; Mr 1:11; Lc 3:22; Hch 3:22; 2P 1:16-18 * **17:6** Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 * **17:7** Dn 8:18; 9:21; 10:10; Mt 14:27 * **17:9** Mr 9:9-13
* **17:10** Mal 4:5; Mt 11:14 * **17:11** Mal 4:6; Lc 1:16-17

jat'ij kakha' lekhewelle in yisu'un qu' leqfenyejeji'ij. Qa hik qu' leqfenyejeji'ij iye hatse' ha'ne Ła's na' Jukhew qu' naatsheten iye nekhewe'en.— ¹³ Ma' qa he' l'ijatshenhei qa nikfe'lik'i in kakha'le Juan Bautista'ik'i in iyetij.

Jesús qa yitin pa' ewi't omela's.

(Marcos 9:14-29; Lucas 9:37-43)

¹⁴ In yamii iye ha' i'ni' he' olots jukhew qa efuts iye, ma' qa nekets ha' ewi't jukhew qa wonokok'enijupju' qa yit'ijets: ¹⁵ —Yatsat'axyij, enq'eletij wat'ij ha' ya's, qe qi qa iftsaxji'ijji' qa nekji'jets pa' Łaja'me't, ma' qa yik'elelinhetji'ijkii qa hats qi in wanqaats'e, qe olotsij in nami-
jji'ju' na'aj fe't qa olotsij iye in namijji'ju' na'aj iweli'. ¹⁶ Hats henka'xtaxets ene' ijatshenhei qa nite'le leke' qu' nifin.—* ¹⁷ Ha' Jesús qa yeku't qa' yit'ij: —Peijaat'ij, enewe' hane'ej namji'ju' ha'ne łahats'ij hayits qa qi in inqeku' qa u'ets iye. ¿Pa'n iplu'uk'ui qu' mexe ha'ni't etji'teje'mkii? ¿Pa'n łahats'ij qu' mexe ye'weju'li'it eju't? Enka'xi't met hane'e'in pa' omela's.—* ¹⁸ Ha' Jesús qa yaq'ayiniq qa pa'inwo'met qa ikik'uifik'i hakha'an. Ma' qa hik akaa'ijha ha' omela's qa hamiikii pa' łunye'jtax.* ¹⁹ Ma' qa he' l'ijatshenhei qa uja'xli'itkii in tafaakate'yi't ha' Jesús, qa nifaakanij: —¿Inhats'ek yekheweli't in nite' leke' qu' hiwutsheni'lfik'i pa' inwo'met? — ²⁰ Ha' Jesús qa yit'ijiju'Ł: —Qe łammi'ste in nite' l'inqekutaxi't, qe yijaa'ija aka' qu' hit'ihij ewets, qu' hik łuk'eye' ne'ej mostaza ło' pa'qu'

* **17:16** Mt 10:1; Mr 6:7; Lc 10:17 * **17:17** Jn 14:9; 20:27; Fil 2:15

* **17:18** Zac 3:2; Mt 8:26; Mr 1:25; Lc 4:35; Jud 9

nite' eqekuyejeyi'il qekha leke'ye'tax qu' it'ihijets ene' utek: "Ijayik'ui ha'ne la'ni' qa' tujtseika'ye' pa'qu' ni'i'." Ene' utek qekha net'ijaitax. Hamtax pa' qek nite' leke'ye'tax qu' aqsiilikii.* 21 Aka'an in lunye'j pa'qu' inwo'met'e nite' ikfik'i, qe ewi'He yijat'ij qu' nukinfik'i pa'qu' niyiinija qa nite' tek iye.—

*Ewi'tij iye pa' Jesús in nifel qu' natlanhetii hatse'.
(Marcos 9:30-32; Lucas 9:43-45)*

22 In mexe i'ni' wete'm ha' Galilea leqe sehe', ha' Jesús qa yit'ijets he' l'ijatshenhei: —Ha'ne La's na' Jukhew testi'yij hatse' nekhewe' jukhew.* 23 Ma' qa' nilan, qa qu' namets wetshetk'ewi'l neluts qa ila'xe' iye.— Hekhewe'en qa qi in ika'metetskii in yepi'ye' ej aka'an.

Pe' yijaninkii t'ejuyets pe' witlijsitjii.

24 Ha' Jesús qa he' l'ijatshenhei in yamets ha' witset Capernaum qa hekhewe' yijanin wo'oi l'astai qu' net'ejuyets ke' witlijsitjii qa nekii ha' Pedro qa nifaakan: —Na' aqa maestro'ol ¿me nite' yijaninji'ij ke' qi witlijsitjii?—* 25 Qa yeku'l ha' Pedro: —Hats yijaninji'ij.— Ma' qa in uyifi ke' wititsi' ha' Pedro, qa ha' Jesús qa aje'eł nojo'ojpha'm in nifaakanij aka'an ha' Pedro in mexe ham yit'etaxij, qa yit'ijets: —¿Pa'n lumti'ek Simón qu' lunye'je' aka'an? Week pekhewe' tenek'enhe'yipji' ha'ne sehe', ¿pa'n hii pe' iyinijets qu' nijaninji'ij pe' wekwek? ¿Me pekhewe' telitsle? ¿Me i'nhi'i pekhewe'

* 17:20 Mt 21:21-22; 13:31; Mr 9:23; 11:23; Lc 17:6; Jn 11:40; 1Co 13:2 * 17:22 Mt 16:21; 20:17; Mr 8:31 * 17:24 Ex 30:13; 38:26; Mr 9:33

tujtseikal?—* ²⁶ Qa yeku'ł ha' Pedro: —Pekhewe' tujtseikal.— Ha' Jesús qa yit'ijets: —Ye'ehe, qa pe' łelits qa' hik pekhewe' qu' nite' nijanine'. ²⁷ Qa qu' hasu'uj na'nayu' ine'm pe'ye', ma'aiju' ne' kałi' qa' aqaqanhen, qa pa'qu' nojo qu' aqaqanhene'ye' qa' hikpa' i'wenji' łeji' pe'qu' ł'astaki'ye' qa hik pekhe'ye' qa' hijaninj qa' akhap iye qu' ijaninj iye. Qa' eka'xii qa' łisij.—*

18

¿Łek pakha' les qiji'?

(Marcos 9:33-37; Lucas 9:46-48)

¹ Qa hik pakha'aj he' ł'ijatshenhei qa nekets ha' Jesús, qa nifaakan: —¿Łek pakha' les qu' qiye'ji' hatse' pa' tenek'enheiji' pa' Dios?—* ² Ha' Jesús qa taya'yii ha' ewi'ł omela's. Ma' qa yinhinji'ju łeqewuk'u, ³ qa yit'ijji'ju': —Yijaa'ija aka' hit'łij ewets, ekheweli'ł qu' nite' meni'nk'aihiti'ł qa qu' nite' ejunyejeyi'ł ne'ej omehets, qa' nite' niyi'ł ji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios.* ⁴ Qa hik ta'łijupi', pa'qu' łunye'je' in nite' weniwqinhet in łunye'jek ha'ne omela's, qa' hik pakha'ye' qu' les qiye'ji' in i'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios. ⁵ Qa pa'qu' neneqjunu'uj pa'qu' ewi'ł omela'se' hik łunye'j hane'en qu' nata'łets ka' yii, qa yakha'łe in neqjunu'yij. ⁶ Qa pakha'łe qu' naqsijkinenijkii pa' uł'ax enewe' tek'en yiwets mente' qits, qa les łe'wis qu' not'ophełiti'yijifi łaqawe'j ewi'ł qi ute qa'

* **17:25** Mt 22:17,19; Mr 12:14; Ro 13:7 * **17:27** Mt 5:29; Jn 6:61 * **18:1** Mt 9:10; 22:24; Mr 10:10; Lc 6:1; Jn 3:35; 6:3; Hch 6:1; 13:20 * **18:3** Mt 5:20; 7:21; 19:14,23-24; Mr 9:47; 10:15; Lc 18:17; 1Co 14:20; 1P 2:2; Jn 3:5

netwumhitijji'ju' pa'qu' qi lejtaxe'.* 7 ꞑPeijaat'ij hatse' ha'ne sehe' ipji' qe ta'lets pekhewe' yat-sat'etsipji' hane'en in inqagsijkinenijkii pa' ul'ax! Qe ham niyejini'ik'ui qu' lunye'je'kii aka'an. ꞑQa hiye' ha'nus pa'qu' jukhewe' i'nli'i efu qu' nata'lets in yaqsijinenijkii pa' ul'ax pakhape' iye!.* 8 Qa qu' nakha'ye' okoi, i'nli'i qu' nakha'ye' ef'i' qu' nata'lets in laqsijikii pa' ul'ax, qa' isa'xii qa' iton e'mii pa'qu' iwu'mji'. Les qu' le'wise' qu' ewi'le'le' okoi i'nli'i qu' ewi'le'le' ef'iyey' qu' niji'teje'm na' witi'la'x, qa' nite' hik lunye'j qu' ewumhitijji'ju' pa' fe't nite' yili'ij qu' weeke' wetets ne' okoyei i'nli'i ne' ef'iyeyi.* 9 Qa qu' nekhe'ye' oto' qu' naqsijinenijkii pa' ul'ax, qa' enit'ijpha'm qa' iton e'mii pa'qu' iwu'mji'. Les qu' le'wise' qu' ewi'le'le' otoyey' qu' niji'teje'm na' witi'la'x, qa' nite' hik lunye'j qu' ewumhitijji'ju' pa' fe't nite' yili'ij qu' weeke' wetets ne' otoi.—*

Pe' hamikii kots'etax.
(Lucas 15:3-7)

10 —Hasu'uj uteni't pa'qu' ewi'le' enewe' mente' qits, qe yakha' hit'ilij ewets in na'l nekhewe' laqa angelits enewe'en i'nji' ene' wasits, qa' nekhewe'en qa' week lahatsiyij ikji'jets na' Tata i'ni' na' wa's.* 11 (Qe ha'ne la's na' Jukhew nam qe qa' nowo'oikii qu' nilin pakha' qu' hame'taxiikii.)* 12 ꞑPa'n lumti'il qu' lunye'je'? Pa'qu' jukhewe' qu' nana'li'm pe'qu' cien (100) lelinheye' kots'etets qa' ewi't

* **18:6** Mt 20:20-28; Mr 9:42; Lc 17:2; 1Co 8:12 * **18:7** Mt 26:24; Lc 17:1; 1Co 11:19 * **18:8** Mt 5:30; 25:41; Mr 9:43 * **18:9** Mt 5:22,29; Mr 9:47 * **18:10** Est 1:14; Lc 1:19; Ap 8:2; Sal 34:7; 91:11; He 1:14; Mt 6:29; 25:40,45; Lc 15:10 * **18:11** Mr 2:10; Jn 2:25

pe'qu' hami'iikii, ¿me nite' yiwejinle eku'ni' pa' tseenepha'm pe' noventa y nueve (99) qa' mexe nowo'oikii pe' kots'etax hamiikii? ¹³ Yijaa'ija in le'wisi'mkii in na'l pe' noventa y nueve (99), qa' in yi'wen pe' ewi'l hamtaxiikii qa' les qi'ija in le'wisi'mkii. ¹⁴ Hik aka' lunye'j na' Atata'al i'ni' na' wa's, nite' yisu'un qu' ewi'le' pa'qu' hami'iikii ene' mente' qits.—

¿Pa'n lunye'j qu' e'le'sitsi'il wetju'l pa'qu' ejefeye'?
(Lucas 17:3)

¹⁵ —Qa pa'qu' ejefeye' qu' naqsi'j e'mijkii pa' ul'ax, ma'ai qa' ujaxehi'il wetju'l qu' afaakate'yi'lju', qa' enfeeli'mha pa' ul'ax yaqsi'j e'mijkii. Qa qu' netk'en'eju'l, ma' qa' e'le'sitsi'il wetju'l iye.*

¹⁶ Qa qu' nite'le netk'eni'ik'i pa'qu' ittaxijets ma' qa' ege'mets iye ewi'le' i'nhi'i qu' wetsjuk'e pe'qu' ijts'eyek'i'ii, hats'inha pe'qu' nit'ij qa' week jutsiqetsi'ija qu' nata'tets pekhewe' qu' wetsjuk'e i'nhi'i qu' wetshetk'ewi'le' in ijts'eyek. (Dt

19:15)* ¹⁷ Qa qu' nite' netk'eni'il eju'l iye qa' enfeli'hi'm pe' witlijsitjii. Qa qu' nite' netk'eni' iju'l iye pe' witlijsitjii, ma' qa' hik eqjunyejeyi'ilij pekhewe' yeqeku' na' Dios qa' pe' yijaninkii wekwek judioltax qu' net'ejuyets pa' witset Roma.

* ¹⁸ Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, pa'qu' ophe'hi'l ha'ne sehe' ipji', qa' hik lunye'je'jeek qu' not'ophe'tii na' wa'sji'pha'm. Qa pa'qu' iwejini'l ha'ne sehe' ipji' qa' lunye'je'jeek iye qu' netwejinhetii iye na'

* **18:15** Lv 19:17; Ga 6:1; 2Ts 3:15; Stg 5:19; 1P 3:1 * **18:16** Nm 35:30; Jn 8:17; 2Co 13:1; 1Ti 5:19; He 10:28 * **18:17** Mt 16:18; 1Co 14:4; Ap 1:4; Ro 16:17; 1Co 5:9; 6:1-6; 2Ts 3:6,14; 2Jn 10

wa'sji'pha'm. * 19 Qa hit'ihij ewets iye aka'an, qu' wetsjuk'e ekheweli'l pe'qu' net'ekumij wetju'ha pa'qu' nisu'un qu' niyinet's ha'ne sehe' ipji', qa na' Tata i'ni' na' wa's qa' naqsiimijkii. 20 Qe pa'qu' na'ni' pe'qu' wetsjuk'e i'nh'i qu' wetshetk'ewi'le' qu' nonot'axij wetju'l ka' yii qa yakha' qu' ha'nji'ju' leqewuk'u pekhewe'en. — 21 Ma' ha' Pedro qa ikets, qa nifaakan: — Yatsat'axyij, ¿pa'n uja'xij qu' naqsi'j ye'mijkii pa'qu' ul'axe' pa'qu' yejefeye' qa yakha' qa' hisu'unji'ij qu' ye'le'sitsi'il wetju'l? ¿Me siet'e'ej (7)? — * 22 Ha' Jesús qa yit'ijets: — Nite' hit'ij ewets qu' sieteye'h'ij (7), les le'wis yijat'ij qu' hit'ij ewets qu' setentay'ij (70) qu' sietey'ij (7). 23 Qa hik ta'hijupi', na' tenek'enheiji' na' Dios qu' jintejeyumtshenijupi' in hik lunye'j pa'qu' ewi'l qi wittataye' in yisu'un qu' nenikfe'lets pe' l'ekumhifkinel pe' leqejkunenehi. 24 In i'nk'a yeje' qa tetka'xii pa' ewi'l olots pe' l'ekumhifkinel olots millonits yamets. 25 Pakha' witqejkunenek in ham pa'qu' nijaninij pe' l'ekumhifkinel, ma' qa pa' wittata qa ina'qyaji'ij qu' ne'tninei qu' hik lunye'je' qu' witlinek'e weeki'l pe' lewhe'ye' qa' pe' lelits iye, qa week iye pe' na'ltaxi'm in yatsat'etstaxij qa' laja'yi'ij pe' l'ekumhifkinel. * 26 Ma' qa pa' witqejkunenek qa wonokok'enifi pa' laqa patun, qa yit'ijets pa'aj: “Patun, enq'eletyij. Hasu'uj itaqsunijup wat'ij. Week lek hijanin hatse'.” 27 Pa' patun qa qi in neq'eletij qa week yiwu'm pe' l'ekumhifkineltax qa yiwamhitik'i. Ma' qa yuki'nfik'i qa yiwejinle. 28 In ikfik'i pa'aj pa' witqejkunenek qa we'tweni'l

* 18:18 Mt 16:19; Jn 20:23 * 18:21 Lc 17:3-4; Col 3:13 * 18:25 Ex 21:2; Lv 25:39; 2R 4:1; Neh 5:5,8; Lc 7:42

pa'aj pakhap witqejkunenek iye l'ithayife'ej pa'aj pa' yithayiki. Pakha'an t'eku'mi' pa'aj pe' laq'astai, nite'le olotstax. Qa t'ilit'ets pa'aj qa yeqes'ulkatifi laqawe'j pa'aj qa yit'ijets: “Yape atsjanin ke' l'eku'mi' yaq'astaiyik'!”*
 29 Pakha'an qa wonokok'entaxifi qa yittaxijets pa'aj: “Enq'eletyij, hasu'uj itaqsunijup wat'ij. Week lek hijanin hatse'.” 30 Qa pakha'an qa nite'le neq'eletij qa yeka'xii pe' witq'ophelitjii qa yuihinifi qa yophe'l pa'aj qa' i'nk'ale niwejin qu' week nijanin pe' l'ekumhifkinel. 31 In yi'wenij pekhewep iye witqejkunenehei pakha'an aka' leqfenye'j lewek qa qi in yaats'e'ej pa'aj pekhewe'en, ma' qa nifeli'm pakha' laqa patun wete'm pa' leqfenye'j lewek pa' ewi'l. 32 Pa' patun qa inq'ukinii qu' netetka'xii qa yit'ijets pa'aj: “Witqejkunenek, akha' qi in ul'ax. Yakha' k'ewejinle. Hiwu'm ek'ui qa hiwamhitik'i iye ke' ekumhifkinel qe l'iyinij yiwets qu' ne'sq'elet'ej. 33 Qa akhaptax iye qek enq'eletij iye na' ithayife in yijunye'jek in tseq'elet ej.”* 34 Pa' patun qi in nayu'um pakha'an qa inaqtyaji'ij qu' not'ophelitii qa' nattanithenhetii iye iplu'ui qu' week nijanin pekhewe' l'ekumhifkinel qa' netwejinhetii. 35 Aka'an hik aka' qu' leqfenyejeyi'il ej na' Tata wa'sji' qu' nite' weeki'ijha pe' atawjetsi'l qu' e'le'sitsi'il wetju'l pa'qu' ejefeyi'il.—*

19

* **18:28** Mt 20:2; 22:19; Mr 6:37; 14:5; Lc 7:41; 10:35; Jn 6:7

* **18:33** Mt 6:12; Ef 4:32; Col 3:13; 1Jn 4:11 * **18:35** Pr 21:13; Mt 6:14; Stg 2:13

*Jesús qa iyetij in t'ejuyets na'aj weqle.
(Marcos 10:1-12; Lucas 16:18)*

¹ Ha' Jesús in yili'ij in nifel ekewe'en, qa ikik'ui ha' Galilea qa yamii ha' leqe sehe'ek ha' Judea nelu'uju'l te'weyii ha' lajaika' ai ha' haqqi' Jordán.*

² Ma' qa olootsija iye he' yijayaniiteje'm, qa hik hakha'a' qa niñiniju' he' wanqaats'etaxju'.* ³ Uja'x he' fariseol qa nekets qu' nijaajin, ma' qa ni-faakan: —¿Me lenexke'ej pa'qu' jukhewe' qu' newe-qle'e'l pe'qu' lewhe'ye'ye' in na'l pa'qu' nata'hijupi'?—

* ⁴ Ha' Jesús qa yeku't: —¿Me nite' lejeh'i't ke' we'nika'ajji', nakha' naqsi'jju' in i'nk'aa'ija ha'ne week yaqsiijkii pa' jukhew qa pe' efu? (Gn 1:27)*

⁵ Qa yit'ij iye ke' we'nika'ajji': “Qa hik ta'hijupi' pa'qu' jukhewe' qu' nak'esik'ui t'alhei, ma' qa' ewi't na'ni'ti' pe'qu' lewhe'ye'ye', qa in wetsjuktax qa hats ewi'tle pa' wit'ese'n.” (Gn 2:24)* ⁶ Ma' qa hats nite' wetsjuk, hats ewi't pa' wit'ese'n. Qa hik ta'hijupi' hasu'uj pa'qu' nak'esinhetje'm pekhewe' hats ewi't yeni' pa' Dios.—

⁷ Pekhewe'en qa yit'ijets iye pa'aj: —¿Qa inhats'ek pa' Moises'ik'i in inaagyaji'ij pa'aj pe'qu' efuye' qu' netesti'yij pa'qu' witfaakanek'e t'ejuyets qu' neweqle ma' qa nakik'ui pa'qu' lewhe'ye'ye'?— (Dt 24:1-4)*

⁸ Qa yit'ijiju'l ha' Jesús: —Qe t'units pe' atawjetsi't, ham eq'iltaxitsi'it. Qa ka' Moises'ik'i qa lexkelihij e'm qu' meweqle'elju' pe' ewhe'yetsi't. Qa nite'te hik aka' qu' lunye'je' in yojo. ⁹ Yakha'te qa hit'ihij ewetsek pakha' qu' nili'ij pe'qu' lewhe'ye'ye' ma' qa lewhe'ye'yi'ij iye pekhepe' efu ma' qa hats

* 19:1 Mt 7:28; Lc 9:51; Jn 10:40 * 19:2 Mt 4:23; 12:15 * 19:3

Mt 5:31; Jn 8:6 * 19:4 Gn 2:18; 5:2; Mt 21:16 * 19:5 Mal 2:15;

1Co 6:16; Ef 5:31 * 19:7 Mt 5:31

yaqsiijkii iye aka' witwu'ax (adulterio). Qa qu' nata'He'ets pe'qu' efuye' in wanawitji'il pakhape', ma' qa pa' jukhew qa hats nite' yaqsiijkii aka' witwu'ax (adulterio) qu' lewhe'ye'yi'ij pekhepe'.—

* ¹⁰ Qa he' H'ijatshenhei qa yit'ijju': —Ye'ehe, qu' hik aka' lunye'je' in t'ejuyets na'aj jukhew qa ne'ej lewhe'ye', qete'e' les le'wistax pa'qu' jukhewe' qu' hasu'uj netewhe'yei.— ¹¹ Qa yeku't ha' Jesús: —Nite' week qu' leke'ye' qu' net'eku'mi' qu' lunyejeje' aka' hit'ilijets. Uja'xle pe'qu' netisij na' Dios qa' net'eku'mi' qu' lunyejeje' aka'an.* ¹² Qe na'l pe' ta'lij ji'teje'm wittawe'j in ul'ets pe'qu' leqeleye' qa nite' leke' qu' netewhe'yei. Qa na'l iye pe' wetwu'mle pe' leqeleye' yiwu'mik'ui ene' jukhew. Qa pekhewepke qa lekhewelle in wanaqsi'jletijkii in hik lunyejei qu' newetwu'm leqeleye', qe ta'lets pa' tenek'enheiji' pa' Dios. Pakha' qu' leke'ye' qu' net'eku'mi' aka'an, qa' net'eku'mi'.—

Jesús qa iyinipji' pe' omehets.

(Marcos 10:13-16; Lucas 18:15-17)

¹³ Ma' qa tetka'xii ha' Jesús he' uja'x omehets qe qa' net'eku'mipji' lesinjel qu' niyininipji'. Qa he' H'ijatshenhei qa yaq'ayintaxij hekhewe' neka'x he' omehets. ¹⁴ Ma' qa ha' Jesús qa yit'ij: —Enwejini't met ne' omehets, hasu'uj aq'ayini'lij qu' nenek yiwets, qe nekhewe' i'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunyejei nekhewe'en.—* ¹⁵ Ma' qa in hats yili'ij in t'eku'mipji'kii lesinjel he' omehets, qa ikik'ui iye hakha' i'ntaxi'.

* **19:9** Mt 5:32; Lc 16:18 * **19:11** Mt 13:11; 1Co 7:7 * **19:14** Mt 18:3; 1P 2:2

Pa' ewi'l ha' jutjana'x yiwq'axin wekwek.

(Marcos 10:17-31; Lucas 18:18-30)

¹⁶ Ewi'l ha' jutjana'x namii ha' Jesús qa nifaakan: —Maestro, ¿pa'n lunye'j pa'qu' le'wise' qu' haqsiijkii hats'inha qu' nana'l ye'm pa' witi'la'x nite' yili'ij?

—* ¹⁷ Ha' Jesús qa yeku't: —¿Inhats'ek in łatsfaakanij pakha' t'ejujets pa' le'wis? Ewi'He nakha' le'wis. Qa qu' isu'un qu' nana'l e'm na' witi'la'x qa' ek'enik'iha ke' yit'ij nakha'an tisij ka' Moises'ik'i. — ¹⁸ Qa yit'ij ha' jutjana'x: —¿Qa pa'n ikji' pakha'an kekhe'we'en? — Qa ha' Jesús qa yeku't iye: — *Hasu'uj eqek'ui. Hasu'uj ejtenij qu' a'qapi'i pekhepe' iye efuye' qu' hats ewhe'yei. Hasu'uj ejtenkii. Hasu'uj mowotk'onli'imkii pa'qu' netnek'enhei.**

¹⁹ *Iwqinhetji' qa ek'eenetsha iye pa'qu' atataye' qa enene iye. Isu'un week pa'qu' mete' e'm jukhew qa efuts in ejunye'jek in łewetsu'unte.—* (Ex

*20:13-16)** ²⁰ Qa ha' jutjana'x qa yit'ij: —Week ekewe'en yakha' qi in heik'enik'i qa haqsiijkii iye. ¿Qa pa'n lunye'j pa'qu' mexe hami'ik'ui qu' haqsiijkii? — ²¹ Ha' Jesús qa yeku't: —Qu' isu'un qu' atsathenija, yape ma hane'ej, qa' ihinijkii week pekhe'we' na'l e'm. Qa pe'qu' łajale' qa' week łisij nekhewe' if'iljetsits ham yiwq'axine', qu' hik aka' eqfenye'ji'ij ma' qa' nana'l e'm yijat'ij nekhewe' le'sits t'ejujets na' wa'sji'. Ma' qa' i'nk'ale etpil qa' enek qu' atsjayan. —* ²² Ha' jutjana'x in yepi'ye' ek'i aka'an, qa ik qi in ul'axi'mkii, qe łakha' qi in yiwq'axin wekwek. ²³ Ha' Jesús qa

* **19:16** Lc 10:25-28; Jn 12:25; Hch 13:48 * **19:18** Dt 5:17-20

* **19:19** Lv 19:18; Dt 5:16; Mt 5:43; 22:39; Ga 5:14; Stg 2:8 * **19:21** Lc 12:33; 16:9; Hch 2:45; 4:35; 1Ti 6:18

yit'ijji'ju' he' l'ijatshenhei: —Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets in jutsitaxija pa'qu' qi wekwek niwq'axin qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios.*
²⁴ Hit'ilij ewets iye in les qu' nite' jutsitaxe' pa'qu' ats'etaxe' qu' nuyii ne'ej tawjena'x loto', qa nite' hik lunye'j pa'qu' qi qu' niwq'axin wekwek in jutsitaxija qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios.—* ²⁵ In yepi'ye' ej aka'an he' l'ijatshenhei, qa qi in yitju'axijpha'mkii, qa yit'ijju': —Maa, ¿qa pa'n lii pa'qu' leke'ye' qu' nuiji'teje'm pa' tenek'enheiji' pa' Dios?— ²⁶ Qa ha' Jesús qa yejeł ji'teje'm qa yit'ijji'ju': —Ene' jukhewle jutsitax qu' naqsi'jletaxijkii aka'an. Ewi'he pa' Dios in nite' jutsitaxi'm.—* ²⁷ Ha' Pedro qa yit'ij: —Yekheweli't week henejeti't he' week yiwekwekitsi't ma' qa k'ajayani't. ¿Qa lekpa' qu' heyesti'yi'lij hatse'?—
²⁸ Ha' Jesús qa yeku't: —Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets qu' namtaxets hatse' pa' lahats'ij, qa ha'ne Ła's na' Jukhew qa' na'nipji' na' qi le'wis łots'oji'la'x, ekheweli't in łatsjayani't qa' ni'ilipji' ek ne' doce (12) wits'ojilaxits. Qa ekheweli't qu' enek'enhe'yi'lij ene' doce (12) witsetits Israel łelits.* ²⁹ Week pekhewe' qu' nenejet łetsil, i'nhi'i łamatsits qa lek'injats, i'nhi'i lekutii qa lek'injai, i'nhi'i łatata, i'nhi'i lenene, i'nhi'i łelits qa i'nhi'i leq'ejinqa'wetitse' qe ta'lets aka' yii, ma' qa les olotsii'ija pe'qu' netesti'yij qa' netesti'yij iye na' witiłax nite' yili'ij.* ³⁰ Qa olotsle

* **19:23** Mt 13:22; Mr 10:23; 1Co 1:26; 1Ti 6:9 * **19:24** Mt 12:28; Mr 10:25; Lc 18:25 * **19:26** Gn 18:14; Job 42:2; Jer 32:17; Zac 8:6; Mr 10:27; Lc 18:27 * **19:28** Is 65:17; 66:22; 2P 3:13; Ap 3:21; 21:1; 22:1,3; Sal 45:6; Mt 25:31; He 1:8 * **19:29** Mt 6:33; Mr 10:29; Lc 18:29

nekhewe' hane'ej yojo, qa' hik nekhewe'ye' hatse' qu' netke'lenju'. Qa olots iye nekhewe' hane'ej teke'lenju' qa' hik nekhewe'ye' hatse' qu' nojo.—

20

Yejeyumtshenijupi' pe' yithayiki pa' uwaket.

¹ Ha' Jesús mexente' naq'axijik'i aka' yit'ij, qa yit'ij iye: —Qe na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j pa'qu' ewi'l jukhewe' yatsat'axij pa'qu' uwakete', qa wekiya'ffik'i in ik qe qa' nakii pe'qu' nithayinenij pa' leqe uwaket.* ² Qa mexe tafaakate'yi'hijju' pa'qu' laqjanye'ji'ij qu' ewi'l neluye', ewi'l denario,* qa in hats le'sitsijju' pa' laqjanye'jij ma' qa yukinii pa' uwaket qu' nithayiki. ³ Ma' qa in hats juufik'ipha'm ne' junu' qa ikfik'i iye pa' yatsat'axij pa' uwaket. Qa yi'wen iye pekhewep ts'ap'a'aju' iye pakha' joofji'ju' ham yithayikiye'. ⁴ Qa yit'ijets: “Ma'ahii qu' ithayiki'it ha' yeqe uwaket, k'ajametsinhi'itek.” Ma' qa ikkii pekhewe'en qu' net'ithayii. ⁵ Pa' yatsat'axij pa' uwaket qa ikfik'i iye in hats natsathenju' junu' qa yi'wen iye pekhewep iye ts'ap'a'aju' iye pakha'a', qa yit'ijets iye: “Ma'ahii qu' ithayiki'it ha' yeqe uwaket.” Qa ewi'hij in ikfik'i iye pa'aj in hats jelji' junu' qa yi'weni' iye pekhewep iye, qa yit'ijets iye: “Ma'ahii qu' ithayiki'it ha' yeqe uwaket.” ⁶ Ma' qa in hats metju'ha pa'aj pe' junu' qa ikii iye pa' joofji'ju' qa yi'weni' iye pekhewep iye ts'ap'a'aju' iye pakha' joofji'ju', qa nifaakan: “¿Inhats'ek in miitsju' la'ni'hi' hane'e'in nite' l'ithayi'yi'?”

* **20:1** Mt 13:24; 21:28,33

* **20:2** Ewi'l denario, lajanye'j pa'aj pa'qu' jukhewe' in ewi'l nehu qu' net'ithayii.

7 Qa yeku'l pa'aj pekhewe'en: "Qe ham pa'qu' nets'ithayineni'l." Qa yit'ij pakha'an: "Ma'atii iye ha' yege uwaket qu' ithayiki'il." 8 Ma' qa in hats lef'ekii pa'aj, pa' yatsat'axij pa' uwaket qa yiyaji'ets pa' leqjehinenek'ipji' pe' t'ithayii: "Onothet wetju'l he' t'ithayii qa' natjai, yojo qu' natjai he' teke'lenijju' in t'ithayii qa he' yojo'oj in t'ithayii qa' netkelenijju' qu' natjai."* 9 Ma' qa nekets pe' hats metju'ha pa'aj junu' in t'ithayii qa week pekhewe'en in tajai ewi'l denario. 10 Ma' qa in yamets pe' miitsju' t'ithayii qa yumtitax pekhewe'en qu' les qiyi'ija qu' natjai qe miitsju' t'ithayii. Qete'e' hik uja'x iye pe' tajal pe' i'nk'ale t'ithayitax ewi'l denario. 11 In yi'wen pe' tajaltax pekhewe'en ma' qa qi in ul'etsik'i le'lijeyets pa' yatsat'axij pa' uwaket. 12 Qa yit'ijju' pa'aj pekhewe'en: "Enewe' i'nk'ale t'ithayitax in hats metju' ke' junu' qa hik aqjanyejeyi'iyij yekhweli'l in miitsju' haki'lifi in he'yithayi'yi'iji' ka' l'elej ke' junu' aka' nehu'ik'i."* 13 Qa yeku'l pa' yatsat'axij pa' uwaket pa' ewi'l pekhewe'en: "Waika', nite' k'awitji'. ¿Me nite' hayiits jitafaakate'yijju' ka' yaqjanyej'ej qu' ewi'l neluye' qu' ithayii ewi'l denario?"* 14 Ehe, enewe'en aja', yape ma'aj. Qa yakha'le qa hisu'un qu' hetisij qu' hik uja'xe' ke' k'elisij ha'ne teke'leenijju' in t'ithayii. 15 ¿Ye' me nite' lenexke'ej pa'qu' hisu'un qu' yeqfenye'ji'ij pe'qu' natsat'etsletaxij? ¿Ye' me natawje'meten in yeq'iltina'x?"* 16 Qa aka'an hik aka' lunye'j

* 20:8 Lv 19:13; Dt 24:15

* 20:12 Jon 4:8; Lc 12:55; Stg 1:11

* 20:13 Mt 22:12; 26:50

* 20:15 Dt 15:9; Pr 23:6; Mt 6:23; Mr

pekhewe' hane'ej teke'lenju' qa hik pekhewe' qu' nojo hatse', qa pe' hane'ej yojotax qa' hik pekhewe' qu' netkelenju' hatse'.—*

Pa' Jesús qa nifel iye qu' natlanhetii hatse'.

(Marcos 10:32-34; Lucas 18:31-34)

¹⁷ Ha' Jesús in mexe ikik'ipha'm ha' wit'ikheyi'j hikha' teyii ha' Jerusalén, qa taya'yets qu' neqet'etsi'lju' he' doce (12) l'ijatshenhei, qa yit'ijets: ¹⁸ —Ek'en qeku'ni'lek qu' k'efeli'li'm, hane'ej in jiyamiipha'm na' witset Jerusalén, qa' hik nakha'yi'i' hatse' ha'ne Ła's na' Jukhew qa' netesti'yij ne' tenek'enhe'yij ne' pa'il qa ne' i'nq'ijatshenij ke' Moisés łe'lijei qa' ninaqyaji'ij qu' natlanhetii,* ¹⁹ qa' netisij nekhewe' jukhewiikal nite' judiol qe qa' nawitji'iji' pe'qu' łe'lijeye', qa' neqsilanje'mkii iye ma' qa' nenji'pha'm pe'qu' cruze'. Qa qu' namets wetshetk'ewi'ł nełuts qa' ila'xe' iye.—

Pakha' iyintaxets pe' łenene pa' Santiago qa pa' Juan.

(Marcos 10:35-45)

²⁰ Ke' łenene he' łelits ha' Zebedeo, qa lijs'eyek in nekets ha' Jesús, qa wonokok'enijupju' qe niyinheyu'ujets pe'ye'.* ²¹ Ha' Jesús qa nifaakan: —Łekpa' łisu'un?— Kikhe'en qa yeku'ł qa yit'ij: —Inaqyaji'ij hatse' wat'ij qu' enek'enheitax enewe' wetsjuk yilits qu' na'n ejupha, ewi'ł pa'qu' netweiji' łeniyayik'i qa nakhap qa' efeyi'j ne'tweyijek.— ²² Ha' Jesús qa yit'ijju'ł

* **20:16** Mt 19:30; Mr 10:31; Lc 13:30 * **20:18** Mt 16:21; 26:66;
Jn 19:7 * **20:20** Lc 22:24-27; Mt 4:21; 8:2

hekhewe'en: —Nite' lenikfe'li'lets aka' l'iyintaxi'lets. Pakha' haats'e'ej hatse' qi qu' a'taxe' hik lunye'j qu' nek'iyaji' pa'qu' ek'imiye'ji', ¿me leke' qu' iya'alji' pakha' ek'imiiji' k'iya'ji' hatse'? — Qa yit'ijju' hekhewe'en: —Ehe, leke'.—* ²³ Qa yeku'l iye ha' Jesús: —Yijaa'ija qu' iya'alji' hatse' pa' qi ek'imiiji', qa pakha'le qu' na'ni'ju' ha'ne ts'iyayik'i qa ha'ne yifeyi'j qa nite' yakha' qu' nata'l yiwets qu' hetisij. Uja'xle hatse' qu' netesti'yij pekhewe' hats yaji'let qu' netisij na' Tata.—* ²⁴ Qa hekhewe' diez (10) l'ijatshenhei in yepi'ye' ek'i aka'an, ma' qa nayu'um he' wetsjuk witjefeye'k lelits ha' Zebedeo. ²⁵ Qa ha' Jesús qa taya'yets week hekhewe'en qa yit'ijji'ju': —Ekheweli'l lenikfe'li'lets nekhewe' tenek'enhe'yipji' ne' nite' judiol in ewi'he in yisu'un qu' nenethinijkii pe' let'unhaxits in tenek'enhei. Qa nekhewe' te'weyik'uiju' nekhewe'en qa yisu'unek in inaqqaji'ij pe'ye'. ²⁶ Qa ekheweli'l qa' hasu'uj ejunyejeyi'l aka'an, qe pakha' qu' nisu'un qu' neniwqinhetji' qa' les le'wis qu' hik lunye'je' qu' witqejkunenek'e qu' nithayiki pekhewepe'.* ²⁷ Qa ekheweli'l pakha' qu' nisu'un qu' nojo qa' les le'wis qu' hik lunye'je' qu' witlinek'e qu' eqejkunenek'i'ilij. ²⁸ Qe ha'ne iye La's na' Jukhew nite' nam ma' qa' neteniftitshiyets, qe nam yijat'ij qe qa' net'iftits qa net'ihinij iye na' hla'x, hats'inha qu' nilithinik'ui pa' witaxtanithenkeye'j pe'qu' olotse'.—*

* **20:22** Is 51:22; Jer 49:12; Mr 14:36 * **20:23** Hch 12:2; Ap 1:9

* **20:26** Mt 23:11; Mr 9:35 * **20:28** Lc 22:27; Jn 13:13-15; 2Co 8:9; Fil 2:7; Mt 26:28; 1Ti 2:6; Tit 2:14; He 9:28

Jesús qa yi'wenkitkii pe' wetsjuk puk'aletstax.
(Marcos 10:46-52; Lucas 18:35-43)

²⁹ In hats ikik'ui iye ha' witset Jericó, qa olotsija iye he' yijayanpha'm. ³⁰ Wetsjuk he' puk'alets i'niju'kii lekuwe' ha' wit'ikheyi'j. Hekhewe'en in yepi'ye' in nekijup ha' Jesús, qa taya'yik'ikii: — Yatsat'axyij, David Ła's, e'nq'elet qeku'ni'lyij wat'ij. —* ³¹ Olots he' yaq'ayintaxij in tayaikii. Qa yape'enhałe les in yit'unhetik'ikii in taya'yik'ikii: —Yatsat'axyij, David Ła's, e'nq'elet qeku'ni'lyij wat'ij. — ³² Ha' Jesús qa teke'lenju' qa taya'yii he' puk'alets, qa nifaakan: —Łekpa' hisu'uni'ł qu' haqsi'ji'ł e'mijkii?— ³³ Qa yeku'ł hekhewe'en: — Yatsat'axyij, hisu'untaxi'ł qu' hi'weni'łkii wat'ij. — ³⁴ Ha' Jesús qi in neq'eletij hekhewe'en qa t'eku'mipji' he' lotoi. Ma' qa aje'ełyi'wen wetju'łhe' puk'aletstax, qa yijayanpha'm ha' Jesús.

21

Jesús qa uiji'teje'm pa' Jerusalén.

(Marcos 11:1-11; Lucas 19:28-40; Juan 12:12-19)

¹ In hats metitsi'm ha' Jerusalén, hats yamets ha' witset ła's hii Betfagé, qa ke' utek hii Olivos. Ha' Jesús qa yukin he' wetsjuk l'ijatshenhei,* ² qa yit'ijets: —Ma'aletsteje'm na' witset ła's. Qa' hikna' i'weni'li' pe'qu' matikkatekiye' wo'nophe'ł qa ewi'ł wo'nophełijju' pa'qu' ła'se'. Qa' enit'ihijii pe' wetsjuk qa enka'xi'lyii. ³ Qa qu' nana'l pa'qu' nayajitaxihijets, qa' it'ihijju'ł: “Ha' Yatsat'axi'lyij yisu'un. Aje'ełete' ek nepilet hatse'.”— ⁴ Aka'an in łunye'j

* **20:30** Mt 9:27; 21:9; 22:42
 19:37; 21:37; Jn 8:1; Hch 1:12

* **21:1** Zac 14:4; Mt 24:3; 26:30; Lc

ma' qa hats yasiinik'iha pa' nifel pa'aj pa' profeta in yit'ij: ⁵ —*Enfeli'ti'm na' witset Sión, qa' it'itijets: "Jeŕu', hats nam ei ha'ne qiji' wittata. Nite' weniwqinhetji', i'nipji' na' ewi't matikkatax, ewi't matikkatax la's."*— (Zac 9:9)* ⁶ He' wetsjuk l'ijatshenhei qa ikkii qa yaqsiiikii ka' hats yit'ijets ha' Jesús. ⁷ Qa neka'x ke' matikkateki' qa ha' la's iye, qa yipk'eni'pji' he' le'ntaafitits laqlatijij, qa i'nipji' ha' Jesús. ⁸ Olootsija he' jukhew qa efuts iye, yipk'enik'uijju'kii ha' wit'ikheyi'j ke' le'ntaafitits qa hekhewep qa yifekinik'i ek ke' najkakui lesejets qa yenik'uiji' ha' wit'ikheyi'j. ⁹ He' yojo'ok'oi ha' Jesús qa he' teke'lenijupju' iye qa week ewi't ka' l'anyejei in taya'yijipji'kii: —*¡Qi in le'wis ha'ne la's pa' David'ik'i! ¡Qi in le'wis ha'ne namij ka' tii pa' Yatsat'ax'inij! ¡Qi in le'wis pa' Intata wa'sji'!*— (Sal 118:26)* ¹⁰ Ha' Jesús in hats yamji'teje'mha ha' Jerusalén, qa week ha' witset in ye'lilax wetju't qa yit'ijju': —*¿Pa'n lunye'j ha'ne nam inwets?*— ¹¹ Qa yeku'lji'ij hekhewe' yojo'ok'oi: —*Hik ha'ne Jesús, profeta, ta'lii na' witset Nazaret Galilea leqe sehe'.*—
—*

Jesús qa yiwutshenfik'ikii pe' t'ihintaxij pe' wekwek pe' witlijsitjiyifi.

(Marcos 11:15-19; Lucas 19:45-48; Juan 2:13-22)

¹² Ha' Jesús qa uyifi ke' qi witlijsitjii qa yiwutshenfik'ikii week hekhewe' taqha'yets qa he' t'ihinij iye ke' wekwek. Qa yiwu'mkii iye ke' leqe mesal he' yepiletets l'astai qa yiwu'mkii iye

* **21:5** Is 62:11 * **21:9** Mt 9:27; 23:39; Lc 2:14 * **21:11** Mr 6:15; Lc 7:16; 13:33; 24:19; Jn 1:21; 4:19; 6:14

ke' lots'oji'laxits he' ofol t'ihinij.* 13 Qa yit'ijets: —Ke' we'nika'ajji' yit'ij: “*Ene' yitsi' qu' tenqiyi'ij wit'iyinhetjii,*” (Is 56:7) qa ekheweli'it qa laqsiihikii in “*lewējij ne' ejtenhetsits.*”— (Jer 7:11)

14 He' puk'alets qa he' onqokits qa he' otshimetet-sju' iye qa nekets ha' Jesús ke' witlijsitjiyifi, qa nilinju'. 15 Qa he' tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' i'nq'ijatshenij iye ke' Moisés le'lijei in yi'wenij ke' yaqsiihikii in ham hunyejeji'iju't qa in yepi'ye' iye he' omehets in taya'yijipji'kii ke' witlijsitjiyifi in yit'ijju': —Qi in le'wis ha'ne La's pa' David'ik'i,— ma' qa qi in nayutaxkii hekhewe'en, 16 qa yiyajitaxets ha' Jesús: —¿Me nite' hepiye' enewe'en aka' yit'ijju'?— Ha' Jesús qa yeku't: —Ehe, hepi'ye'. Qa ekheweli't ¿me nite' les qu' ejeli't kekhewe' we'nika'ajji' in iyetij aka'an, qa yit'ij: “*Ene' omehets qa ene' mexe tu'f, hats watji'let e'm qu' netlijsii ei qa' newqinhetija iye*”?— (Sal

8:2)* 17 Ma' qa ha' Jesús qa yiwejinle hekhewe'en, qa ikik'uifik'i iye ha' witset qa wapilii ha' witset la's lii Betania qa hikha' i'wi' wete'm.*

Pe' higokuk wa'mji' qa yistax.
(Marcos 11:12-14,20-26)

18 Qa nehekii leefiju' qa wapilii iye ha' witset, ha' Jesús qa yoksi'wentax in iyipkun. 19 Qa yi'wen ke' ewi't higokuk metetsju' ha' wit'ikheyi'j qa iktaxets wo'taxiikii heye' qa hamle, uja'xle kekhewe' lesejets. Ma' qa yit'ijets: —Nite' Panuyi' hane'ej qu' nana'l pe'qu' eye'. — Ma' qa aje'e't wa'mji'

* 21:12 Jn 2:14-16; Ex 30:13; Lv 1:14; 5:7; 12:8; Dt 14:25 * 21:16

Mt 11:25; 12:3,5; 19:4; 22:31 * 21:17 Mt 26:6; Mr 11:1; Lc 19:29; 24:50; Jn 11:18

ke' higokuk'ik'i qa yisłax. ²⁰ In yi'wen aka'an hekhewe' l'ijatshenhei qa yitjulaxijpha'mkii, qa ni-faakan ha' Jesús: —¿Pa'n lunye'j eke' higokuk'ik'i in aje'eł yisłax?— ²¹ Qa yeku't ha' Jesús: —Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets qu' nana'lił'em pa' nite' witqekuye'j qa' qu' nite' eqeku'yi'ihik'i iye, nite' ewi'he qu' łeke'ye' qu' aqsiihikii aka' yeqfenye'jij ke' higokuk'ik'i, qe łeke' iye qu' it'ijets ne' utek: “Ma'ak'ui na' łani' qa' anamji'ju' na' qi lejtax,” qa' hik aka' qu' lunye'je'.* ²² Week pa'qu' iyini'lets qu' iyini't, qu' nite' eqeku'yi'ihik'i pa'qu' iyinheyejeyi'ih ma' qa' yijayejek qu' esti'yi'lij.—*

*¿Łekpa' ta'lets pa' tet'unha'x pa' Jesús?
(Marcos 11:27-33; Lucas 20:1-8)*

²³ In hats yamii iye ha' Jesús ke' witlijsitjii, qa he' tenek'enhe'yij he' pa'il qa hekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset qa nekets ha' Jesús in mexe in'ng'ijatshen, qa yit'ijets: —¿Pa'n hii pa' tenek'enhei nelisij qu' aqsiihikii ekewe' wekwek in łaqsiikhii? ¿Łekpa' nelisij in łaqsiikhii?—* ²⁴ Ha' Jesús qa yeku't: —Yakhap ji'jek iye qu' k'afaakani't. Qu' enfeli't ye'm pa'qu' k'afaakani'lij, qa' henfeljii't e'mek nakha' ta'lets in łaqsiikhii ekewe' wekwek. ²⁵ ¿Łekpa' ta'lijets in inqimpuujin ka' Juan'ik'i? ¿Me ta'lijets na' Dios? ¿Me in'hi'i ene' jukhewłe?— Ma' qa wapilij wetju't in iyetijju', qa yit'ijju': —Qu' jintit'ijets ta'lijets pa' Dios, ma' qa nit'ij inwets: “¿Qa inhats'ek in nite' łek'eni'lets?”* ²⁶ Qa nite' łeke' iye qu' jintitaxijets qu' nata'lets ene' jukhew,

* **21:21** Mt 17:20; Lc 17:6; 1Co 13:2; Stg 1:6 * **21:22** Mt 7:7-8;

Jn 11:22 * **21:23** Ex 2:14; Mt 26:55; Hch 4:7; 7:27 * **21:25** Mt 13:54; Lc 7:30; 15:18,21; Jn 3:27

qe ji'nijiweyiju'l ene' jukhew qe week yit'ijets ka' Juan'ik'i in profeta.—* 27 Ma' qa hekhewe'en in yeku'l ha' Jesús qa yit'ijju': —Nite' tsikfe'li'lets.— Ha' Jesús qa yit'ijju'lek: —Qa' yakhape' ji'jek qu'nte' k'efeli'ihim lekpa' tenek'enhei tselisij qa haqsiijkii ekewe'en.—

Pa' jukhew wetsjuk pe' lelits.

28 Ha' Jesús qa nifaakan iye hekhewe'en: —¿Pa'n qu' eqjunyejeyi'ilij aka'an? Pa' jukhew wetsjuk pe' lelits. Qa yit'ijets pa' ewi'l pekhewe'en: “Ya's, hane'ej qu' ma'aiju' qu' ithayiki na' yeqe uwaket.”* 29 Pa' wita's qa inku'l: “Nite' ts'ikheyu'uiju'.” Ma' qa i'nk'ale qa yijantikii, ma' qa ikiiju'. 30 Ma' qa pa' latata qa yiyaji'ets iye pakhap iye la's, qa aka' hats l'anye'jets iye pa'aj. Qa pakha'an qa yeku'l qa yitaxijets yijat'ij: “Ehe tata, hakiiju' hane'ej.” Qa nite'le ikiiju'. 31 ¿Lek pakha' enewe' wetsjuk yaqsiijkii pa' yisu'un pa' latata?— Hekhewe'en qa yeku'l: —Pa' yojo in nifaakan.— Qa yit'ij ha' Jesús: —Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets nekhewe' yijaninkii wekwek t'ejuyets pa' Roma latata qa nekhewe' iye efuts natkinkii ene' jukhew, enewe'en yojo'ol ek'ui qu' nuiji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios. 32 Qe in namtaxi'l ei ka' Juan Bautista'ik'i qa nijatshen-taxi'ij pa' yatsathen qu' ejunyejeyi'il yijat'ij, qa nite'le l'ek'eni'lets. Qa enewe'le yijaninkii wekwek t'ejuyets pa' Roma latata qa nekhewe' iye efuts natkinkii ene' jukhew qa qi in tek'enets yijat'ij. Qa ekheweli'l qa hats li'wentaxi'lha aka'an, qa

* 21:26 Mt 11:9; 14:5; 21:46; Mr 6:20; 11:32; 12:12 * 21:28 Mt 20:1

hunya'j ji'ij in nite' litujtseikanini'l pa'qu' ejunyejeyi'il hats'inha qu' ek'eni'lets.—*

Pe' ut'ets witeqjetinenheyij pa' uwaket.

(Marcos 12:1-2; Lucas 20:9-19)

³³ Qa yit'ijets ha' Jesús hekhewe'en: —Ek'eni'lik'i iye aka' qu' hejeyumtshenijupi' iye. Ewi'l pa' jukhew yeni'ju' pa' leq'ejinqa'wet pa' uwaket qa yeqet-sitenijup pe' utel. Qa tiju' iye pa' ewi'l leq'itset'ij qu' nenq'umutju' pe'qu' leye'. Qa yaqsiiikii iye pe' ewi'l qipha'm t'ejuyets qu' nejetipji'kii pa' uwaket. *(Is 5:1,2)* Ma' qa i'nk'a'le qa yatkinhenets pe' jukhew pa' uwaket, ma' qa ik inji'witshen.* ³⁴ In hats k'esiyu'ets lahats'ij qu' netenifte'ji' pe' lei, qa nukintaxii pe' leqejkunenhei pekhewe' natkin pa' uwaket, hats'inha qu' netisij qa neka'xii pe'qu' natsat'etsijek leqei pa' yatsat'axij pa' uwaket. ³⁵ Qa pe' amaneyij in natkin pa' uwaket, qa t'eku'mi' pe' wit'ukinheitax, qa ewi'l pa' yilanje'mkii, qa pakhap qa yilaanija qa pakhap iye qa nijele'ejkii pe' utel.* ³⁶ Pa' yatsat'axij pa' uwaket qa ewi'lij iye in yukin pekhewep iye leqejkunenhei, qa hats les in olotstax. Qa pekhewe'en qa hik leqfenyejeyij iye pa' hats leqfenyejeyij pe' yojo. ³⁷ Ma' qa teke'lenju' in yukintax pa' laa'sija, qa yit'ij: “Tees qu' leqfenyejeyi'ij pe'ye' ha'ne ya's.” ³⁸ Qa in yi'weniju'l pekhewe'en qa yit'ijju' pa'aj: “Hik ha'ne ha' laa'sija. Hik ha'ne qu' naya'xtaxij ha'ne letset ha' latata. Jitalan hats'inha qa' jinatsat'etsij ha'ne sehe' yatsat'axij

* **21:32** Pr 8:20; Mt 3:8-12; 2P 2:21 * **21:33** Mt 13:3,34-36; 15:15; 22:1; 24:32; 25:14; Lc 14:28; Sal 80:8; Cnt 8:11-12 * **21:35** 2Cr 24:21; Neh 9:26; Mt 5:12; 23:34,37; Hch 7:52; 1Ts 2:15; He 11:36-37

ha' latata.” * 39 Ma' qa t'eku'mi' qa yeka'xik'uifik'i pa' uwaket qa yilan. 40 Qa hane'ej, qu' nanam-tax pa' yatsat'axij pa' uwaket, ¿pa'n lumti'il qu' leqfenyejeyi'ij pekhewe' nejettaxij yatkinhenintax-ets pa' leq'ejinqa'wet?— 41 Qa yeku'l hekhewe'en: —Nílanju' tees qu' ne'nq'eletij ene' ul'ets natk-intax pa' uwaket. Qa' ni'nk'aihit iye pe'qu' ne-jefinenij qu' nanatkin iye pa' leqe uwaket qa' hik pekhewe'ye' yijat'ij qu' netisji'ij pa' uja'x pe'qu' netisji'ij pa' yatsat'axij pa' uwaket qa yamji'jets lahats'ij qu' netenifte'ji'. — * 42 Qa ha' Jesús qa yit'ij: —¿Me nite' les qu' ejeh'l ke' we'nika'ajji' in yit'ij: *“Ne' ute yuten qa yiwu'mfik'i ne' níihin-pha'm ne' wititsi', hane'ej qa ewi'tle in les weju'tij in teníihinijpha'm ne' wititsi'.* Qa pa' Yatsat'ax'inij hikpa' yaqsíijkii aka'an qa in jitejéju' qa qi in le'sits ine'm”? (Sal 118:22)* 43 Qa hik ta'hijupi' in hit'ilij ewets qu' itkamhiti'yi'hij na' tenek'enheiji' na' Dios qa' netesti'yij pakhap witset'e, qa hik pakha'ye' yijat'ij qu' olotse' pe'qu' leqeye'. 44 Yakha' hik lunye'j ute, pakha' qu' nanamipji' ene' ute, qa' qalale'ju'. Qa ene'le ute pa'qu' nanamipji' qa' netweyik'uiju', ma' qa' lipipeju'.—* 45 Hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' fariseol iye in yepi'ye' ek'i ekewe' yejeyumtshenijupi' ha' Jesús, ma' qa nikfe'lik'i in lekhewelle in t'ejuyets.* 46 Qa in yisu'untax qu' nophe'l qa nijaweik'iju'l he' olots jukhew qa efuts, qe enewe'en nikfe'lets ha' Jesús in profeta.*

* 21:38 Sal 2:8; He 1:2 * 21:41 Mt 8:11; Hch 13:46; 18:6; 28:28

* 21:42 Hch 4:11; Ro 9:33; 1P 2:7 * 21:44 Is 8:14-15; Ro 9:32-33;

1P 2:8 * 21:45 Mt 13:3,35; 15:15; 21:33; 22:1; 24:32 * 21:46 Mt 26:4; Mr 11:18; Lc 19:47-48; Jn 7:25,30,44

22

Pa' le'wis netu witiwhe'yejii.

(Lucas 14:15-24)

¹ Ma' qa iyetik'ui iye ha' Jesús he' jukhew qa efuts, qa ewi'lij iye in yit'iji' ke' yejeyumtsheni-jupi', qa yit'ij: ² —Na' tenek'enheiji' na' Dios hik lunye'j iye na'aj ewi'l le'wis netu yaqsiijkii na'aj ewi'l qi wittata t'ejuyets in tewhe'yei pa' la's.* ³ Qa yukin pe' leqejkunenhei yihettaxii pe' hats jutsiqets qu' nanamii pa' le'wis netu witiwhe'yejii. Enewe'en qa nite'le namiyu'ui pa' le'wis netu.* ⁴ Qa ewi'lij in yukintaxii iye pekhewep iye leqejkunenhei, qa yit'ijets: “Aka' it'ihijets hekhewe' hats jutsiqetstax qu' nanamii: ‘Hats hajilettaxi'l ek'ui na' qi aqi'l. Hats talanhetiiju' ke' wakka'ik'i qa kekhewe' iye wakka lelitsik'i ne'ej we'nujenin, qa week hats yijat'etsju', te'lunihii qu' eneki'lets nakha' le'wis netu witiwhe'yejii.’”* ⁵ Pekhewe' wit'eqemhiitax qa nite' tek'en iye. Pekhewe'en ewi'l pakha' ik yamii pa' leq'ejinqa'wet qa pakhap iye qa yamiyek pe' laqhatjii. ⁶ Qa pekhewep iye wit'eqemhii qa t'eku'mi' pe' l'ukinheitax pa' wittata qa yilanje'mkii qa pekhewep qa nilaanju'ha. ⁷ Ma' qa qi in nayu'kii pa' wittata qa yiyaji'ets pe' lelits oq'ophelinetsilets, qa ikii qa nilanju' pekhewe' eqek'unhets qa ne'hijju' iye pa' letsetik'i. ⁸ Ma' qa i'nk'ale qa yit'ijets iye pa' wittata pe' leqejkunenhei: “Na' witiwhe'yejii hats week yijat'axju', qa kekhewe'le yojotax in wit'eqemhiitax

* **22:2** Mt 13:24; Lc 12:36; Jn 2:2; Ap 19:7 * **22:3** Est 6:14; Pr 9:3,5 * **22:4** Pr 9:2; Mt 21:36

qa nite'le weju'ltaxij qek nanamii.* 9 Qa hik ta'lijupi', yape ma'atetsfik'i ne' les qits wit'ikheije, qa' ege'mi'lets week pa'qu' i'weni'łji' hats'inha qu' nanamii ha'ne le'wis nełu witiwhe'yejii.”*

10 Pe' witqejkunenhei qa iketsfik'i pe' wit'ikheije. Qa no'thet wetju'ł week pekhewe' yi'wen, pe' ul'etstax qa pe' le'sits. Ma' qa hats topo'oj pe' witiłsi' pe' wit'eqemhinel. 11 Ma' qa in uyet-sji' pa' wittata qu' ni'wen pe' namii pa' le'wis nełu, qa yi'wen pa' ewi'ł jukhew in nite' yeqhi-nataji' pe' witqhinatai t'ejuyets na'aj tewhe'yei.*

12 Pa' wittata qa yit'ijets: “Waika', ¿pa'n łunye'j in łentenuyetsji' ha'ne le'wis nełu in nite' leqhinataji ke' t'ejuyets na'aj tewhe'yei?” Pakha'an qa ham pa'qu' nit'ij.* 13 Ma' qa pa' wittata qa yit'ijets pe' leqejkunenhei: “Ophe'li'ł ne' łokoyei qa ne' lef'iyei iye qa' iwu'mi'łiifik'i na' i'nfik'i qi nookii qa' hik nakha'a' qu' qi qu' napi' qa' nat'aitaxji' iye lek'unhetii.” 14 Qe olots nekhewe' teniyaitaxets, qa nite'le olots ne' te'nekumhi'yijji' ujaa'xkii.—*

¿Me le'wis in yijaninkii pe' wekwek qu' net'ejuyets pa' witset Roma?

(Marcos 12:13-17; Lucas 20:20-26)

15 In yili'ij ha' Jesús ekewe'en, qa he' fariseol qa ikkii qa iyetijju' pa'n łunye'j qu' net'eku'mi' ha' Jesús qu' nata'lets pa'qu' nit'ij hakha'an.

16 Hekhewe'en qa nukinii he' l'ijatshenheite qa liłts'eyek hekhewe' yijayanek ha' Herodes, ma' qa yit'ijets: —Maestro, tsikfe'li'łetsha in akha'

* 22:8 Mt 10:11; Hch 13:46 * 22:9 Ez 21:21; Abd 14 * 22:11

Ap 19:8; 22:14 * 22:12 Mt 20:13; 26:50 * 22:14 Mt 20:16; Ap 17:14

yijaa'ija na'aj lit'ij qa yijaa'ija iye in hi'nq'ijatshenij pa' yisu'un pa' Dios, ma' qa nite' lenwu'mpha'm qu' ink'aihitik'ui pakha' hats lisu'un qu' lunye'je' qu' nata'lets pa'qu' lunye'je'le ene' jukhew, qe akha' week eqjunyejeyij.* ¹⁷ Qa hik ta'hijupi', enfeli't ye'm pa'qu' umti'ek. ¿Me le'wisijupi' in jitajaninkii ekewe' wekwek qu' net'ejuyets pa' César, Roma latata? ¿Me nite'?—* ¹⁸ Ha' Jesús qa hatsle nikfe'lets in nite' le'wis pa' neqfenyejeyutaxij hekhewe'en, qa yit'ijets: —Ejtitsits, hik ejunyejeyi't qu' wetsjuk'e ejusitsi'il. ¿Inhats'ek in l'ewqeleitaxi't yik'ui? ¹⁹ Ets'ethini'hij ewi'le' l'astaki'ye' nijket pekhewe' t'ejuyets in tajaikii eke' wekwek. —Hekhewe'en qa yethinij ke' ewi't denario.* ²⁰ Ha' Jesús qa yit'ijets hekhewe'en: —¿Lek leju's ha'ne witeqsi'nq'al i'nji' qa lek hii iye ha'ne i'nji'? —²¹ Qa yeku't hekhewe'en: —Pa' César, Roma latata lesi'nq'al.— Ha' Jesús qa yit'ijets: —Ye'ehe, qa' lisi'hij pa' Roma latata (César) pekhewe' yatsat'etsli'ijek in Roma latata (César), qa na' Dios pekhewe' yatsat'etsli'ijek in Dios.—* ²² In yepi'ye' ek'i aka'an hekhewe'en, qa qi in yitjułaxijpha'mkii, ma' qa ikik'uikii.

Ihii iye hatse' pe' naxju'.

(Marcos 12:18-27; Lucas 20:27-40)

²³ Qa hik kakha' iye ka' nełuji', he' uja'x hekhewe' saduceol qa nekii iye ha' i'ni' ha' Jesús qe naq-faakanheyu'uj pe'ye'. He saduceol yit'ijets in

* **22:16** Mr 2:8; 3:6; 8:15; Jn 3:2; Hch 10:34; 13:10; 18:26 * **22:17**

Mr 12:14,16-17; Lc 2:1; 3:1; 20:22,24-25; Jn 19:12,15 * **22:19** Ewi't

denario, łajanye'j pa'aj pa'qu' jukhewe' in ewi't nełu qu' net'ithayii.

* **22:21** Mt 17:25; Ro 13:7

nite'te' ihii iye hatse' pe' naxju'.* 24 Ma' qa yit'ijets ha' Jesús: —Maestro, pa' Moises'ik'i yit'ij pa'aj: “Pa'qu' nawa'm in mexe hamtax telitsi'it pe'qu' tewhe'ye'ye', ma' qa pa' lek'inij i'nli'i qu' lamats'e qa' hik pakha' qu' tewhe'ye'yi'ij pe' tewju'lelax. Ma' qa qu' nataltsa'yi't qa' hikpa' qu' ta'si'ij pa' wa'm tewhe'ye'ek'i.” (Dt 25:5) 25 Ha'ne ha'ni'hi' na'l'ka' ewi't hik lunye'j aka'an wetsjuk tatsai (7) pe' witjefeye'k. Pa' yojo in tewhe'yeitax qa wa'm, qa mexele hamtax ta'si'it pe' tewhe'ye'tax. Qa nejettaxij qu' tewhe'ye'yi'ij pa' lek'inij, 26 qa wa'mifi iye. Qa hik lunyejei iye pekhewep iye ma' qa week naxju' pe' wetsjuk tatsai (7) witjefeye'k. 27 In hats week naxju' qa wa'm iye pe' efu'uk'i. 28 Qa hane'ej qu' ihie'tax iye pe' hats nanaxtaxju' ¿qa pa'n lunye'j pa'qu' tewhe'ye'yi'ij pekhewe' wetsjuk tatsai (7) pe' efu'uk'i? Qe hats week tewhe'yetstaxij pekhewe'en. — 29 Qa yeku't ha' Jesús qa yit'ijiju't: —Ekhweli't qi in hijanilik'i qe nite' lenikfe'li'tik'i ke' Intata le'ljjei, qa nite' lenikfe'li'tetsha iye na' qi let'unha'x na' Dios. 30 Qe qu' ihie'tax pe' naxju', pe' jukhew qa efuts nite' tewhe'yeiju' hatse', qe hik qu' lunyejeje' yijat'ij ne' angelits wa's leilets.* 31 Ye'ehe, in t'ejuyets qu' ihie'tax pe' naxju', ¿me nite' hiyinenilik'i na' Dios in yit'ihij ewets: 32 “Yakha' leqe Dios ka' Abraham qa ka' Isaac qa ka' Jacob”? (Ex 3:6) Na' Dios leqe Dios ne' ihii. Qa nite' leqe Dios pe' naxju'.—* 33 Hekhewe' olots jukhew qa efuts, in yepi'ye' ek'i ekewe' i'nq'ijatshenij ha' Jesús qa qi in yitju'taxijpha'mkii aka' lunye'jkii.

* 22:23 Mt 3:7; Hch 4:1; 23:8

* 22:30 Mt 24:38; Lc 17:27

* 22:32 Ex 3:15-16; Hch 7:32

Pakha' les qiji' kekhewe' wenit'ij pa'aj.

(Marcos 12:28-34)

³⁴ Qa hekhewe'le fariseol in impi'ye'ej he' sa-
duceol in ham pa'qu' nit'ijju't ha' Jesús, qa ewi't
we'neni'.* ³⁵ Qa ha' ewi't hekhewe' fariseol hakha'
i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa yijaaajintax iye,
qa yit'ijets.* ³⁶ —Maestro, ¿pa'n lunye'j pa'qu' les
qiye'ji'ha kekhewe' le'lijei pa' Dios tisij pa'aj pa'
Moises'ik'i (mandamientos)?— ³⁷ Qa ha' Jesús qa
yeku't qa yit'ij: —*Isu'unija pa' Yatsat'ax'inij ege*
Dios weekij pa' atawe'j, qa weekij iye pa' ita'x, qa
weekij iye pa' aqjamtikineye'jkii. (Dt

6:5)* ³⁸ Aka'an hik aka' ka' les in qiji' qa hik aka'
iye yojo'ok'oi kekhewe' wenit'ij qu' nanaqsiijkii.
³⁹ Qa ka' yojo'opji' qa hik lunye'j iye aka'an in yit'ij:
“*Isu'un week pa'qu' mete' e'm jukhew qa efuts in*
ejunye'jek in tewetsu'unle.” (Lv 19:18)*

⁴⁰ Ekewe' wetsjuk wi'tlijei hik ekewe' letkui ke'
week testi'yij ka' Moises'ik'i qa ke' i'nq'ijatshenij
iye ke' profeta'ik'i.—*

¿Pa'n hii pakha' ta'lets pa' Cristo pekhewe'
lawamhitsik'i?

(Marcos 12:35-37; Lucas 20:41-44)

⁴¹ Qa in mexe ewi't i'ni' he' fariseol, qa ha' Jesús
qa nifaakanji'ju', ⁴² qa yit'ij: —¿Pa'n lumti'il qu'
lunye'je' pa' Cristo? ¿Pa'n hii pa'qu' nata'lets?—
Qa yeku't hekhewe'en: —Ta'lte'ets hatse' pa'
David'ik'i.— ⁴³ Ma' qa yit'ijets ha' Jesús: —Ye'ehe,
¿qa inhats'ekek ka' David'ik'i pa' Espíritu Santo in

* **22:34** Lc 10:25-28 * **22:35** Lc 7:30; 10:25; 11:45; 14:3 * **22:37**
Lc 10:27 * **22:39** Mt 19:19 * **22:40** Mt 7:12; Ro 13:8-10; Ga 5:14

ta'lets, qa yit'ijets: “Yatsat'axyij?” Qe ka' David'ik'i yit'ij:.* 44 “Pa' Intata qa yit'ijets pa' Yatsat'axyij: 'Niju' ni'iju' ha'ne ts'iyayik'i iptu'ui qu' hentaxiiju' ne' ef'iyei qa' otsi'pji'kii ne' ejuihifets.’ ” (Sal 110:1)* 45 Pa' David'ik'i in yit'ijets, “Yatsat'axyij.” ¿Qa pa'n lunye'j iye qu' nit'ijets qu' la'se'?— 46 Hekhewe'en qa ham pa'qu' neku'hijju'l pe'qu' le'lijeye', ma' qa hik aka'aj ka' neluji' qa ta'hi' in hats ham pa'qu' nanfaakanij pe'ye'.*

23

Jesús qa iyetij pa' ut'ax lunyejei pe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa pe' fariseol.

(Marcos 12:38-40; Lucas 11:37-54; 20:45-47)

1 Ma' qa hik aka'aj ha' Jesús qa hats iyetik'uiha he' jukhew qa efuts qa week iye he' l'ijatshenhei,* 2 qa yit'ijji'ju': —Nekhewe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa nekhewe' iye fariseol, hik nekhewe' wetlisij qu' net'ekuumi'ha qu' ninq'ijatshenij kekhewe' wenit'ij qu' nanaqsiijkii yika'ajji' ka' Moises'ik'i.* 3 Qa hik ta'hijupi' qu' ek'eeni'lik'iha qa' week aqsiihijkii iye pa'qu' nit'ilij ewets, qa hasu'ujle ijayani'hij ka' lunyejei nekhewe'en, qe lekhwel nite' yaqsiijkii kekhewe' i'nq'ijatshentaxij.* 4 Lekhwel hik lunyejei aka'an: yophe'l je'mkii pe' witqatai qi nihetits, jutsitets qu' jinteka'xtax. Ma' qa yilkoninij enewe' jukhew

* 22:43 2S 23:2; Ap 1:10; 4:2 * 22:44 Hch 2:34-35; 1Co 15:25; He 1:13; 10:13 * 22:46 Mr 12:34; Lc 14:6; 20:40 * 23:1 Mt 10:42; 28:19; Lc 14:26; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Hch 6:1 * 23:2 Esd 7:6,25; Neh 8:4 * 23:3 Mt 5:20; 15:3-9; Ro 2:17-23

qa efuts iye, qa lekhewelle qa nite' ewii'le' pe'qu' layaqsi'ye' qu' nekumhini' qu' neka'x.* ⁵ Week na'aj yaqsi'jtaxijkii ewi'He in yisu'un qu' netwenheti'yij. Yisu'un in yeni' ne'ej l'iwatai qa lokoyei iye ne'ej nite' qitax lasimmi'tax qa lesle in yiwqinhet iye ne'ej yaqsiijkii ti'najki' lasi' i'nji' ne'ej uja'x kekhewe' Intata le'lijei, qa ne'ej yit'onijju' leital iye qa les in yijetiniiju' iye ne'ej jipimju'.* ⁶ Yisu'un iye qu' na'nipji' ne'ej lots'oji'laxits ne'ej qitsji' qe tekju' na'aj ewi'l le'wis nehu qa ne'ej witlijsitjiyifi iye ne'ej wits'ojilaxits, lots'oji'laxits pe' qitsji'.* ⁷ Yisu'un iye qu' netniwetfelhei qe yijalki'sjikii na'aj laqhawet qa yisu'un iye qu' netiyi'yij in maestro.* ⁸ Qa ekhewelli'il qa' hasu'uj iwejini'li'm aq'ayini'lij pakha' qu' ni'ttaxi'lij ewets maestro, qe ewi'He na' aqa Maestro'ol qa ekheweli'l qa week e'witjefeyek'ilipji'. ⁹ Hasu'uj iye it'ilijets pe'ye' ha'ne sehe' epji' tata, qe ewi'He na' Atata'al hik nakha' i'ni' na' wa's.* ¹⁰ Hasu'uj iye iwejini'li'm pe'qu' ni'ttaxi'lij ewets qu' e'qitsi'ilji', qe ewi'He na' Cristo in qiji'ha. ¹¹ Qa pakha'le les in qiji' ekheweli'l, pakha'an, pakha' hik lunye'j qu' egejkunenek'i'il.* ¹² Qe pakha' qu' lakha' ye'letax lete'm qu' neniwqinhetji', qa' hik pakha'ye' qu' netwepinhetkii. Qa pakha'le qu' nite' neniwqinhete'ji' qa' hik ha'neye'

* **23:4** Lc 11:46; Hch 15:10; Ga 6:13 * **23:5** Ex 13:9; Dt 6:8; 11:18; Mt 6:1,5,16; 9:20; 14:36; Mr 6:56; Lc 8:44 * **23:6** Lc 11:43; 14:7; 20:46 * **23:7** Mr 9:5; 10:51; Jn 1:38,49; 11:8; Stg 3:1 * **23:9** Mal 1:6; Mt 6:9; 7:11 * **23:11** Mt 20:26-27; Mr 9:35; 3Jn 9

qa' neniwqinhetji'.* 13 ¡Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa nekhewe' iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeyi't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe hit'onilik'uiji' ene' jukhew qa efuts iye na' leji' na' tenek'enheiji' na' Dios. Qa ekheweli't iye nite' le'nuihiyu'uhii iye. Nite' liwejiniki'm iye nekhewe' nuihiyu'taxii.* 14 ¡Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa nekhewe' iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeyi't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe lenitka'mitijikii pe' letsiltax pe' wikiihalei. La'napetaxi'hijets qe l'iyini't qa nite'le yijaa'ija qu' iyini't qe lisu'unhi'it qu' me'nethinihikii. Qa hik ta'hijupi' qu' les qu' qiye' pa'qu' atanithenheti'yi'hij.* 15 ¡Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa nekhewe' iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeyi't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe hijawe'hijij ji'teje'mkii na' qi iweli' qa pekhel lenekihiji'kii iye ha'ne sehe' in lowo'ohikii pa'qu' amiti'hijju' kakha' ejunyejeyi't. Ma' qa in hats lamitihijju', qa hats laqsiihikii qu' wetsjuk'i'ij qu' nat'ani't epji' qu' les ne'weju'hij wiikfik'i qu' namii pa' fe't.* 16 Hiyee' e'newusitsi't, puk'alets yojotaxik'ui pekhewep, qe ekheweli't hit'ihij: “Ham weju'hi'ij pakha' qu' neniwjutsiqentaxiji'm ne' witlijsitjii pa'qu' nit'ij, qa hasu'uj naqsiihikii. Pakha' yijat'ij qu' neniwjutsiqeniji'm pa'qu' nit'ij ne' leqe oro ne' qi witlijsitjii, qa weju'hij yijat'ij, ma' qa' naqsiihikii pa' weniwjutsiqenij.”*

* 23:12 Pr 29:23; Ez 21:26; Lc 14:11; 18:14; Stg 4:6,10; 1P 5:5-6

* 23:13 Mt 23:15,23,25; Lc 11:52 * 23:14 Mr 12:40; Lc 20:47

* 23:15 Hch 2:11; 6:5; 13:43 * 23:16 Mt 5:33; 14:7; 15:14; 23:24; 26:63,72; Hch 1:16; Ro 2:19; Lv 19:12; Nm 30:2; Dt 23:21

17 Nite' l'eqeneluyi'l wetju'l qa puk'alets iye, qe ¿pa'n lunye'j pa'qu' les qiye'ji'? ¿Me na' oro? ¿Me i'nhi'i ne' witlijsitjii in hik nekhe' ta'lets in we'nenifi ne' oro ma' qa yatsat'etsij na' Dios?

18 Qa lit'ilijju' iye: “Nite' weju'lij pakha' qu' neniwjutsiqentaxiji'm na' ts'eewe'epji' (altar) t'ejuyets na'aj witqisit'ij na' Intata (ofrenda) pa'qu' nit'ij, qa' hasu'uj naqsiijkii. Pakha' yijat'ij qu' neniwjutsiqeniji'm na'aj witqisit'ij pa' Intata (ofrenda) pa'qu' nit'ij, qa weju'lij yijat'ij, ma' qa' naqsiijkii pa' weniwjutsiqenij.” 19 ¡Puk'alets! ¿Łekpa' qu' les qiye'ji'? ¿Me pa' witqisit (ofrenda)? ¿Me i'nhi'i pa' łe'nenhe'wet'ipji' (altar), in hikpa' ta'lets in we'nenipji' pa' witqisit (ofrenda) qa yijaa qa yatsat'axij pa' Dios?* 20 Qa hik ta'lijupi', pakha' qu' netetfeliji'm pa' ts'eewe'epji' (altar) pa'qu' nit'ij, ma' qa hats week tetfeliji'm pa' ts'eewe'epji' (altar) qa pe' i'nipji' iye (ofrenda). 21 Qa pakha' qu' netetfeliji'm ne' qi witlijsitjii pa'qu' nit'ij, qa tetfeliji'm ne' witlijsitjii qa nakha' iye i'nifi ne' witlijsitjii.* 22 Qa pakha' qu' netetfeliji'm pa'qu' nit'ij na' wa's, qa hats tetfeliji'm na' łots'oji'la'x na' Dios qa nakha' iye i'nipji' nakha'an.* 23 ¡Hiyee' e'newusitsi'l, i'nq'ijatshenij ke' Moisés łe'lijei qa ekheweli'l iye fariseol, e'jtitsitsi'l hik ejunyejeyi'l qu' wetsjuk'e ejusitsi'il! Qe in łeqethentaxi'łfik'i ne'ej menta łesejets qa ne'ej anis iye qa camino iye in cien (100) yamets qa diez (10) łeqetheni'łfik'i qu' net'ejuyets na' Dios. Qa nite'łe łaqsiijkii

* 23:19 Ex 29:37; 30:29 * 23:21 1R 8:13; 2Cr 6:2; Sal 26:8; 132:14

* 23:22 Ex 17:16; Sal 11:4; 47:8; Mt 5:34; 19:28; He 8:1; Ap 4:2

kekheve' les in qitstaxji' wi'tlijei wenittaxij qu' nanaqsiijkii, kekheve'en: yatsathen, eq'iltina'x, yaqsi'jijkii pa'qu' hats nit'ij hik ekewe'tax qek aqsiijkii, qa hasu'ujle qek ili'itij qu' aqsiijkii kekheve' hats l'asinik'i in laqsiijkii.* ²⁴ ;Ekhweli't hik ejunyejeji't qu' e'puk'aletsi'it in lojotaxilik'ui pekhewepe'! Qe hik lunye'j qu' uketi't na'aj iweli' qe qa' nite' etimi't ne'ej iye, qa ni'kha'li'ij ats'etax in qitax qa hik na'aj letimi't.* ²⁵ ;Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa ekhweli't iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeji't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe ekhweli't himpulijini't na' l'anu'ui nakha' hik lunye'j wasu qa hik lunye'j iye tok'o, qa lataweje qa topo'oj pakha' wit'ejtenheye'j qa pa' wit'ekuyi' iye.* ²⁶ ;Fariseo puk'al! Yojo yijat'ij qu' nempulijik'iju' na' latawe'j nakha' hik lunye'j wasu qa hik lunye'j iye tok'o, hats'inha qu' le'wise' ji'jek ham lejili'ye' nakha' i'nfik'i. ²⁷ ;Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa ekhweli't iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeji't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it! Qe ekhweli't hik ejunyejeji't ne'ej nimekui qe hats wetlinij na'aj fo' i'm qa le'sits in jite'wen, qa latawjetsle qa topolij witinutsik'i qa in hats hipipji' iye.* ²⁸ Aka'an hik aka' ejunyejeji't iye, e'le'sitsi't in ne'weni't ene' jukhew, qa pekhewe'le atawjetsi't qa qi in topolij in hik ejunyejeji't qu' wetsjuk'e ejusitsi'it, qa topoli't ej iye in nite' lisu'uni't qu' aqsiijkii pa' yisu'un na' Dios. ²⁹ ;Hiyee' e'newusitsi't i'nq'ijatshenij ke' Moisés

* **23:23** 1S 15:22; Sal 33:5; Jer 5:1; Mi 6:8; Zac 7:9; Lc 11:42

* **23:24** Mt 15:14; 23:16 * **23:25** Mr 7:4; Lc 11:39 * **23:27** Lc 11:44; Hch 23:3

le'lijei qa ekheweli't iye fariseol, e'jtitsitsi't hik ejunyejeyi't qu' wetsjuk'e ejusitsi'ih! Qe ekheweli't leniihini'lpha'm ne' lenimekui kekhewe' profeta'ik'i qa li'sinheti't iye wekwek l'enili' ne' lenimekui ke' jukhew'ik'i yatsathen. ³⁰ Ma' qa lit'ihijju': "Qek hats jinana'l pakha'aj pa' lahats'ij pekhewe' inqa'jteyik'i qekha nite' jina'ne'taxij ji'teje'm in nilanju' pekhewe' profeta'ik'i." ³¹ Ye'ehe, qa aka'an in lit'ihijju', ma' qa hats lanaliti'ihik'i in ekheweli't lata'hilets kekhewe' nilanju'kii ke' profeta'ik'i.* ³² Yape oponheti'hij pakha' u'l'ax mente' yoxpo'taxij ke' aqa'jteyi'hik'i.—

¡Q'oiq'oyits telits!

³³ —¡Q'oiq'oyits! ¡Q'oiq'oyits telits! ¿Pa'n qu' ilithinyejeje'taxilik'ui hatse' qu' atanithenheti-itaxi'hij pa' fe't qi iftsax?*" ³⁴ Qa hik ta'hijupi', Jeł qeku'ni'lek qu' he'nukini't ei iye pe'qu' profetaye', qa pe'qu' qi nikfe'lets wekwek in t'ejuyets na' Dios qa pe'qu' ninq'ijatshenij iye ke' le'lijei na' Dios. Ma' qa ekheweli't qa' anlani'hju' iye pe'qu' uja'xe', qa pekhewep qa' eni'hji'pha'm pe'qu' cruzitse', qa pekhewep iye qa' eqsilani't je'mkii ne' witlijsitjiyitsifi qa' ijayani'hikii pekhewep witsetiikal,* ³⁵ hats'inha qu' nanami't epji' iye na' witaxtanithenkeye'j ta'lets ke' l'athits ke' week yatsathen in talanhetiiju', qa in ta'hi' ek ka' yatsathen Abel'ik'i qa yamijii ka' Zacarias'ik'i la's ka' Berequias'ik'i. Hik kakha' Zacarias'ik'i hilaniti' na' leqewuk'uji' ne' witlijsitjiyii qa na'

* **23:31** Gn 15:16; Hch 7:51; 1Ts 2:15-16 * **23:33** Mt 3:7; 5:22;

12:34 * **23:34** Lc 11:49-51; Hch 13:1; 22:19; 1Co 12:28; 2Cr 36:15-16; Mt 10:17

ts'eewe'epji' le'nenhe'wet'ipji' na'aj witqisit'ij na' Dios.* ³⁶ Yijaa'ija aka' qu' hit'ilij ewets in week ekewe'en qu' na'nipji' hatse' enewe' na'l hane'ej ha'ne lahats'ij.—*

*Jesús qa yayinju' pa' Jerusalén.
(Lucas 13:34-35)*

³⁷ —Jerusalén, Jerusalén, lanlani'lju'kii kekhewe' profetas'ik'i, lenjele'ehjkii utel kekhewe' nukintax ei na' Dios qu' nenfel e'm ke' le'lijei! Pa'n uja'xij in hisu'untax qu' ewi'l heni' ne' elits, in lunye'jek ne'ej ta'a'a' qe ewi'l yeni' ne'ej telits uyifi lefets, qa nite'le hisu'un.* ³⁸ Je! qeku'ni'lju' ek na' etset'il qu' hats ham na'ni'i hatse'.* ³⁹ Qe hane'ej qu' nata'hi' qu' hit'ij ewets in hats nite' l'anuyi'i qu' e'tswen iye, iplu'ui qu' ittaxij: “*Qi in le'wis ha'ne namij ka' li pa' Yatsat'ax'inij.*”— *(Sal 118:26)**

24

*Jesús qa iyetij pe' witlijsitjii qu' ul'axe'ju' hatse'.
(Marcos 13:1-2; Lucas 21:5-6)*

¹ Ha' Jesús in hats ikik'uifik'i ke' witlijsitjii, qa hats iktax, qa he' l'ijatshenhei qa we'tmetinheti'm qa yit'ijets: —Je! qeku'nju' ene' witlijsitjii, ¡hayits qa le'wis!—* ² Ha' Jesús qa yeku'l qa yit'ijets: —¿Me hats li'weni'l ene'en? Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets in ham pe'qu' ewii'le' qu' amane'pha'm hatse' ene' utel ene' witlijsitjii. Week qu' jalaq'uju'kii hatse'.—

* **23:35** 2Cr 24:21; Zac 1:1; Gn 4:8; He 11:4; 1Jn 3:12; Ap 18:24

* **23:36** Mt 10:23; 16:28; 24:34 * **23:37** Dt 32:11-12; Rt 2:12;

Mt 5:12 * **23:38** 1R 9:7; Is 64:11; Jer 12:7; 22:5 * **23:39** Mt 21:9

* **24:1** Mt 9:10; Mr 10:10; Lc 6:1; Jn 6:3; 12:1

Pekhewe' wekwek lunyejeikii yamti'ijii qu' hats namets pa' lahats'ij.

(Marcos 13:3-23; Lucas 21:7-24; 17:22-24)

³ Qa ha' Jesús qa i'niju' ke' utek hii Olivos, ma' qa nekets he' l'ijatshenhei qa uja'xhi'ikii, qa nifaakan: —Hisu'untaxi'l qu' enfeli'l ye'm ¿pa'n iplu'uk'ui qu' namets qu' lunye'je' kakha' lit'ij qu' jalaq'ēju' ne' witlijsitijii? ¿Qa pa'n lunye'j iye pa'qu' jut-siqaxi'ij qu' etpiltaxju' iye, qa pa'qu' jutsiqaxi'ij iye qu' nanaxtaxijik'i hatse' pakha' hane'ej lahats'ij?—

* ⁴ Ha' Jesús qa yeku'l, qa yit'ij: —Jehi'liju'lha, hasu'uj pa'qu' nawitji'il ma' qa' naqani'lkii.* ⁵ Qe olots hatse' pe'qu' nanam qa' netyinenyij qa' nit'ij: “Yakha' ye' Cristo.” Ma' qa' olots pe'qu' naqankii.* ⁶ Ekhweli'l qa' impi'ye'jiijij pe'qu' hats nawatlaanija, qa' impi'ye'jiijij iye pe'qu' nanwatlanheyu'ji'ijtax. Qa hasu'ujle e'nijiwe'yi'l, qe les le'wis qu' lunyeje'e'kii week ekewe'en, qa mexele nite' yamets pa' l'aka'the'ju' hatse'. ⁷ Qe ewi'l pa'qu' witset'e qa' nawatlani'l pakhape' iye witsetiika'ye', qa ewi'l pa'qu' wittataye' qa' nawatlani'l pakhape' iye wittataye'. Qa' nana'l iye pe'qu' witsetitse' qu' qi qu' niyipkunju', qa pe'qu' me'le'le' iye sehel.* ⁸ Qa hikle lunyejei ekewe'en ne'ej iwka-jitshen in i'nk'a yoksi'wen pa'qu' laqati'yi'ij hatse'.* ⁹ Ma' qa' yapeye'lek qu' namets qu' ekekiti'yi'hiikii qu' awitjaxti'yi'lju', qa qu' alanheti'yi'lju'ha iye qa' qi iye qu' na'napjaxi'l e'm ene' week witsetits qe

* **24:3** Mt 21:1; 24:27,37,39

2:3 * **24:5** Mt 1:17; Ef 5:2

Is 19:2 * **24:8** Lc 21:12-24

* **24:4** Jer 29:8; Ef 5:6; Col 2:8; 2Ts

* **24:7** Hch 11:28; Ap 6:8; 2Cr 15:6;

ta'lets qu' atsjayani'l.—*

Olots pe'qu' nili'ij hatse' pa' Cristo.

¹⁰ —Ma' qa olots pe'qu' niliyij hatse', pekhewe'en qa' nowotk'onijkii qa' qi iye qu' na'napjaxi'm pekhewep. ¹¹ Qa olots iye hatse' pe'qu' nanam ejtitsits qu' nit'ij letets qu' profetaye', ma' qa olots iye pe'qu' naqankii.* ¹² Qa qu' hats qi qu' net'ijayifik'i hatse' pa' ul'ax, ma' qa pa' leqsu'unka'xtaxyij pe'qu' olootse' qa' net'ijayik'iju'.* ¹³ Qa pa' qu'nte' niliye'yij qu' namijii pa' l'aka'the'ju' pa' lahats'ij qa' hikpa' qu' ila'xe'. ¹⁴ Qa eke' le'sits wi'tlijei nifel pa' lunye'j qu' jina'nji'teje'm na' tenek'enheiji' na' Dios, qa' week netfelhitiyi'pji' pe' week witsetits ha'ne sehe' epji'. Ma' qa qu' hats week nepiye'ek'i qa' hayitse' qa' hats nanam pa' l'aka'the'ju'.—*

Pa' hayiits nifel pa'aj pa' profeta'ik'i Daniel.

¹⁵ —Qa hik ta'hijupi', qu' i'weni'l' pakha' qi ul'ax yeq'ilatkii hatse', (*Dn 9:27*) pakha' hayiits nifel ka' profeta'ik'i Daniel, qa' nawatts'ap'anhetifi nakha' qi le'wis letsettax na' Dios nekhe' witlijtsitjiyifi (pakha' qu' niyinenik'i aka'an qa' nenikfe'lik'i). * ¹⁶ Ma' qa pekhewe' qu' na'ni' na' Judea, qa' nilatii ne' utekui. ¹⁷ Qa pa'qu' na'nipji' pe'qu' lets'i'ye' na'aj k'eewe'epji' qu' namtaxets pakha'an, hasu'uj nenuihiyu'ufi pe'qu' lets'i'ye' qu' net'ilitju'

* **24:9** Mt 10:17,22; Jn 16:2 * **24:11** Is 44:25; Mt 7:15; 24:24; Mr 13:22; Lc 6:26; Hch 13:6; 2P 2:1; 1Jn 4:1 * **24:12** Mt 13:41; 2Ts 2:3 * **24:14** Mt 4:23; Ro 10:18; Col 1:6,23; 1Ts 1:8; Lc 2:1; 4:5; Hch 11:28; 17:6; Ap 3:10; 16:14 * **24:15** Dn 11:31; 12:11; Mr 13:14; Lc 21:20; Hch 6:13; 21:28

qa' neka'xfik'ikii pe'qu' lewekwekitse'. Aje'eł nilat yijat'ij.* ¹⁸ Qa pa'qu' na'nji' na' l'ejinqa'wet, hasu'uj netpili iye pe'qu' leqhinataye'. Aje'eł nilat yijat'ij. ¹⁹ Qa jhiye' enewusits pe'qu' efutse' pekhewe' qu' niwkajitshenju' qa pekhewe' qu' mexe nifunen iye pe'qu' lelitse' qu' namtaxets hatse' nekhewe' nelutsji'! ²⁰ Iyini'hijets na' Dios qu' hasu'uj qu' lop'e qu' ilati'lkii, qa qu' hasu'uje' iye pa'qu' witwapi-ihijiye'ji' (sábado). ²¹ Qe pe' nelutsji' hatse' qii'ija pa'qu' a'taxe' qa iftsitsji'ha iye, qa ham pa'qu' hayi-its lunye'ji'iju't in iplu'uk'i ek in i'nk'a wanaqsiijkii ha'ne sehe' qa yamijii hane'ej, qa nite' l'anuu'yi'i iye qu' lunye'je'kii iye hatse'.* ²² Qa qu' nite' neniwk'itsini'iju't pekhewe' nelutsji' hatse', qa' ham pa'qu' ila'xe'. Qa in ta'He'ets pekhewe' hats te'nekumhi'yijji', ma' qa' neniwk'itsini'iju't hatse'.* ²³ Qa qu' nana'l pa'qu' ni'ttaxi'hij ewets hatse' pekhewe' nelutsji': "Ek'en qeku'ni'lek, hik ha'nete' i'ni' pa' Cristo," i'ni'i qu' nit'ij "hatsiite' pa' i'ni'". Qa' hasu'ujle umti'il qu' yijaayi'ija.* ²⁴ Qe nam hatse' pe'qu' nit'ij letets qu' Cristoye' qa pe'qu' nit'ij letets qu' profetaye'. Qa' ni'nq'ethinij pe'qu' qits ham lunyejeyi'iju't qa pe'qu' qi qu' nitju'axijpha'mkii iye, qe qa' naqankii ene' week, qa qu' leke'ye', qa' naqankii iye nekhewe' hats t'eku'miiji' na' Dios.* ²⁵ Jeł qeku'ni'lek, hats week henfeli't e'm aje'eł ekewe'en in mente' yamets qu' nana'l. ²⁶ Qa hik

* **24:17** 1S 9:25; Mt 10:27; Lc 5:19; 12:3; 17:31; Hch 10:9 * **24:21**
 Dn 12:1; Jl 2:2; Mt 24:29; Ap 7:14 * **24:22** Mt 22:14; 24:24,31; Mr
 13:20,22,27; 1Ti 5:21; 2Ti 2:10; Ap 17:14 * **24:23** Lc 17:3; 21:28;
 Mr 11:24; Jn 6:64 * **24:24** Dt 13:1-3; Mt 24:11; Hch 8:9; 2Ts 2:9-11;
 Ap 13:13-14; 16:14; 19:20

ta'lijupi', pa'qu' ni'ttaxi'lij ewets: “Jel qeku'ni'lii i'nti'i' pa' ham i'ni'i',” qa hasu'uj jeli'lii, qa i'nli'i qu' ni'ttaxi'lij ewets: “I'nifi ke' wititsi',” qa hasu'uj iye qu' umti'il qu' yija'ye'. ²⁷ Qe hik qu' lunye'je' na'aj etheluna'x in nite' wanat'in qe tethelun qa na'lji' na' nelu'uju'l qa i'nli'i qe na'lji' iye na' tefeji', qa hik aka' qu' lunye'je' hatse' na' Ea's na' Jukhew qu' netpiltaxju' iye. * ²⁸ Na'aj i'ni' na'aj iwamhi'l qa hik na'aj i'njii ek ne'ej o'powil.—*

Qu' netpiltaxju' pa' Ea's pa' Jukhew.

(Marcos 13:24-37; Lucas 17:26-30,34-36; 21:25-33)

²⁹ —Qu' nanaxijik'i hatse' pekhewe' nelutsji' qi iftsitsji' qa a'tits iye, *ma' qa ne' junu' qa' aje'et nom, qa juwel iye qa'nte' nana'leji' iye, qa ne' footekii qa' nanamijju'kii iye* *(Is*

13:10) qa pa' qi let'unha'x ne' wasits qa' nawapja'.*

³⁰ Ma' qa' hayitse' qa' ne'twenhetii na' wa'sji'pha'm pa'qu' jutsiqaxi'ij na' Ea's na' Jukhew, qa qi qu' ne'nijiwei week pe' witsetits ha'ne sehe' ipji'. Ma' qa' ne'twenhetii *ha'ne Ea's na' Jukhew qu' netpiltaxju' iye i'nji' pe' wasi' in ta'tiipha'm na' wa's,* *(Dn 7:13)* qi pa'qu' let'unha'xe' qa qi iye pa'qu' lesa'xe'.*

³¹ Ma' qa' nukinkii ne' laqa angelits qu' hats nat'ai *pe' qi foj, qa' nonothen wetju'l* *(Ex 19:16)* week pe' hats t'eku'miiji' na' ima'xii, i'wk'uyi'lii, nelu'uju'l qa pe' tefeji' iye, in uja'kek pe' week te'weyik'uiju' ha'ne wa's.* ³² Maxtayit qekuni'lijupi' ek ne'ej

* **24:27** Mt 8:20; 24:3,37,39; Lc 17:2 * **24:28** Job 39:30; Lc 17:37

* **24:29** Is 24:23; Ez 32:7; Jl 2:10,31; 3:15; Sof 1:15; Ap 6:12-13

* **24:30** Zac 12:12; Mt 24:3; Ap 1:7 * **24:31** Is 27:13; 1Co 15:52;

1Ts 4:16; Ap 7:1; 8:2; 11:15; Dn 7:2; Zac 2:6

ewi't higokuk aka' jiyijatshenij, in hats esufui iye ne'ej lenuts ma' qa ta'łji' iye ne'ej lesejets, qa hats lenikfe'li'lets in hats k'esets na'aj jinawa'p.* ³³ Qa hik łunye'j, ekheweli't qu' i'weni't week ekewe' wekwek tefelhitii, qa' menikfeliti'lets na' Ła's na' Jukhew in hats metifikii na' łeji'.* ³⁴ Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets in nite' hamits hatse' pekhewe' qu' nanamji'ju' pakha' łahats'ij hatse', qa namli'ii qu' week łunye'je'kii ekewe' hats hit'ij.* ³⁵ Na' wa's qa ha'ne sehe' hamits hatse', qa ekewe'łe hats hit'ij qa yijaa'ija, nite' łeke' qu' hamitse'.* ³⁶ Qa hamłe nikfe'le'ets pa' nełuji' qa pa' i'ni' iye junu' hatse'. Nite' nikfe'lets iye ne' angelits na' wa'sji'. Nite' nikfe'lets iye na' Ła's. Qe ewi'łe in nikfe'lets na' Łatata.—*

Hik łunyejeje' pe' łeqe nełutsji' pa'aj pa' Noe'ik'i.

³⁷ —Qe in łunyejeyek ke' łeqe nełutsji' ka' Noe'ik'i, qa hik aka' qu' łunye'je' iye hatse' qu' netpil-taxju' iye ha'ne Ła's na' Jukhew.* ³⁸ Qe in łunyejeyek kekhewe' nełutsji' in mexente' nam ka' qi pifei qa iwelitax iye, ke' jukhew'ik'i tek, iya', tewhe'yeiju'kii qa ke' łelits qa yiwhe'yeyinju'kii, qa yamli'ijii ka' nełuji' ka' Noe'ik'i in t'ilitji'ju' ke' qi tokoyei. ³⁹ Qa nite' yumti qu' yijayi'ija yami-jii in hats nam ka' qi pifei qa iwelitax iye, ma' qa week yeka'x ka' iweli'. Hik aka' qu' łunye'je'

* **24:32** Mt 13:3,34-36; 15:15; 21:33,45; 22:1 * **24:33** Stg 5:9; Ap 3:20 * **24:34** Mt 10:23; 16:28; 23:36 * **24:35** Ekewe'łe yi'lijei qa'nte' hamitse', ikji': nite' łeke' qu' nite' hik łunye'je' pa' hats yit'ij.
* **24:36** Zac 14:7; Mt 25:13; Mr 13:32; Hch 1:7; 1Ts 5:1-2 * **24:37** Gn 6:5; 7:6-23; Mt 22:30; Lc 17:26

hatse' qu' netpiltaxju' iye na' Ła's na' Jukhew.
⁴⁰ Wetsjuk pe'qu' na'ni' pa'qu' l'ejinqa'wet'e, ewi'l
 pa'qu' neka'x qa ewi'l pa'qu' nenejet. ⁴¹ Wetsjuk
 pe'qu' efutse' taqfijinju'. Ewi'l iye pe'qu' neka'x
 qa ewi'l iye pe'qu' nenejet.* ⁴² Qa hik ta'hijupi',
 matjanitheni'lkii qe nite' lenikfe'li'l'ets pa' neŭu
 łamijiju' na' Yatsat'etsi'l' ej. * ⁴³ Menikfeliti'l'ets
 aka'an, pa'qu' ewi'l natsat'axij pe'qu' wititsi'ye'
 qu' nenikfe'l'ets pa'n uja'x hora qu' na'naja'xij
 qu' nanamets pa'qu' ejtenhetsi'le', ma' qa' qi qu'
 natjanithenik'ui hats'inha qu' nite' name'etsji' qu'
 nuyifi pe'qu' łetsi'ye'.* ⁴⁴ Qa hik ta'hijupi' ekheweli'l'
 qu' matjanitheni'lkiiha qe ha'ne Ła's na' Jukhew
 i'nhi'i qu' nanamji' pakha' qu'nte' umtiyetaxi'l' qu'
 nanamji'.—*

Pa' witqejkunenek tek'en qa pa' nite' tek'en.

(Lucas 12:41-48)

⁴⁵ —Łekpa' witqejkunenek tek'en qa
 nikfe'lkiiha iye? Pakha'an pa' łaqqa patun qa nejetij
 qu' week nejet pe' łetsi' qa' nenkunhenji'ijju'
 iye qa yamji'jets łekujii pekhewe' i'ni' pe' łetsi'.*
⁴⁶ Łe'wisi'mkii pa' witqejkunenek, pakha'an in nam
 pa' łaqqa patun, qa yi'wen in yaqsiijkii aka'an.*
⁴⁷ Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets, pakha' patun qa'
 netisij qu' week netnek'enhe'yipji' pe' łewekwekits.
⁴⁸ Qa pakha'le qu' witqejkunenek'e in ul'ax, qa yit'ij
 pa'qu' łatawe'je': “tees qu' nanam aje'eł ha' yaqa
 patun,” ⁴⁹ ma' qa' yapeye'łek qu' nilanji'ij je'mkii

* **24:41** Ex 11:5; Is 47:2; Lc 17:35 * **24:42** Mt 25:13; Lc 12:40;

21:36 * **24:43** Lc 12:39; 1Ts 5:2; Ap 3:3 * **24:44** Mt 25:10; 1Ts

5:6 * **24:45** Mt 7:24; 10:16; 25:2,21 * **24:46** Jn 13:17; Ap 16:15

pakhape' iye pekhewep' l'ithayifetstax, qa tek qa iya' iye, i'nji'teje'mkii iye pekhewe' yek'uwetju'kii.*
 50 Ma' qa pa' laqa patun pa' witqejkunenek qa' nanamji' pa' neluji' nite' yumtitaxji' qa pe' hora iye nite' yumtitaxji' iye. 51 Ma' qa qi qu' nitanithen qa' nuihinetsji' iye pakha' ewi'l' leq'itset'ij pekhewe' hik lunyejei qu' wetsjuk'e lejusitse'. Ma' qa' hikpa' qu' qi qu' napi' qa' tx'ak'ak'etaxkii iye lek'unhetii.—

25

Yejeyumtshenijupi' pe' diez (10) inanyii.

1 —Pa' lahats'ij hatse' na' tenek'enheiji' na' Dios hik qu' lunye'je' ne'ej diez (10) inanyii qe nen-jelu'uk'ui na'aj niwhe'yeyu' qa week t'eku'mi' ne'ej lefetitjiyits leq'ili'ij na'aj aceite.* 2 Cinco (5) pekhewe' nite' watji'let qa cinco (5) iye pe' watji'let yijat'ij.* 3 Qe pekhewe' nite' watji'let, in yeka'xtax pe' lefetitjiyits qa nite'le yeka'x pe'qu' leq'ili'ij iye hatse'. 4 Qa pekhewe' watji'let yijat'ij qa yeka'x pe'qu' leq'ili'ij iye hatse' qu' nimitaxji' pe' lefetitjiyits. 5 In nite' namets aje'eł pa' niwhe'yeyu' pa' notkitaxik'ui, qa hats week nijatiyu'ju'. Ma' qa imaa'ju'ha. 6 Qa in hats natsathenju' pa' naja'x ma' qa tepiikaxtii pa' taya'yijipji': “iHats nam na' tewhe'yei! iYape eneki'liju'l' qa ijts'eyi'ilkii!” 7 Ma' qa pe' inanyii qa week niüpha'mkii qa mexe yaqsi'jju' iye qu' nene'łji' pe' lefetitjiyits. 8 Pekhewe' cinco (5) inanyii pe' nite' watjanithen qa iyintaxijets leq'ile': “Ełis

* 24:49 Hch 2:15; 1Co 11:21; 1Ts 5:7; Ap 17:6 * 25:1 Mt 13:24; Hch 20:8; Ap 4:5; 19:7; 21:2,9 * 25:2 Mt 7:24; 10:16; 24:45

qeku'niliĵ lammi'se'leĵi yeq'ili'iĵ, hats yomiyu' ene' yifetitĵiyitsi'ĵ.”⁹ Qa inku'ĵ pekhewe' inanyii pe' watjanithen yijat'ij: “Ham, hats weĵu'ĵi' ene' yifetitĵiyitsi'ĵ. Les le'wis yijat'ij qu' aqhai eku'ni'ĵii pe'qu' eq'ili'iĵ.”¹⁰ Pekhewe' nite' watjanithen, in mexe taqhaitaxii pe'qu' leq'ile', qa naamlek pa' tewhe'yei. Qa pekhewep cinco (5) watjanithen yijat'ij qa hikpe' qa liĵts'eye'kteĵe'm in uyi'tetsĵi' pakha' qi qu' netekifi witiwhe'yeĵii. Qa week yot'axteĵe'm, ma' qa tit'oiji' pa' leĵi'.*¹¹ Ma' qa i'nk'ale qa namtaxkii pe' taqhaitaxii leq'ile', qa yiyajitaxetsĵi'kii: “Yatsat'axyij, yatsat'axyij, i'tqeku'ni'ĵi ye'mii qhof na' leĵi'.”¹² Qa yeku'ĵ pakha'an, qa yit'ij: “Yijaa'ija aka' qu' hit'iĵ ewets, nite' tsikfe'li'ĵ ej.”¹³ Matjanitheni'ĵkiiha, qe nite' lenikfe'li'ĵets pa' ne'ĵuĵi' qu' namets, qa nite' lenikfe'li'ĵets iye pa'qu' uĵa'xe' horaye'.—

Yeĵeyumtshenijupi' pakha' yithayinenij pe' laq'astai pe' leqejkunehenĵi.

(Lucas 19:11-27)

¹⁴ —Qe na' tenek'enheĵi' na' Dios hik ĵunye'ĵ iye pa'qu' ewi'ĵ juĵhewe' in hats nikheyu' qa' namii pakhape' iye witsetiika'. Ma' qa taya'yii pe' leqejkunehenĵi qa neĵetij pe' laq'astai qu' net'ithayi'yij.¹⁵ Pa' ewi'ĵ pekhewe'en qa tisij pe' cinco mil (5.000) nijketits inyetets, qa pakhap qa wetsĵuk mil (2.000) nijketits inyetets, qa pakhap iye qa ewi'ĵ mil (1.000) pe' tisijek nijketits inyetets. Qa week ewi'ĵ netisijju' pakha' qu' ne'weĵu'ĵi qe nikfe'lets. Ma' qa ik pakha' juĵhew.*¹⁶ Pakha'

* **25:10** Mt 22:2; Lc 13:25 * **25:15** Mt 18:24; Ro 12:6; 1Co 12:11; Ef 4:7

witqejkunenek testi'yij pe' cinco mil (5.000) nijketits inyetets, qa aje'eł ik qa taqhayijets pe' testi'yij pa'qu' net'ihini, ma' qa cinco mil (5.000) iye nijketits pe' laxifkinel. ¹⁷ Qa hik lunye'j iye pa' testi'yij pe' wetsjuk mil (2.000) nijketits qa na'l iye pe' t'anij iye wetsjuk iye mil (2.000) nijketits. ¹⁸ Qa pakha'le testiitaxij pe' ewi'ł mil (1.000) nijketits, qa ik qa ti'jik'ui yat'inkii pe' laq'astai pa' laqa patun. ¹⁹ Ma' qa in hats yape'eikiiha pa'aj pa' laqa patun pekhewe'en qa nam, qa yejeyumtshen pe' laq'astai netisijju' pa'aj pe' leqejkunenhei. ²⁰ Yojo in nekets pa' testi'yij pe' cinco mil (5.000) nijketits inyetets, qa neka'xets pekhewe' cinco mil (5.000) laxifkinelij qa yit'ijets pa'aj: “Yaqa patun, leslisij ene' cinco mil (5.000) qa hane'ej qa cinco mil (5.000) iye ene' yaxifkinelij.” ²¹ Qa yit'ijets pa' laqa patun: “Hats weju'lij. Akha' qi in leik'unei. Akha' in nite' lono'qmositij pa'qu' lammi'se'tax. Qa hik ta'hijupi' qa les olotse' pe'qu' k'ejelinenij. Ente'nuiteje'm qa' week je'le'sitsi'imkii.”* ²² Qa nekets iye pa' testi'yij pe' wetsjuk mil (2.000) nijketits inyetets, qa yit'ijets: “Yaqa patun, leslisij ene' wetsjuk mil (2.000) qa hane'ej qa wetsjuk mil (2.000) iye ene' yaxifkinelij.” ²³ Qa yit'ijets iye pa' laqa patun: “Hats weju'lij. Akha' qi in leik'unei. Akha' in nite' lono'qmositij pa'qu' lammi'se'tax. Qa hik ta'hijupi' qa' les olotse' pe'qu' k'ejelinenij. Ente'nuiteje'm qa' week je'le'sitsi'imkii.” ²⁴ Qa nekets iye pa' testi'yij pe' ewi'ł mil (1.000) nijketits inyetets, qa yit'ijets: “Yaqa patun, tsikfe'l ewets in its'iyoptox qe hik ejunye'j qu' enith'i'iji' ne'ej lei ne'ej nite'

* **25:21** Mt 24:45,47; Lc 12:44; 22:28; He 12:2

akha' qu' enju' qa l'eku'mi' iye lei ne'ej nite' akha' qu' iwu'mkii qe we'nenju'.* ²⁵ Qa hik ta'hijupi' in ts'ijiwei eju't qa hetijik'ui ne' aq'astaki'. Ene'en ke' lantsat'axij in aq'astaki'." ²⁶ Pa' laqa patun qa yeku't: "Akha' qi in ul'ax qa a'walxa'l iye. In lenikfe'lets in hik yijunye'j qu' henith'i'ijji' ne'ej nite' yakha' qu' henju', qa he'yeku'mi' ne'ej lei ne'ej nite' yakha' qu' hiwu'mkii qe we'nenju',* ²⁷ les le'wistax qek enifi ne' banco ne' yaq'astaki' qa in tsam qekha hats nana'ltax pe' qek nat'antaxfik'i. ²⁸ Qa hik ta'hijupi', enitka'mi'hij ne' mil (1.000) qa' lisi'hij nakha' na'li'm ne' diez (10)." ²⁹ Qe week pakha' qu' hats nana'li'm, qa' les netesti'yij, ma' qa' olootsi'ija. Qa pakha'le qu' ham nana'li'im qa' netitkamhiti'yij pe'qu' ujaxe'tax qu' nana'li'm ma' qa' hamija amani'ij.* ³⁰ Qa ha'ne ham weju'ti'hij witqejkunenek, iwu'mi'letsfik'i nakha' i'nik'uifik'i na' nookii, hik nakha'a' hatse' nekhewe' qu' qi qu' napi'ju' qa' qi iye qu' nat'aiji' lek'unhetii.—*

Kots'etets qa kots'eteikal.

³¹ —Qu' netpiltaxju' iye ha'ne La's na' Jukhew qi pa'qu' lesa'xe' qa week ne' laqa angelits qu' nanjayanju', ma' qa' na'nipji' na' lots'oji'la'x t'ejuyets pa' qi let'unha'x in tenek'enhei,* ³² ma' qa' nonot'axets nakha'an week pe' witsetiikal, qa' neqethenwetju'lkii, in lunye'jek na'aj kots'etets lenilayets qe yeqethen wetju't ne'ej kots'etets qa

* **25:24** 1S 25:3; 2Co 8:12 * **25:26** Pr 20:4; Mt 18:32; Ro 12:11

* **25:29** Mt 13:12; Mr 4:25; Lc 8:18; 19:26; Jn 15:2 * **25:30** Mt

8:12; 22:13; Lc 13:28 * **25:31** Gn 16:7; Mt 5:34; 13:49; 16:27; 19:28; Lc 1:11; Hch 5:19; 2Ts 1:7; Jud 14; Ap 1:7; 14:6

kots'eteikal.* ³³ Pe' kots'etets qa' ni'wetshenji' pa' yiya'yik'i, qa' pekhewe'le kots'eteikal qa' lefeyi'j ni'wetshenji'. ³⁴ Ma' qa' ha'ne Wittata qa' nit'ijets pekhewe' qu' ne'tweyij pa' yiyayik'i: “Te'łuni'ł ekheweli'ł, nekhewe' hats qi in yi'fen na' Tata. Ni'ih'i' nakha' qu' nełisi'łij tenek'enhe'yi', hik nakha' hayiits tooxik'i in watji'leti'ł ek'ui in mexente' wanaqsiiikii ha'ne week sehe' ipji’.* ³⁵ Qe in k'iyipkun qa' ekheweli'ł qa' lełisi'łij pa'qu' hetuj, in ts'iyayu' qa' ekheweli'ł iye qe lełisi'łij na'aj ya't. In lełsweni'łik'ui nite' lenikfeltaxi'ij qa' lełsi'łi'łij pa'qu' yiw'hi'wet'e.* ³⁶ Hamtax pe'qu' yeqhinataye' qa' ekheweli'ł qa' lełisi'łij ne'ej yeqhinatai. In hanqaats'e' qa' ekheweli'ł qe lanami'ł yiiikii qu' e'tsweni'ł. Hoyophełitiitax qa' lanami'ł yiji'kii iye qu' e'tsweni'ł.” ³⁷ Ma' qa' pekhewe' yatsathen pa' lunyejei qa' neku'ł, qa' nit'ijiju'ł: “Yatsat'axyij, ¿pa'n iplu'uk'i qu' k'eweni'ł qu' iyipkun qa' k'ełisi'łij pa'qu' aqe'? ¿Qa pa'n iplu'uk'i iye qu' k'eweni'ł qu' e'niyayu' qa' k'iyahani'ł iye? ³⁸ ¿Qa pa'n iplu'uk'i iye pa'aj qu' k'eweni'ł in nite' tsikfe'łtaxi'ł ej qa' tsejjunu'łi'ł ej qa' k'ełisi'łij pa'qu' ew'hi'wet'e', qa' in hamtax eqhinataye' qa' k'ełisi'łij iye? ³⁹ ¿Qa pa'n iplu'uk'i iye pa'aj qu' manqaats'e' i'n'ni'i qu' ophełitii qa' tsamjii'ł eiji' qu' k'eweni'ł?” ⁴⁰ Qa na' Wittata qa' neku'ł, qa' nit'ijiju'ł: “Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets, ekewe'en in laqsi'ji'łi'mijkii pa'qu' ewi'le' ene' k'injats yemjeetax nekhewe' hik lunyejei

* **25:32** J1 3:12; Mt 13:49; 24:14; 28:19; Ro 1:5; Ga 1:16; Ez 34:17,20

* **25:34** Mt 13:35; 19:29; 20:23; Lc 12:32; 1Co 15:50; Ga 5:21; Stg 2:5; 1P 3:9; Ap 21:7; 1Co 2:9; He 4:3; 9:26; 11:16; Ap 13:8; 17:8 * **25:35** Is 58:7; Ez 18:7; Job 31:32; 2Ti 1:16; He 13:2; Stg 1:27; 2:15-16

ne'ej mexeelija, qa yakha'le in laqsi'ji'l ye'mijkii.”*
 41 Na' Wittata qa' nit'ijets iye pekhewe' te'weyij
 lefeyi'j: “Me'nitoni'l ye'mii, ekheweli'l nekhewe'
 ewi'He in weju'hij nakha' qi witaxtanithenkeye'j,
 yape ma'aletsju' na' qi fe't nite' yili'ij hayiits
 watjiletijup qu' netwumhitijij'ju' na' inwo'met
 qa ne' laqa angelits iye.* 42 Qe in k'iyipkuntax
 qa nite' leslisi'hij pa'qu' hetuj. Ts'iyayutax qa nite'
 leslisi'hij iye pa'qu' yat'e'. 43 In letswentaxi'l qa in
 nite' lenikfe'li'lyij, qa nite' leneqjunu'ulyij qu' eslisi'hij
 pa'qu' yiw'hi'wet'e. Hamtax yeqhinataye' qa nite'
 leslisi'hij iye pe'qu' yeqhinataye'. Qa in hanqaats'e'
 qa' i'nh'i iye qe hoyophehitii qa nite' lanami'l yijji'
 qu' e'tsweni'l.” 44 Pekhewe'en qa' neku'ltax iye,
 qa nittaxijiju'l: “Yatsat'axyij, za'n iphu'uk'i qu'
 k'eweni'l qu' iyipkun i'nh'i qu' e'niyayu', i'nh'i qu'
 nite' netsikfe'li'il ej, i'nh'i qu' ham eqhinataye',
 i'nh'i qu' manqaats'e, i'nh'i qu' ophelitii qa qu' nite'
 k'efeni'il iye?” 45 Ma' qa pakha'an qa' neku'l iye, qa
 nit'ijets: “Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, ekheweli'l in
 nite' laqsi'ji'hi'mijkii ekewe'en nekhewe' hik lunyejei
 ne'ej mexeelija nekhewe' k'injats, qa yakha'le in
 nite' laqsi'ji'l ye'mijkii ekewe'en.”* 46 Enewe'en
 qa' namii na' qi witaxtanithenkeye'j nite' yili'ij,
 qa pekhewe'le yatsathen qa' namiyek na' qi le'wis
 witi'la'x nite' yili'ij.—*

26

* 25:40 Pr 19:17; Mt 10:42; 25:34; He 6:10 * 25:41 Mt 7:23;
 13:40,42; Mr 9:48; 2P 2:4; Jud 6-7 * 25:45 Pr 14:31; 17:5; Hch 9:5
 * 25:46 Dn 12:2; Ro 2:7

*Iyetijju' qu' net'eku'mi' qa' nilan iye pa' Jesús.
(Marcos 14:1-2; Lucas 22:1-2; Juan 11:45-53)*

¹ Ha' Jesús in yili'ij in nifel week ekewe'en, ma' qa yit'ijets he' l'ijatshenhei: ² —Ekhweli'l hats lenikfe'li'lets in wetsjuk neluts pe' hamit-sik'ui qa' namets pa' qiji' le'wis nelu Pascua,* ma' qa ha'ne Ła's na' Jukhew qa' ne'tnineiji' qe qa' net'enhetii'ji'pha'm pe'qu' cruze'. —* ³ Hik pakha'aj hekhewe' tenek'enhe'yipji' he' pa'il qa hekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witsset, qa ewi'l we'neni' pa'aj qa not'axi' wetju'l ke' laqa palacio'oi ha' qiji' łatata he' pa'il łii Caifás.* ⁴ Ma' qa iyeti-jju' in yijamtitaxets qu' nanat'inij qu' net'eku'mi' ha' Jesús qa' nilan.* ⁵ Hekhwewe'en qa yi'thi'ijju' iye: —Qa hasu'ujle jit'eku'm eku'ni' qu' jintalan enewe' le'sits nelutsji', hats'inha qa' nite' nat'ayeji' qu' na'nayu'kii ene' jukhew.—

*Pe' efu yatsi'yipji' leita' pa' Jesús pa' ewjisii.
(Marcos 14:3-9; Juan 12:1-8)*

⁶ Ha' Jesús i'nii ha' witsset Betania, ke' łetsi'ii ha' Simón, hikha' lenqii iye leproso. ⁷ Qa hik hakha'a' qa nekets ke' efu, neka'xets ke' ewi'l qi le'wis ute łii alabastro ełi'ni'ij topo'oj ka' ewjisii inyetax, ma' qa yatsi'yipji' leita' ha' Jesús in mexe i'nijup ha' mesa. ⁸ He' l'ijatshenhei in yi'wenij qa nayutaxkii, qa yit'ijju': —łInhats'ek in yaq'ayinłekii

* **26:2** Pascua ikji', łahats'ij pa'aj pe' week judiol in yilan na'aj kots'etax qa yilini'ij pe' l'athits pe' lekuwelii pe' leqejille wetju'l in mexe i'ni' pa'aj pa' sehe' Egipto, qe qa' naqsi'jij pakha' yilan na'aj ajit wita's, hik pakha'aj qa ikik'ui'fik'i pa' Egipto. * **26:2** Jn 11:55;

13:1 * **26:3** Sal 2:2; Mt 26:57; Lc 3:2; Jn 11:47; 18:13,15; Hch 4:6

* **26:4** Mt 21:46; Jn 11:53

kakha'an?* ⁹ Qe aka' ewjisiiyik'i olotstax pe' qek laja'ye'tax l'astai qek ne'tninei, ma' qekha netesti-itaxij ne' if'iljetsits. — ¹⁰ Ha' Jesús in yepi'ye' ej hekhewe'en aka' yit'ijju', ma' qa yit'ijji'ju': — ¿Inhats'ek in pekhel anyejeyi'hijkii ene' efu? Aka' leqfenye'jyij qi in le'wis. ¹¹ Qe ene' ham yiwq'axine' nite' yili'ij week lahatsiyij qu' nana'li't' ejup. Qa yakha'le qa nite' week lahatsiyij qu' ha'ni't' ejup.* ¹² Aka' leqfenye'jij ene' efu in yatsi'yipji' aka' ewjisii qa yewjisit ha'ne yaj, qe qa' najilet qu' nets'ewjisit aje'eł in mente' hayajkati'yik'ui qu' hawa'm. ¹³ Yijaa'ija aka' hit'ilij ewets, pa'qu' na'ne'hi' qu' netfelhitii hatse' eke' le'sits wi'tlijei ha'ne week sehe' epji', qa' netfelhitii iye aka' leqfenye'jyij ene' efu, ma' qa' natjamtaxti'yik'ikii nekhe'en.—*

Pa' Judas qa t'ihinij pa' Jesús.

(Marcos 14:10-11; Lucas 22:3-6)

¹⁴ Ma' qa hik aka'aj ka' ewi't' he' doce (12) f'ijatshenhei hii, Judas Iscariote, qa ikii pa'aj hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il,* ¹⁵ qa yit'ijets: —¿Pa'n uja'x pe'qu' isu'uni't' qu' esłisi'hij hats'inha qu' k'ełisihij ha' Jesús?— Ma' qa he' pa'il qa yijaninij pe' treinta (30) nijketits liyits plata.* ¹⁶ Ma' qa hik aka'aj pa'aj ka' Judas qa wo'oikiiha pa'aj pa'qu' iwemetsaxe' qu' leke'ye' qu' net'ihinij ha' Jesús.

* **26:8** Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 * **26:11** Dt 15:11; Jn 12:8 * **26:13** Mt 24:14; Mr 1:1; 13:10 * **26:14** Mt 10:4; Jn 6:71; 12:4; 13:30; Hch 1:16 * **26:15** Ex 21:32; Zac 11:12-13; Mt 27:3

Pa' qi te'wis nehu tenkujiji' pe' pan nite'yetsji't pe'qu' levaduraye'.

(Marcos 14:12-25; Lucas 22:7-23; Juan 13:21-30; 1 Corintios 11:23-26)

¹⁷ Ka' yojo nehuji' kakha' qi te'wis nehu witkujiji' ne'ej pan nite' yetsji't pe'qu' levaduraye', he' l'ijatsshenhei ha' Jesús qa nekets qa nifaakan: — ¿Pa'n i'ni' pa'qu' isu'un qu' jinaniji' qa' haqsiijiki' pa'qu' jinteluj qu' net'ejuyets ha'ne qi te'wis nehu Pascua? — ¹⁸ Qa yeku't qa yit'ij: —Ma'ahiteje'm na' witset qa' i'weni'li' pa'qu' jukhewe' qa' it'ihijets: “Ha' Maestro yit'ij: Hats k'esets qu' namets yeqe hora, hik ta'lijupi' qu' henekii ne' etsi' qu' ha'ni'ijji' ene' yijatshenhei qu' heyeki'iji' pa' qi te'wis nehu Pascua.”—* ¹⁹ Ma' qa hekhewe' yukin l'ijatsshenhei, qa week yaqsiijkii aka' hats yit'ijets ha' Jesús. Qa yaji'let week ke' laqats t'ejuyets ka' qi te'wis nehu Pascua. ²⁰ Qa in hats najaleikii, ha' Jesús qa hats i'nijupju' ha' mesa qa week iye he' doce (12) l'ijatsshenhei. ²¹ In mexe tekju', ha' Jesús qa yit'ijji'ju': —Yijaa'ija aka' hit'ihij ewets, ekheweli't na'l nakha' ewi't qu' net'ihinyij hatse'. — ²² Qa hekhewe'en qa qi in yitawje'meten qa week nifaakantax: —Yatsat'axyij, ¿me yakha'? — ²³ Qa ha' Jesús qa yeku't, qa yit'ij: —Nakha' ewi't na' yoqotok'o'oi in hilke'ehijetsju'kii ne' pan, hik nakha' pa' t'ihinyij hatse'. ²⁴ Ha'ne La's na' Jukhew hats ikli'ij, in l'anyejeyek kekhewe' hats we'nika'ajji' in t'ejuyets nakha'an. Qa jhiye' ha'nus nakha' t'ihinij hatse' ha'ne La's na' Jukhew! Les te'wistax nakha'

* **26:18** Jn 7:6,8; 8:20; 13:1; 17:1

jukhew qek hasu'uj nenekfik'i pa'aj. —* 25 Ma' qa ha' Judas hik hakha' t'ihinij, qa nifaakan: — Maestro, ¿me yakha'? — Ha' Jesús qa yeku'i: — Akha' hats lit'ij aka'an. — 26 In mexe tekju', ha' Jesús qa t'eku'mi' ka' pan qa yit'ijetspha'm le'wisij pa' Dios, qa netisijju' he' f'ijatshenhei qa yit'ijets: — Ku'mi'liju'l qa' luji'l, hane'en hik ha'ne yese'n. —* 27 Ma' qa t'eku'mi' iye ha' tok'o qa in hats yit'ijetspha'm iye le'wisij pa' Dios qa tisijik'i iye he' f'ijatshenhei, qa yit'ijets iye: — E'weeki'ilij qu' iya'alij ha'ne tok'o, 28 qe ha'ne i'nji' hane'en hik enewe' yathits, hik enewe' qu' nata'lets pakha' ink'ayik wenit'ij, ma' qa' nawantsiifik'i qe ta'lets pekhewe' olots hats'inha qu' netwumhiti'yik'ui pe' lewul'ets.* 29 Qa hit'ilij ewets in hats nite' k'iyaji' iye ni'khap iye uwa f'i', iplu'ui qu' namtaxets pa' neluji' qu' j'iniyataxji' iye na' ink'ayik uwa f'i' na' tenek'enhe'yi' na' Tata.—*

Jesús qa nifel qu' newelkut'ijkii pa' Pedro.

(Marcos 14:26-31; Lucas 22:31-34; Juan 13:36-

38)

30 In yili'ijju' kakha' ewi'l in yiji'ik'i, ma' qa ikkii qu' nakiiteje'm ke' utek Olivos.* 31 Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijji'ju': — Hane'ejija ha'ne naja'xji', week ekheweli'l qu' me'nitoni'lets hatse' qe yakha' qu' nata'l yiwets, qe kekhewe' we'nika'ajji' Intata le'ljei yit'ij: *“Hilan hatse' na' kots'etets lenilayets, qa*

* 26:24 Dn 9:26; Mr 9:12; Lc 24:25-27; Hch 17:2-3; 26:22-23; 1Co 15:3; 1P 1:10 * 26:26 Mr 3:7; 14:22-25; Lc 6:13; 22:17-20; 1Co

11:23-25; Mt 10:1; 14:19; 26:56; 16:20; 1Co 10:16; Jn 12:16 * 26:28

Ex 24:8; Mt 20:28; Mr 1:4; He 9:20 * 26:29 Mt 4:23; Mr 1:15; Hch

20:25 * 26:30 Mt 21:1; Lc 22:39; Jn 18:1

ne' kots'etets qa' nak'eskii.” (Zac 13:7)* ³² Qa qu' yi'la'xe'tax iye qa' hathayini'l'ek'uyii ha' Galilea. —* ³³ Ma' qa ha' Pedro qa yeku'l, qa yit'ijets: —Yemjeetax qu' week ne'nitontax e'mets hatse' qe akha' qu' nata'l ewets, qa yakha'le qa' nite' l'anuuyi'i qu' he'niton e'mets. — ³⁴ Ha' Jesús qa yit'ijets: —Yijaa'ija aka' hit'ij ewets ha'ne naja'xji' qu' mente' nape' pa'qu' ta'a'aye' qa hats wet-shetk'ewi'hij qu' mewelku'tyijkii. —* ³⁵ Ha' Pedro qa yit'ijets iye: —Lunye'jij qu' week jinanaxju', nite' hewelku't ejkii. — Qa week l'anyejeitax aka'an he' l'ijatshenhei.

Jesús qa iyini' pa' najkaket Getsemaní.
(Marcos 14:32-42; Lucas 22:39-46)

³⁶ Ma' qa hats namets ha' Jesús qa he' l'ijatshenhei ha' najkaket hii Getsemaní, qa yit'ijji'ju' he' l'ijatshenhei: —Hik ha'ne ni'ekuni'hi'ju'kii qa yakha'le qa' mexe ha'nii hakijji' qu' nek'iyin. — ³⁷ Qa t'eqe'mets ha' Pedro qa he' wetsjuk lelits ha' Zebedeo. Ma' qa yapelek ha' Jesús in yoksi'wen in qi in ika'metkii qa qi iye in itawje'met.* ³⁸ Ma' qa yit'ijets: —Qi in hoksi'wen in naq'aliyuyij pa' yikameta'xkii. Ha'ne a'maneyi'ili'. Hasu'uj mama'al yijup. —* ³⁹ Ma' qa ikfik'i pa' ha'niiji'in, qa wonokok'enju' qa yamitetsju' sehe' lotkoyek, qa iyin qa yit'ij: —Tata qu' leke'ye', qa' hasu'uj anamit yiwets wat'ij ha'ne qi ek'imijji', qa hasu'ujle pa'qu' yakha' ye'le qu' hisu'un, akha' yijat'ij pa'qu' isu'un.

* **26:31** Mt 11:6; Jn 16:32 * **26:32** Mt 28:7,10,16; Mr 16:7

* **26:34** Mt 26:75; Lc 22:34; Jn 13:38 * **26:37** Mt 4:21; 17:1

* **26:38** Sal 42:5-6; Mt 24:42; Jn 12:27

—* ⁴⁰ Ma' qa tepilii iye pa' i'ni' he' l'ijatshenhei qa yi'wen in imaa'ju'ha pa'aj. Ha' Jesús qa yit'ijets ha' Pedro: —¿Me nite' leke' qu' ewi't horaye' qu'nte' ama'ye' eku'ni't yijup? ⁴¹ Hasu'uj mama' a'lju'. Iyini't hats'inha qa' nite' nanami'il ewets na' witaqjaajinke'ye'j. Pe' atawjetsi't hats qi in yisu'untaxija qu' naqsiiikii aka'an, qa nite'le t'units ne' esenitsi't.— ⁴² Qa ewi'tij iye in ikfik'i iye pa'aj, qa iyin iye, ma' qa hats wetsjuk'ij, qa yit'ij iye pa'aj: —Tata, qu' nite' leke'ye' qu'nte' anamite' yiwets qa'nte' nek'iya'ye'ji' pa' qi ek'imiiji', qa' aqsiiikii pakha' lisu'un.—* ⁴³ Qa tepiltaxii iye qa yi'wen iye in ima'ju' iye he' l'ijatshenhei, qe nite' lekhweliju't pa' nijati'. ⁴⁴ Qa ikfik'i iye, qa iyin iye ma' qa hats wetshetk'ewi'tij, qa yiyeketij kakha' hats yit'ij. ⁴⁵ Qa tepilii iye pa' i'ni' he' l'ijatshenhei qa yit'ijets pa'aj: —¿Me menjiit lama'alju' qa lawapiyi'lju' iye? Hats yamets ne' hora, qa ha'ne Ła's na' Jukhew qa' netesti'yij nekhewe' u'ets jukhew.* ⁴⁶ Eniyi'lpha'mkii qa' jinakkii. Jeł qeku'ni'tiju't, hats met nakha' t'ihinyij.—

Te'nekumhi'yi' qa wetka'x pa' Jesús.

(Marcos 14:43-50; Lucas 22:47-53; Juan 18:2-11)

⁴⁷ In mexe iyet ha' Jesús qa namets ka' Judas. Hikka' i'ntaxji'teje'm he' doce (12) l'ijatshenhei. Olots he' lijts'eyek taqatsjikineta' qa uja'x he' najak he' t'eku'mi'. Ł'ukinhei he' tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' tenek'enheiji' ha' witset. ⁴⁸ Ka' Judas in t'ihinij qa hayiits na'l pa'aj pa'qu' niwjut-

* **26:39** Mt 20:22; Jn 5:30; 6:38; Fil 2:8; He 5:7 * **26:42** Mt 26:39; Mr 14:36; Lc 22:42; Jn 6:38 * **26:45** Jn 12:27; 13:1

siqenij, qa yit'ij pa'aj: —Hakha' qu' hetu'je'm, qa' hik hakha'ye', qa' ku'mi'li'.— ⁴⁹ Qa in hats namets qa aje'eł nekets ha' Jesús, qa yit'ijets: —Łanam, Maestro. — Ma' qa tu'je'm. ⁵⁰ Ha' Jesús qa yit'ijets: —Waika', aqsiijkii pakha' łanamij met qu' aqsiijkii. — Ma' qa hekhewe' łijts'eyek qa nekets ha' Jesús qa t'eku'mi' qa niyejinju'ha.* ⁵¹ Ma' qa hakha' ewi'ł hekhewe' ł'ijatshenhei qa t'eku'metsju' ha' łaqatsjikinet qa' weqfekin je'm qa yasinii ke' łekfi'ik'i ha' łeqejkunenek hakha' qiji' łatata he' pa'il.* ⁵² Ha' Jesús qa yit'ij: —Ukinik'iju' iye na' łejii na' aqa'tsjikinet. Qe week pe'qu' nawatlanij na'aj witqatsjikinet, qa' hik na'aj iye qu' naq'alij.* ⁵³ ¿Ye' me łumti qu' nite' łeke'ye' qu' nek'iyinets na' Tata, qa łakha' qa' aje'eł nenukinju' pe'qu' nat'ani' doce (12) legi3n † angelitse'?* ⁵⁴ Qa qu' hik aka' łunye'je'kii, ¿qa pa'n łunye'j qu' nafits kekhe'we' we'nika'ajji' in hayiits yit'ij qu' hik aka' łunye'je'kii?—* ⁵⁵ Qa hik aka'aj qa yit'ijji'ju' ha' Jesús hekhewe'en: —¿Inhats'ek in ł'aqatsjikineti'yi'lyii qa łenka'xi'ł iye ne' ek'uli'ł najak qu' ots'ophe'łi'ł? ¿Me hik yijunye'j na'aj ejtenhet-sax? Week neluts yakha' ha'nifi ne' witlijsitjii he'nq'ijatshenifi qa ham ts'ophe'łe'.* ⁵⁶ Qa hatsłe week qu' łunyeje'ye'kii hane'ej ekewe'en, qe qa' nasinik'i kekhe'we' yika'ajji' ke' profeta'ik'i.— Ma' qa hik aka'aj he' ł'ijatshenhei qa week yak'esik'uikii

* **26:50** Mt 20:13; 22:12 * **26:51** Lc 22:38; Jn 18:10 * **26:52** Gn 9:6; Ap 13:10 † **26:53** Ewi'ł legi3n, ikji' ewi'ł tatsai mil (6.000) yamets pe'qu' oq'ophe'łinetsile'tse'. * **26:53** 2R 6:17; Dn 7:10; Mt 4:11; Lc 8:30 * **26:54** Mt 1:22; 26:24 * **26:55** Mr 12:35; Lc 21:37; Jn 7:19; 8:2; 18:20

qa ilatkii.*

Jesús qa wetka'xii pe' letsi' pa' qiji' latata pe' pa'il.
(*Marcos 14:53-65; Lucas 22:54-55,63-71; Juan 18:12-14,19-24*)

⁵⁷ Hekhewe' t'eku'mi' ha' Jesús qa yeka'xii ke' letsi' ha' Caifás, hikha' qiji' latata he' pa'il, qe hik hakha' not'axi' wetju't hekhewe' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa he' tenek'enheiji' ha' witset.*

⁵⁸ Ha' Pedro qa yijayanpha'mkii pa'aj qa toxli'imii, yamli'ijijii'ha pa'aj ha' jofji'ju' ke' letsi' ha' pa'il latata. Qa uiteje'm qa i'nijupju' pa'aj hekhewe' witeqjehinenheyipji' ke' witlijtsitjii qe qa' niweeni-jha week pa'qu' leqfenyejeyi'ij.*

⁵⁹ Hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa week pekhewe' Junta Suprema† wo'oikii pa'qu' witwotk'onhet'ete qu' net'ejuyiju't ha' Jesús, hats'inha qu' leke'ye' qu' natlanhetii.* ⁶⁰ Qa nite'le yi'wen, yemjeetax in olotstax pe' jukhew in wotk'onletaxiikii pa'qu' lunye'je' ha' Jesús. Qa i'nk'ate pa'aj qa na'l pe' wetsjuk jukhew qu' nowotk'onijkii iye.*

⁶¹ Enewe'en qa yit'iju' pa'aj: —Ha'ne jukhew hik ha'ne yit'ijets: “Yakha' leke' qu' hiwul'enhetijkii ene' qi witlijtsitjii, qa' wetshetk'ewi't neluts qu' henihihnpa'm iye.”—*

⁶² Ma' qa ha' pa'il latata qa ts'ap'a, qa yit'ijets ha' Jesús: —¿Me nite' l'inku't? ¿Pa'n qu' it'ij qu' eku'hik'i aka' wenit'ij ewets?— ⁶³ Qa ha'

* **26:56** Ro 1:2; 2P 1:20; Mt 10:1; 26:54,56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 * **26:57** Mt 26:3; Jn 11:49 * **26:58** Jn 7:32; 18:15 † **26:59** Junta Suprema ikji' tenek'enhe'yij qa yeje' iye pa' sehe' Israel, pe' jukhew yamets 71. * **26:59** Mt 5:22; Hch 6:11 * **26:60** Dt 19:15; Sal 27:12; 35:11; Hch 6:13 * **26:61** Mt 27:40; Jn 2:19; Hch 6:14

Jesús qa nite'le inku't. Qa ha' pa'il latata qa yit'ijets iye pa'aj: —Aka' liiji' pa' nite' wa'm Dios qu' hit'ij ewets yape enfeli't ye'mha, ¿me hik akha'ija pa' Cristo, Laa'sija pa' Dios?—* ⁶⁴ Ha' Jesús qa yeku't: —I'woyaxijik'iha ka' hit'ij in hik yakha'. Qa hit'ij ewets iye ekheweli't in hi'weni't hatse' ha'ne La's na' Jukhew qu' na'ni'ju' na' yiya'yik'i nakha' Ham Let'unhenye'ji'iju't in T'un, qa qu' nenekijju' iye ne' wasil ha'ne wa'sji'.— (Sal 110:1)* ⁶⁵ Ma' qa ha' pa'il latata qa yiwjaf'itik'i pa' l'uihitjiite, qa yit'ij: —Eke' yit'ij ha'ne jukhew qi in ul'etsik'i le'lijeyets pa' Dios. ¿Lekpa' qu' hami'ik'ui qu' nenfel iye pakhape' iye hunye'je'kii hane'en? Ekheweli't lepi'ye'elik'i ke' yit'ij in ul'etsik'i.* ⁶⁶ ¿Pa'n lumti'il qu' lenifeny'e'je' hane'en?— Qa yeku't pekhewe'en: —Ewi'he in weju'lij qu' nawa'm.—* ⁶⁷ Ma' qa tek'iije'mkii leju's qa yi'wiltenji'ije'm iye. Qa pekhewep qa yeqsi-lanje'm leju's,* ⁶⁸ qa yit'ijijets: —Akha', in hik akha' pa' Cristo ¿lekte'ek pa' nalan?—*

Pedro qa welkut'ijkii.

(Marcos 14:66-72; Lucas 22:56-62; Juan 18:15-18,25-27)

⁶⁹ Ha' Pedro i'niju' hakha' joofji'ju' ke' wititsi'ii. Ma' qa nekets pa'aj ke' ewi't witqejkunenki', qa yit'ijets: —Qete'e' hik akha' iye hekhewe' lijs'eyekji'ijkii ha' Jesús Galilea leite'.— ⁷⁰ Qa

* **26:63** Lc 22:67-71; Is 53:7; Mt 5:33; 14:7; 23:16; 27:12,14; Jn 19:9; Lv 19:12; Nm 30:2; Dt 23:21; Lv 5:1; 1S 14:24,26; Mt 16:16 * **26:64** Dn 7:13; Mt 16:27; 24:30; Ap 1:7 * **26:65** Mr 3:29; Jn 10:33; Nm 14:6; Mr 14:63; Hch 14:14 * **26:66** Lv 24:16; Jn 19:7 * **26:67** Mt 27:30; Mr 10:34; Lc 22:63-65; Jn 18:22 * **26:68** Mr 14:65; Lc 22:64

hakha'le'en qa welkut'ijkii qa week yepiikinij hekhewe'en in yit'ij: —Axe'm, nite' tsikfe'lets kakha' lit'ij.— ⁷¹ Ma' qa ikii pa'aj qa i'ntaxi' pa'aj ha' leji'ii, qa hik hakha'a' qa yi'weni' iye pekhep iye, pekhe'en qa yit'ijji'ju' pekhep iye: —Hik ha'ne ha' lijts'ejij'ijkii ha' Jesús Nazaret leile'.—* ⁷² Ma' qa ewi'lij iye in welkut'ijkii, qa hats les in yatinhettaxik'i in welkut'ijkii: —Axe'm, yakha' nite' tsikfe'lets hakha' jukhew.—* ⁷³ Qa sujte iye pa'aj pekhep i'ni' pakha'an qa nekets iye ha' Pedro qa yit'ijets iye pa'aj: —Yijaa'ija in hik akhap iye hekhewe' lijts'eyekkii. Hik anyejei qe iyetju'. — ⁷⁴ Ma' qa yapelek ha' Pedro in ul'axik'i l'anye'j qa weniwjutsiqentaxijha iye in yit'ij: —Qu'nte' yijaayi'ija aka' hit'ij qa les le'wis qek nastanithen pa' Dios. ¡Nite' tsikfe'lets hakha' jukhew! — Ma' qa hik pakha'aj qa ip pa' ta'a'a'. ⁷⁵ Qa ha' Pedro qa yijamti'ik'i pa'aj in hayiits yit'ijets ha' Jesús: —Qu' mente' nape' pa'qu' ta'a'aye' qa hats wetshetk'ewi'lij qu' newelku'tyijkii. — Ma' qa ikfik'i pa'aj ha' Pedro qa qi in ip pa'aj.*

27

Jesús qa wetka'xii pa' Pilato.

(Marcos 15:1; Lucas 23:1-2; Juan 18:28-32)

¹ Ma' qa in hats leefiju' iye, qa week pa'aj hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa hekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset, qa not'axij wetju'l iye qe qa' nilan ha' Jesús.* ² Ma' qa in hats yophe'l

* **26:71** Mr 14:67; Hch 6:14 * **26:72** Lv 19:12; Nm 30:2; Dt 23:21;

Mt 5:33; 14:7; 23:16 * **26:75** Mt 26:34; Jn 13:38; Hch 3:13-14

* **27:1** Mt 26:34; Jn 13:38; Hch 3:13-14

qa yeka'xii qu' netisij ha' Pilato, hikha' romano gobernador ipji' ne' judiol.*

Wa'm pa' Judas'ik'i.

³ Ka' Judas hik kakha' t'ihiniy ha' Jesús. In yi'wen in hats yijaa'ija qu' natlanhetii hatse' ha' Jesús qa qi in itawje'met qa yepilettaxets pa'aj pe' treinta (30) nijketits ne'ej plata hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' tenek'enheiji' na' witset.* ⁴ Qa yit'ijets: —Qi in yu'ax qe he'yihiniy ma' qa' nawa'm nakha' jukhew ham ul'axe' qu' naqsiijkii.— Qa hekhewe'en qa yit'ijju't pa'aj: — ¡Nite' tsatsat'etsi'hij pa'qu' natawje'meten! ¡Akha'le in lantsat'axij!— ⁵ Ma' qa ka' Judas qa nijele'ejifi pe' l'astayik'i ke' witlijsitjii, qa ikfik'i pa'aj qa wetsifinpha'm.* ⁶ Qa hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa nat'a'ak'i pa'aj pe' l'astayik'i, qa yit'ijju': — Ene' l'astai hats nite' leke' qu' netenenik'iju' nekhe' ti'najki' t'ejuyets ne' witlijsitjii, qe enewe'en hats tajayij pe' wit'athits.—* ⁷ Ma' qa in hats week lexkelij iye, qa pe' l'astai qa taqhayijets pa' ewi'l sehe' hii Campo del Alfarero, hats'inha qa' hik pakha'ye' qu' lenime'ku'wet'i'ij pe'qu' jukhewiikali'ik'i. ⁸ Qa hik ta'hijupi' ha'ne sehe' in lenqiyij “Wit'athits Letset.” Qa yamijii hane'ej in lenqiyij. ⁹ Ma' qa hats yafits kakha' yit'ij pa'aj pa' Dios in i'nijji' pa' profeta'ik'i Jeremías qa yit'ij pa'aj: —*Pekhewe'en qa t'eku'mi' pe' treinta (30) l'astai nijketits plata, hik aka' lajanye'j pa' ewi't jukhew lajanyejeyij nekhewe' Israel teitets.* (Zac

* 27:2 Mt 20:19; Lc 13:1; Hch 3:13; 1Ti 6:13 * 27:3 Mt 21:29;

26:14-15 * 27:5 2S 17:23; Lc 1:19,21; Hch 1:18 * 27:6 Mr 2:24;

Jn 18:31

11:12)* ¹⁰ Ma' qa pe' t'astai qa taqhayijets pa' sehe' lii Campo del Alfarero. Hik aka' yit'ij yiwets pa' Yatsat'axyij.— (Zac 11:13)

Jesús qa wetka'xii pa' Pilato.

(Marcos 15:2-5; Lucas 23:3-5; Juan 18:33-38)

¹¹ Ha' Jesús qa watsapp'anhetijup pa'aj hakha' gobernador, qa hane'en qa nifaakan, qa yit'ijets: —¿Me akha' pakha' qi latata ene' judío?— Qa yeku'l pa'aj ha' Jesús: —I'woyaxijik'iha ka' hit'ij.— * ¹² Qa hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa hekhewe' iye tenek'enheiji' hakha' witset in yittaxijetskii kekhewe' wekwek u'ets yit'ijets in yaqsiijkii ha' Jesús, qa hakha'le Jesús qa nite' yeku'lik'i.* ¹³ Qa hik ta'hijupi' pa'aj ha' Pilato in yit'ijets: —¿Me nite' lepiye' kekhewe' wekwek u'ets wenit'ij ewetskii qu' aqsiijkii?— ¹⁴ Qa ha' Jesús qa nite' yeku'l. Qa nite' ewii'le' iye pa'qu' neku'lik'i pe' u'etsik'i wenit'ijets in yaqsiijkii. Qa hik ta'hijupi' hakha' gobernador in qi in yitjulaxijpha'm.

Pa' Pilato qa inaqyaji'ij qu' natlanhetii pa' Jesús.

(Marcos 15:6-20; Lucas 23:13-25; Juan 18:38–19:16)

¹⁵ Hakha' gobernador ha' witset, in hayiits leqfenye'jji'ij qa yamji'jets ekewe' le'sits neluts Pascua qu' niwejin pa'qu' ewi'l wit'ophe'lik'e' pakha' qu' niyinen pekhewe' jukhew. ¹⁶ Qa na'l pa'aj hakha' ewi'l qi in yinikfe'l wit'ophe'lik hii Barrabás. ¹⁷ Qa in hats ewi'l i'ni' pa'aj pekhewe' olots, ha' Pilato qa nifaakanji'ju': —¿Lekpa' lisu'uni'l qu' netwejinhetii ne' wit'ophe'lii, me hakha'

* 27:9 Jer 32:6-9; Mt 1:22
Mt 26:63; Jn 19:9

* 27:11 Mt 2:2; 1Ti 6:13

* 27:12

Barrabás, me i'nñi'i nakha' Jesús, ñenqii iye Cristo? —* 18 Qe ha' Pilato nikfe'lets hekhewe'en in tisij qe ta'lets in teqemtshenle'etskii. 19 Ha' Pilato in mexe i'nipji' pa'aj ha' lots'oji'la'x t'ejujets in yejelic'ui pa'qu' ñunye'je'kii (juez), pe' ñewhe'ye' qa inqekenijii pe' ñe'lijei, qa yit'ij pe' ñe'lijei pe' efu: —Hasu'uj ma'ajets pa' ñenifenyel' nakha' jukhew yatsathen, qe juka'x qi in ul'axik'i ka' yitsowol'ax ta'lets nakha'an.—* 20 Qa hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa hekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset qa yaqsiijetskii in yiyaji'etskii hekhewe' olots jukhew, ma' qa week iyinets qu' netwejinhetii ha' Barrabás qa hakha'le Jesús qa' natlanhetii. 21 Ha' gobernador qa ewi'lij iye in nifaakanji'ju' iye: —¿Pa'n ñunye'j pa'qu' netwejinhetii ene' wetsjuk wit'ophelii?— Pekhewe'en qa yeku'l: —¡Barrabás qu' netwejinhetii!— 22 Qa ha' Pilato qa nifaakanji'ju' iye: —¿Qa pa'n qu' yeqfenyeji'ijek ha'ne Jesús ñi iye Cristo?— Qa week yeku'l pa'aj pe' jukhew qa yit'ijju': —¡Ne'nenji'pha'm pe'qu' cruze!— * 23 Ha' Pilato qa yittaxij iye pa'aj: —¿Inhats'ek? ¿Lekpa' ul'ax yaqsiijkii hane'en?— Pe' jukhew qa les yit'unhetik'i in taya'yijipji'kii, qa yit'ijju' iye: —¡Eni'ñji'pha'm cruze!—* 24 Ha' Pilato in yi'wen in hats ham ñeqfenye'ji'ij, qe ewi'ñe in hats les yiwakanintaxkii hekhewe' jukhew, ma' qa inq'ukinii pa'aj pa'qu' iweli'ye' qa tetka'xii, qa yethinij he' week in wa'nqa', qa yit'ij: —Yakha' nite' ta'l yiwets qu' nawa'm

* 27:17 Mt 1:16; 27:22 * 27:19 Gn 20:6; Nm 12:6; Job 33:14-16; Mt 2:12; Jn 19:13 * 27:22 Mt 1:16; Hch 13:28 * 27:23 Lc 23:41; Jn 8:46

ha'ne jukhew yatsathen. Ekhewe'le'hi'ihij.—* 25 Qa yeku't pa'aj pekhewe' week jukhew: —Ehe, yekheweli't qa enewe' yilitsi't, he'yeku'mi'tiju't qu' he'yenheti'yi'li' qu' nata'li't yiwets qu' nawa'm nakha'an.—* 26 Ma' qa ha' Pilato qa yiwejin pa'aj ha' Barrabás. Qa hakha'le Jesús in hats yili'ij in yeqsilankii, ma' qa tisij pa'aj he' oq'ophehinetselets qe qa' ne'nenji'pha'm pe' cruz.* 27 Ma' qa pe' oq'ophehinetselets lelits pa' gobernador qa yeka'xifi pa'aj ha' Jesús ke' palacio, ma' qa he' oq'ophehinetselets qa week not'axij wetju't pa'aj hakha'an.* 28 Qa nit'ijji' pa'aj ke' leqhinatai ma' qa yi'ntaafinij pa'aj pa' s'e' leqi'ntaafit'ij.* 29 Qa yuihinji'ju' iye pa'aj pekhe' yifti'yik'i tii, qa pa' yiya'yik'i loko'i qa yekumhini' pa' tutsi'latax. Ma' qa wonokok'enifikii yawitjile, qa yi'tjiijets: —E'le'wisi'imkii, qi latata ene' judiol.— 30 Qa tek'iyi'kii iye qa t'eku'mijets iye pa' tutsi'latax ma' qa yilanijkii leita'.* 31 In hats yili'ijju' in qi in yawitji pa'aj hakha'an, qa nifte'ji' iye pa' yi'ntaafinij s'e' qa yuihinik'ipha'm iye pa'aj ke' leqhinataayija. Ma' qa yeka'xfik'i qe qa' nenji'pha'm pe' cruz.

Jesús qa we'nenji'pha'm pe' cruz.

(Marcos 15:21-32; Lucas 23:26-43; Juan 19:17-27)

32 In hats k'esitsiyu'uk'uifk'i ha' witset, qa weikutiju't ha' ewi't jukhew Cirene leile' hii

* 27:24 Dt 21:6-8; Sal 26:6; Mt 26:5; 27:4,19 * 27:25 Jos 2:19; Hch 5:28 * 27:26 Is 53:5; Mr 15:15; Lc 23:16; Jn 19:1 * 27:27 Mr 15:16-20; Jn 18:28,33; 19:2-3,9; Hch 10:1 * 27:28 Lc 23:11; Jn 19:2 * 27:30 Is 53:7; Mt 26:67

Simón. Qa he' oq'ophelinetsilets qa yiyaji'ijets qu' neka'xi'm ke' leqe cruz ha' Jesús.* ³³ Qa in hats yamijets hakha' lenqii Gólgota, ikji' aka'an, witjila'ak'i letset. * ³⁴ Qa t'iyahanhetiitaxji' pa'aj pa' wino yetsji'l pe' ewi'l ne'ej inqa'metets l'aftuk, ma' qa in hats yijaajintax pa'aj, qa yili'ij qa nite' niyayu'ji' qa t'oqowe'yiju'l pa'aj. * ³⁵ Qa in hats yenji'pha'm ke' cruz, qa ke' leqhinatai qa watk'esaxijju', ikij wetju'l. ³⁶ Ma' qa i'nijupju'kii qe qa' nejelets. ³⁷ Qa ka' wankaaju'letsju' lejila' we'nika'ajji', hik kakha' ka' ta'hijupi' in talanhetii, qa yit'ij ka' we'nika'ajji': —Hane'en Jesús, hik ha'ne qi latata ene' judiol. — ³⁸ Qa le'nenhifetsji'pha'm iye ke' cruzits ke' wetsjuk ejtenhetsits. Ewi'l ka' te'weyij yiya'yik'i qa kakhap qa lefeyi'j te'weyijek. * ³⁹ Hekhewe' nekjiijup qa yawitjijeetspha'mkii, qa yitjiij iye qhet tetet leial,* ⁴⁰ ma' qa yitjiijetspha'm: —Akha' in lonopletju' hatse' ne' witlijsitji' qa' wetshetk'ewi'l neluts qu' eniinhinpha'm iye, metelinle. Qu' yijaa'ija qu' La'se'ejha pa' Dios qa' ilit'ik'uiju' ne' cruz.—* ⁴¹ Qa hik lunyejei iye hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa he' i'nq'ijatshenij ke' Moisés le'lijei qa hekhewe' iye tenek'enheiji' ha' witset in yawitji'etspha'mkii iye qa yit'ijju': ⁴² —Ni'inji'ijju' pekhewep qa lakha'le qa nite' leke' qu' netelinle. Hik ha'ne pa' latata ne' Israel, ye'ehe, qa' net'ilitju' in we'nenji'pha'm ne'

* **27:32** Nm 15:35; He 13:12 * **27:33** Mr 15:22-32; Lc 23:33-43; Jn

19:17-24 * **27:34** Sal 22:17; 69:21 * **27:38** Is 53:12; Mt 20:21;

Jn 18:40 * **27:39** Job 16:4; Sal 22:7; 109:25; Lm 2:15; Mr 15:29

* **27:40** Mt 4:3,6; 26:61,63; Jn 2:19

cruz, ma' qa hayitse' yijat'ij qu'nte' jintegekye'.*
⁴³ *In nite' yeqeku' pa' Dios, ye'ehe qa' hik pakha'ye' qu' nitin hane'ej qu' yijaa'ija pa' Dios qu' nisu'un nakha'an,* (Sal 22:8) *qe nakha'an yit'ij: "Yakha' Laa'sija pa' Dios."*—* ⁴⁴ *Qa hik lunyejei iye ke' ejtenhetsits lenenhefetsji'pha'm ke' cruzits ul'etsik'i iye le'lijeyetskii.*

Wa'm pa'aj pa' Jesús.

(Marcos 15:33-41; Lucas 23:44-49; Juan 19:28-30)

⁴⁵ *In hats natsathenju' junu' qa weekij ha' sehe' in nookii yamijii in las tres metju' junu'.*
⁴⁶ *Hik pakha'aj ha' Jesús qa t'unik'i in tayaikii: —Elí, Elí, ¿lema sabactani? — Ikji' aka'an: — Dios Yatsat'axyij, Dios Yatsat'axyij, ¿inhats'ek in letswu'm?—* (Sal 22:1)* ⁴⁷ *Qa hekhewe' i'nijup, hekhewe' uja'x in yepi'ye', qa yit'ijju': — Hats taya'yikii pa' profeta'ik'i Elías.—* ⁴⁸ *Qa aje'eł hakha' ewi'l hekhewe'en qa wekuma'xii ka' ewi'l jupayek (esponja) qa yuihinji'ju' ka' wino na'aj ewtsik'iiji' yilke'ej ji'teje'm ka' tutsi'latax ma' qa iktaxijets qu' nifunenij qe qa' niyahan.** ⁴⁹ *Qa hekhewepłe qa yit'ijju': —Iwejinte, qa' jintejełijju' pa' Elias'ik'i qu' nanamii qa' nitin.—* ⁵⁰ *Ma' qa ha' Jesús, qa ewi'lij iye in t'unik'i in tayai iye, ma' qa wa'm.** ⁵¹ *Qa hik pakha'aj kakha' lenjilafi' hakha' yeqet'axetsji' ke' witlijsitjii qa ja'fik'iju' leqewuk'u ta'lijii'pha'm in ja'fik'iju' ka' te'weipha'm qa yamijii'ju' ka' sehe' eju'. Qa ha' sehe' qa me'le'le'l iye*

* 27:42 Jn 1:49; 12:13 * 27:43 Lc 23:39-43 * 27:46 He 5:7

* 27:48 Sal 69:21; Mr 15:36; Lc 23:36; Jn 19:29 * 27:50 Mr 15:37; Lc 23:46; Jn 10:18

qa ke' utel qa jaf'afju' iye.* ⁵² Qa pe' nimełkui qa qhofik'i iye pa'aj qa olots pe' jukhew'ik'i, efuts'ik'i yatsathen ma' qa' ihii iye. ⁵³ Qa ikik'uifik'ikii pe' lenimełkui in hats ıla'x iye pa'aj ha' Jesús, pekhewe'en qa ikji'teje'm iye na' qi le'wis witset Jerusalén qa olots he' yi'wen pa'aj. ⁵⁴ Hakha' centurión* qa hekhewe' iye i'nijup yejełets ha' Jesús, in yi'wen in wapja' ha' sehe' qa kekhewe' iye wekwek łunyejeikii qa qi in nijiwei wetju'ł, ma' qa yit'ijju': —Yijaa'ija aka'an in hik aka' pa' Łaa'staxija pa' Dios.—* ⁵⁵ Olots he' efuts nejeł'ikii totsi'mii ha' i'ni', hik hekhewe' łijts'eyekkii ha' Jesús in ta'łiji' ek ha' Galilea'ai in t'ifti'ts'etskii.* ⁵⁶ Hekhewe'en i'nji'teje'm ke' María Magdalena qa ke' María lenene ha' Jacobo (Santiago) qa ha' José qa ke' lenene he' łelits ha' Zebedeo.*

Jesús qa we'nenifi pe' lenimetuk.

(Marcos 15:42-47; Lucas 23:50-56; Juan 19:38-42)

⁵⁷ In hats metiyu'ju' junu' qa namets pa'aj ha' ewi'ł jukhew yiwq'axin wekwek, łii José Arimatea łeile', łakha' iye hats yijayan qa tek'enets iye ha' Jesús.* ⁵⁸ Ha' José qa mexe yamii pa'aj ha' Pilato qu' niyinijets ka' Jesus'ik'i qu' neka'x. Ha' Pilato qa inaқыaji'ij qu' netesti'yij. ⁵⁹ Ha' José qa t'eku'mi'fi pa'aj ka' Jesús ma' qa yijuphe'łji'

* **27:51** Ex 26:31-33; 2Cr 3:14; He 9:3 * **27:54** Centurión ikji', tenek'enhe'yipji' ek pe' cien (100) oq'ophelinetsilets, Roma łeile'.

* **27:54** Jn 5:19; He 1:2 * **27:55** Sal 38:11; Lc 8:2-3; Jn 19:25

* **27:56** Mt 20:20; Mr 15:40; Jn 19:25 * **27:57** Mt 10:42; 28:19; Lc 14:26; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Hch 6:1

ka' penyilo le'wis. ⁶⁰ Ma' qa yenifi ke' yatsat'axij in lenimełuktax ink'aiki' inqajkaniniju' pa'aj ke' utekji'teje'm. Ma' qa in hats yikoyoyinhetets in yit'onijji' ke' qi ute ha' lenuihiyi'jteje'm ke' nimełuk, ma' qa ik. * ⁶¹ Qa ke' María Magdalena qa kikhlep iye María iye, qa ipłu' pa' i'nijupi'ju'kii pa'aj ke' nimełuk.

Pekhewe' oq'ophełinetsilets yejełets pe' lesehek pa' Jesús.

⁶² Ka' nełuji' watji'letji' pe' witqats qa kakhap nełuji', qa hekhewe' tenek'enhe'yij he' pa'il qa hekhewe' iye fariseol qa yamii pa'aj ha' Pilato,* ⁶³ qa yit'ijets pa'aj: —Yatsat'axyij, hijamti'ikik'i ka' yit'ij ka' ejtitsi'l jukhew'ik'i in mexe ila'x, qa yit'ij: “Qu' namets wetshetk'ewi'l nełuts qa' yi'la'xe' iye.”* ⁶⁴ Qa hik ta'hijupi', akha' qu' inağyaji'ij qu' netjełitiyetsha ke' lenimełuk namijii qu' wetshetk'ewi'le' nełutse', hats'inha qu' nite' neneki'ii he' H'ijatshenhei ma' qa' net'ejtenij, ma' qa' i'nk'ale nit'ijets ha'ne witset: “Hats ila'x iye.” Qa pakha' teke'lenju' qu' le'wejtitsiye' qa' les qu' qi qu' ul'axe' wiikfik'i, qa' nite' hik lunye'je' ka' yojo.—* ⁶⁵ Qa yit'ijiju'ł ha' Pilato: —Enewe'en oq'ophełinetsilets eka'xi'l, qa' ejelineni'hij pe' lesehek qa aqsiilijkii pakha' hats lenikfe'li'lets qu' aqsiilijkii.— ⁶⁶ Ma' qa ikkii qa yijanithen pe' nimełuk, qa yeni' pa' leji' pe' leq'ikati' qa' jutsiqaxi'ij qu' ham nit'i'ij qhof. Ma' qa amaneyijup he' oq'ophełinetsilets qa yejeł.*

* **27:60** Is 53:9; Mt 27:66; 28:2; Mr 16:4 * **27:62** Mr 15:42; Lc 23:54; Jn 19:14,31,42 * **27:63** Mt 16:21; 17:22-23; 20:19; Mr 8:31; 10:34; Lc 9:22; 18:33 * **27:64** Mt 10:1; 26:56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16 * **27:66** Dn 6:17; Mt 28:2,11

28

Ita'x iye pa' Jesús.

(Marcos 16:1-8; Lucas 24:1-2; Juan 20:1-10)

¹ In hats t'anji' kakha' nełuji' sabadoji', in i'nk'a nekiyupha'm pa'aj ne' junu' ka' yojo nełuji' (domingo), ke' María Magdalena qa kikhep iye María ikii pa'aj ke' nimełuk qu' ni'wen. ² In mente' yamets pa'aj qa t'unik'i in me'le'l pa'aj ha' sehe' qe te'nilitju' pa' łaqa ángel ha' Yatsat'ax'inij qa ikets ke' nimełuk qa yit'ij qhof ke' ute hit'otax qa i'nipji'.* ³ Pa' ángel leppepep pa'aj hik łunye'j na'aj etheluna'x, qa pe' łaqhinatai qa fo' hik łunyejei l'ifiwa'x.* ⁴ Pe' oq'ophełinetsilets in yi'wen pa'aj qa yitsalalinhet wetju't qe qi in niijiwei. Ma' qa week namju'kii hik łunyejei qu' nanaxju'. ⁵ Pa' ángel qa yit'ijets pa'aj he' efuts: — Ekheweli't, e'nijiweikitek'ił, qe yakha' tsikfe'lets in łowotaxiikii ha' Jesús hikha' we'nentaxji'pha'm ke' cruz.* ⁶ Hats nite' i'ni' hane'e'in. Hats ita'x iye ka' hats yit'ihij ewets. Te'łuni't qa' jehi't ha'ne we'nentaxi'.* ⁷ Qa' if'eliteli'k'i qu' enfeli'hi he' l'ijatshenhei in hats ita'x iye. Łakha' wathayinti'ł ek'uyii ha' sehe' ei Galilea, qa' hikha' tit i'weni'hi'. Hik ekewe' tit k'efeli'hi'm.—* ⁸ Ma' qa he' efuts qa yapełek pa'aj qa ikik'ui ke' nimełuk itaqsunki-ihā. Qi in niijiweitax qa qiile iye in le'sitsi'mkii, wekuma'xijii pa'aj qu' nenfeli'm he' l'ijatshenhei. ⁹ Qa hik pakha'aj, ha' Jesús qa we'nethinets pa'aj

* **28:2** Lc 24:4; Jn 20:12 * **28:3** Dn 7:9; 10:6; Mr 9:3; Jn 20:12;

Hch 1:1 * **28:5** Mt 14:27; 28:10; Ap 1:17 * **28:6** Mt 12:40; 16:21;

27:63 * **28:7** Mt 10:1; 26:32,56; Mr 3:7; 16:20; Lc 6:13; Jn 12:16;

Mr 16:7

hekhewe' efuts qa wetfeli'm. He' efuts qa ikets pa'aj qa wonokok'enifikii qa tik'eyijup lef'iyeyiiju' qa iyinets.* ¹⁰ Ma' qa ha' Jesús qa yit'ijets pa'aj: —E'nijiweikitek'it. Yape ma'atkii qa' enfeli'li'm he' yejefets qu' nakkii namii ha' sehe' Galilea qa' hikha' netsweni' hatse'.—*

Pe' oq'ophelinetsilets qa nifelik'i pa' lunye'jkii.

¹¹ In hats ikkii pa'aj he' efuts, ma' qa pe' uja'x pekhewe' oq'ophelinetsilets qa ikii pa'aj ha' witset qu' nenfelimik'i pekhewe' tenek'enhe'yij pe' pa'il week aka' lunye'jkii pa'aj. ¹² Pe' tenek'enhe'yij pe' pa'il qa ikii qu' nonot'axi'l wetju'l pekhewe' tenek'enheiji' pa' witset, qa tafaakate'yijju' pa'qu' leqfenejeje'i'ij lewek. Ma' qa tisij pe' olots l'astai pe' oq'ophelinetsilets. ¹³ Qa yit'ijets pa'aj: —Aka' it'ihij: “He' l'ijatshenhei namii pa'aj aka' najaxik'i qa t'ejtenij pa'aj ka' Jesus'ik'i yekheweli'l in qi in hama'ajju'.” ¹⁴ Qa qu' nenikfe'ltaxets nakha' gubernador, qa' yekheweli'l qu' haifaakateyi'lju' qa' ham peyi'ijkii qa ekhewelli'il qa' ikesimen li'itkii.—
* ¹⁵ Pe' oq'ophelinetsilets qa t'eku'miju'l pe' l'astai ma' qa week yaqsiijkii aka' hats wenit'ijets pa'aj. Qa aka' wit'anye'j qa hik aka' week i'ye'ej wetju'l ne' judío qa yamijii hane'ej.*

Yape ma'atik'i ene' week witsetits qa' ijatsheni'tij eke'yi'ljei.

(Marcos 16:14-18; Lucas 24:36-49; Juan 20:19-23)

* **28:9** Mr 16:9; Jn 20:14 * **28:10** Jn 20:17; Ro 8:29; He 2:11-12,17

* **28:14** Mt 27:2; Hch 12:20 * **28:15** Mt 9:31; 27:8; Mr 1:45

¹⁶ Qa hekhewe'le once (11) H'ijatshenhei ha' Jesús qa ikkii qu' namii ha' sehe' Galilea, ke' utek'ii hats yiwjutsiqenik'uyii ha' Jesús qu' newe'tweniñi'.*
¹⁷ Qa in yi'wen hekhewe'en ha' Jesús qa week wonokok'enju'kii. Qa uja'x hekhewe' nite' tu'u numtiye'taxija qu' hik hakhaayi'ija.* ¹⁸ Ma' qa ha' Jesús qa ikets, qa yit'ijets: —Na' Dios hats week tseñisij qu' heinek'enhe'yij na' wa'sji' qa ha'ne sehe' ipji' iye. ¹⁹ Yape ma'alik'i week ene' witsetits qa' ijatsheni'ñij qu' natsjayan iye qa' impulijini'ñij ka' ñii na' Tata qa ha'ne Ëa's qa na' Espíritu Santo.*
²⁰ Qa' ijatsheni'ñij hats'inha qu' netk'enik'i ke' week hats k'ijatsheni'ñij. Menikfelititetsha in Yakha' nite' k'itoni'ñ week neñuts ha'ni'ñ ejupkii yamijii qu' hame'tax ha'ne sehe'.—*

* **28:16** Mt 26:32; 28:7 * **28:17** Dn 7:13-14; Jn 17:2; Ro 14:9;
 Ef 1:20-22; Fil 2:9-10; Col 2:10; 1P 3:22 * **28:19** Mt 10:42; 28:19;
 Lc 14:26; 24:47; Jn 8:31; 13:35; 15:8; Mr 16:15; Hch 2:38; 6:1; 8:16
 * **28:20** Mt 13:39; 18:20; Hch 1:2; 2:42; 18:10

**INTATA ƘƘƘƘ
New Testament in Maka**

copyright © 2013 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Maka

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Copyright Information

© 2013, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

The New Testament

in Maka

© 2013, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

